

ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЧУГУНОВ ВАЛЕРІЙ ІГОРОВИЧ

УДК 336.143.330

ДИСЕРТАЦІЯ

БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Спеціальність 072 – Фінанси, банківська справа та страхування

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____В.І.Чугунов

Науковий керівник

Запатріна Ірина Вікторівна
доктор економічних наук, професор
лауреат Державної премії України
в галузі науки і техніки

Київ – 2022

АНОТАЦІЯ

Чугунов В.І. Бюджетна політика суспільного розвитку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» (07 «Управління та адміністрування»). – Державний торговельно-економічний університет, Київ, 2022.

Дисертація є комплексним дослідженням теоретичних засад та удосконалення методологічних положень формування бюджетної політики як інструменту забезпечення розвитку суспільства, підвищення інституційної спроможності фінансово-бюджетної та соціально-економічної системи країни.

Бюджетна політика є однією з основних складових державного фінансового регулювання економіки країни. Виходячи з необхідності посилення ефективності державного фінансового управління, досягнення відповідних економічних та соціальних показників вагомою є бюджетна результативність, основною метою якої є розробка і проведення збалансованої бюджетної політики, у тому числі у сфері міжбюджетних відносин, формування доходів бюджету, планування видатків бюджету, дефіциту бюджету, обслуговування державного боргу, спрямованої на забезпечення належного рівня суспільного розвитку. Від рівня функціонування системи управління державними фінансами залежить бюджетна збалансованість, дієвість бюджетного механізму, який повинен удосконалюватися та адаптуватися до основних завдань економічного та соціального розвитку країни. З метою посилення впливу бюджетної політики на суспільний розвиток потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості бюджету, ефективності використання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого державного фінансового контролю. Формування видатків бюджету є вагомою складовою фінансової політики держави, яка суттєво впливає на суспільний розвиток. Основним завданням політики у сфері видатків бюджету є

оптимізація та економія їх обсягу з одночасним підвищенням ефективності та результативності використання бюджетних коштів з метою забезпечення достатньої якості суспільних послуг. Планування видатків бюджету має здійснюватися відповідно до етапу економічного розвитку, рівня дефіциту бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу, доцільності співвідношення поточних і капітальних видатків бюджету. Видаткова частина бюджету здійснює вагомий вплив на розвиток економіки, рівень соціального забезпечення населення. Важливого значення набуває питання дієвого розподілу обмежених бюджетних ресурсів особливо в умовах воєнного стану. Розвиток системи планування та виконання бюджетів, який ґрунтується на принципах програмно-цільового методу, потребує посилення спрямованості бюджетного планування на кінцеві результати, підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Відповідні бюджетні механізми мають забезпечити бюджетну рівновагу та дієвий вплив на соціально-економічні процеси. Основні засади формування та реалізації бюджетного забезпечення суспільного розвитку базуються на сукупності фінансово-економічних відносин з урахуванням інституційної архітекtonіки бюджетної системи, динамічної макроекономічної рівноваги, збалансованості бюджетного середовища.

У даних умовах економічного розвитку доцільним є визначення основних засад бюджетної політики суспільного розвитку, посилення взаємозв'язку між досягнутими показниками соціально-економічного розвитку країни, забезпечення національної оборони та використаним обсягом бюджетних коштів, підвищення рівня результативності бюджетних програм, удосконалення відповідних бюджетних інструментів і механізмів у системі інституційного середовища суспільства. Важливим є удосконалення підходів щодо формування бюджетної політики у системі інституційного середовища суспільства, розробка основних напрямів бюджетного перспективного планування.

Об'єктом дослідження є бюджетна політика суспільного розвитку.

Предметом дослідження є теоретичні засади та механізми формування бюджетної політики суспільного розвитку в умовах економічних перетворень.

У роботі застосовано сукупність методів і підходів, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. Системний та структурний методи використано при розкритті сутності бюджетної політики як складової системи державного фінансового забезпечення суспільного розвитку. За допомогою порівняльного та факторного методів узагальнено досвід формування та здійснення бюджетної політики у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою. Методи наукового абстрагування, синтезу застосовано при визначенні основних напрямів бюджетної політики, бюджетного перспективного планування.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування бюджетної політики, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, Комітету Верховної Ради України з питань бюджету, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розкритті сутності бюджетної політики як складової системи державного фінансового забезпечення суспільного розвитку, що ґрунтуються на інституційних засадах адаптивної бюджетної архітектоніки з урахуванням відповідного рівня стійкості, динамічної збалансованості бюджету, виходячи з економічної циклічності та пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, дієвості діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, державного фінансового контролю та аудиту, що сприятиме підвищенню результативності використання бюджетних коштів в умовах обмеженості державних фінансових ресурсів. Удосконалено підходи щодо формування бюджетної політики у системі інституційного середовища суспільства; положення щодо особливостей формування та реалізації пріоритетів бюджетної політики в умовах економічних перетворень; підходи щодо посилення взаємозв'язку перспективного бюджетного планування з пріоритетними напрямками соціально-економічного розвитку країни.

Дістало подальший розвиток положення щодо підвищення результативності програмно-цільового методу планування видатків бюджету; узагальнення та систематизація досвіду формування та здійснення бюджетної політики у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою що надасть можливість підвищити ефективність бюджетного процесу; підходи до розробки основних напрямів бюджетної політики, бюджетного перспективного планування, що створить відповідні умови впливу бюджетного механізму на дієвість суспільно-економічних перетворень.

Теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи, що розкривають сутність бюджетної політики як складової системи державного фінансового забезпечення суспільного розвитку, мають практичне значення при розробці та реалізації бюджетної політики як інструменту розвитку суспільства, підвищення інституційної спроможності фінансово-бюджетної та соціально-економічної системи країни.

Основні висновки та результати дисертаційної роботи використано Секретаріатом Кабінету Міністрів України при підготовці проектів нормативно-правових актів з питань розробки та реалізації бюджетної політики (довідка від 12.05.2022 р. № 67-110/1-22).

Положення дисертаційної роботи використано у навчальному процесі Державного торговельно-економічного університету при викладанні дисциплін «Бюджетна система», «Бюджетне планування та прогнозування» (довідка від 10.05.2022 р. № 7).

Особистий внесок здобувача полягає у розкритті сутності бюджетної політики як складової системи державного фінансового забезпечення суспільного розвитку. Наукові результати та висновки, які виносяться на захист, одержані автором самостійно.

Ключові слова: бюджет, бюджетна система, доходи бюджету, видатки бюджету, бюджетна політика, бюджетне планування, бюджетне регулювання, суспільний розвиток.

ANNOTATION

Chugunov V.I. Budget policy of social development . – The qualifying scientific work on the manuscripts rights.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 072 "Finance, Banking and Insurance" (07 "Management and Administration"). – State University of Trade and Economics, Kyiv, 2022.

Budgetary policy is one of the main components of state financial regulation of the country's economy. Based on the need to strengthen the efficiency of state financial management, the achievement of relevant economic and social indicators, budget performance is important, the main goal of which is the development and implementation of a balanced budget policy, including in the field of inter-budgetary relations, budget revenue generation, budget expenditure planning, budget deficit, service of the state debt aimed at ensuring the appropriate level of social development. The level of functioning of the state finance management system depends on the budget balance, the effectiveness of the budget mechanism, which must be improved and adapted to the main tasks of the country's economic and social development. In order to strengthen the influence of budget policy on social development, it is necessary to take measures aimed at increasing the level of budget balance, the efficiency of using budget funds, improving inter-budgetary relations, ensuring the quality implementation of budgets at all levels, and implementing effective state financial control.

The formation of budget expenditures is an important component of the state's financial policy, which significantly affects social development. The main objective of the policy in the field of budget expenditures is to optimize and save their volume while simultaneously increasing the efficiency and effectiveness of the use of budget funds in order to ensure sufficient quality of public services. Planning of budget expenditures should be carried out in accordance with the stage of economic development, the level of the budget deficit in relation to the indicators of the state debt, the appropriateness of the ratio of current and capital expenditures of the budget. The expenditure part of the budget exerts a significant influence on the

development of the economy and the level of social security of the population. The issue of effective distribution of limited budget resources is becoming important, especially in the conditions of martial law. The development of the system of budget planning and implementation, which is based on the principles of the program-target method, requires strengthening the focus of budget planning on final results, increasing the efficiency of the use of budget funds. Appropriate budget mechanisms should ensure budget balance and effective influence on socio-economic processes.

The main principles of the formation and implementation of budgetary support for social development are based on a set of financial and economic relations, taking into account the institutional architecture of the budget system, dynamic macroeconomic balance, balanced budget environment.

In these conditions of economic development, it is expedient to determine the basic principles of the budgetary policy of social development, to strengthen the relationship between the achieved indicators of the socio-economic development of the country, to ensure national defense and the amount of budget funds used, to increase the level of effectiveness of budget programs, to improve the relevant budget tools and mechanisms in system of the institutional environment of society. It is important to improve approaches to the formation of budget policy in the system of the institutional environment of society, development of the main directions of budget perspective planning.

The object of the study is the budgetary policy of social development.

The subject of the research is the theoretical foundations and mechanisms of the formation of the budget policy of social development in the conditions of economic transformations.

The work uses a set of methods and approaches, which made it possible to realize the conceptual unity of the research. Systemic and structural methods were used to reveal the essence of budget policy as a component of the system of state financial support for social development. With the help of comparative and factor methods, the experience of the formation and implementation of budget policy in countries with developed and transformational economies is summarized. The

methods of scientific abstraction and synthesis are used in determining the main directions of budget policy, budget perspective planning.

The information base of the study consisted of legislative and regulatory acts on budget policy formation, statistical and analytical materials of the Ministry of Finance of Ukraine, the Ministry of Economy of Ukraine, the State Statistics Service of Ukraine, the State Treasury Service of Ukraine, the Budget Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine, relevant monographs, scientific research. articles by domestic and foreign scientists.

The scientific novelty of the obtained results lies in the disclosure of the essence budget policy as a component of the system of state financial support for social development, based on the institutional principles of adaptive budget architecture, taking into account the appropriate level of stability, dynamic balance of the budget, based on the economic cycle and priorities of the socio-economic development of the country, the effectiveness of the activities of the main managers of budget funds, the state financial control and audit, which will contribute to increasing the effectiveness of the use of budget funds in conditions of limited state financial resources. Approaches to the formation of budget policy in the system of the institutional environment of society have been improved; regulations regarding the peculiarities of the formation and implementation of budget policy priorities in the conditions of economic transformations; approaches to strengthening the interrelationship of perspective budget planning with the priority areas of the country's socio-economic development.

Provisions regarding increasing the effectiveness of the program-target method of budget expenditure planning were further developed; generalization and systematization of experience in the formation and implementation of budget policy in countries with developed and transformational economies, which will provide an opportunity to increase the efficiency of the budget process; approaches to the development of the main directions of budgetary policy, budgetary perspective planning, which will create appropriate conditions for the influence of the budgetary mechanism on the effectiveness of socio-economic transformations.

The theoretical provisions and conclusions of the dissertation, which reveal the essence of budget policy as a component of the system of state financial support for social development, are of practical importance in the development and implementation of budget policy as a tool for the development of society, increasing the institutional capacity of the country's financial-budgetary and socio-economic system.

The main conclusions and results of the dissertation work were used by the Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine in the preparation of draft legal acts on the development and implementation of budget policy (reference from 12.05.2022 № 67-110/1-22).

The provisions of the dissertation were used in the educational process of the State University of Trade and Economics when teaching the disciplines "Budget System", "Budget Planning and Forecasting" (reference from 10.05.2022 № 7).

The personal contribution of the acquirer arises in the disclosure of the essence of budget policy as a component of the system of state financial support for social development. The scientific results and conclusions submitted for defense were obtained by the author independently.

Key words: budget, budget system, budget revenues, budget expenditures, budget policy, budget planning, budget regulation, social development.

Список публікацій здобувача

наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Чугунов В.І. Формування бюджету як інструмент суспільного розвитку. *Економіка та держава*. 2019. № 12. С.132–137. (0,4 друк. арк)
2. Chugunov V.I. Budget policy in the system of socio-economic transformations. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic.2020. Vol.2. N.57. pp.40-44. (0,4 друк. арк)
3. Чугунов В.І. Бюджетне планування як складова соціально-економічного розвитку країни. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua> (0,5 друк. арк.)
4. Чугунов В.І. Бюджетні видатки як складова фінансового забезпечення суспільного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 24. С. 64–69. (0,4 друк. арк.)
5. Чугунов В.І. Бюджетна політика економічного зростання. *Агросвіт*. 2022. № 1. С. 88–94. (0,5 друк. арк.)

наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації :

6. Чугунов В.І. Теоретичні засади формування видатків бюджету як інструменту забезпечення економічного зростання. *Трансформація національної економіки в контексті реалізації євроінтеграційної стратегії: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 24 травня 2018 р.)*. Миколаїв: МНУ, 2018. С. 78-82. (0,3 друк. арк.)
7. Чугунов В.І. Інституційні засади розвитку системи планування видатків бюджету. *Модернізація та суспільний розвиток економіки держави та регіонів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25-26 травня 2018 р.)*. Київ: ТНУ, 2018. С. 115-118. (0,3 друк. арк.)

8. Чугунов В.І. Бюджетне регулювання економічного розвитку країни. *Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10-11 квітня 2019 р.). Київ: КНТЕУ, 2019. С.83-85. (0,2 друк. арк.)

9. Чугунов В.І. Бюджетна політика у країнах із розвинутою економікою. *Стратегічні пріоритети розвитку економіки, фінансів, обліку та права в Україні та світі*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 3 жовтня 2019 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч.5. С. 47-49. (0,2 друк. арк.)

10. Чугунов В.І. Бюджетний механізм у системі державного регулювання економіки. *Фундаментальні та прикладні наукові дослідження: актуальні питання, досягнення та інновації*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Бердянськ, 27 березня 2020 р.). Бердянськ: БДПУ, 2020. С. 67–69. (0,2 друк. арк.)

11. Чугунов В.І. Бюджетна складова розвитку економіки. *Фінансова політика як складова економічного розвитку*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15-16 квітня 2020 р.). Київ: КНТЕУ, 2020. С. 94-96. (0,2 друк. арк.)

12. Чугунов В.І. Бюджетна система як інструмент економічних перетворень. *Фінансова система України як складова інституційних перетворень економіки*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14-15 квітня 2021 р.). Київ: КНТЕУ, 2021. С. 76–79. (0,3 друк. арк.)

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ВСТУП	14
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ	
1.1. Економічна сутність бюджетної політики суспільного розвитку	20
1.2. Бюджетне регулювання у системі фінансового забезпечення економічного зростання	35
1.3. Бюджетна політика у країнах із розвинутою та трансформаційною економікою	51
Висновки до розділу 1	77
Список використаних джерел до розділу 1	83
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	
2.1. Розвиток інституційних засад системи бюджетного регулювання	92
2.2. Формування доходів бюджету у системі бюджетного планування	106
2.3. Бюджетні видатки як складова фінансового забезпечення суспільного розвитку	125
Висновки до розділу 2	146
Список використаних джерел до розділу 2	150

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ У СИСТЕМІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	
3.1. Основні напрями бюджетної політики суспільного розвитку	162
3.2. Середньострокове бюджетне прогнозування в умовах економічних перетворень	178
Висновки до розділу 3	189
Список використаних джерел до розділу 3	192
ВИСНОВКИ	204
ДОДАТКИ	208

ВСТУП

Актуальність теми. Бюджетна політика є однією з основних складових державного фінансового регулювання економіки країни. Виходячи з необхідності посилення ефективності державного фінансового управління, досягнення відповідних економічних та соціальних показників вагомим є бюджетна результативність, основною метою якої є розробка і проведення збалансованої бюджетної політики, у тому числі у сфері міжбюджетних відносин, формування доходів бюджету, планування видатків бюджету, дефіциту бюджету, обслуговування державного боргу, спрямованої на забезпечення належного рівня суспільного розвитку. Від рівня функціонування системи управління державними фінансами залежить бюджетна збалансованість, дієвість бюджетного механізму, який повинен удосконалюватися та адаптуватися до основних завдань економічного та соціального розвитку країни. З метою посилення впливу бюджетної політики на суспільний розвиток потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості бюджету, ефективності використання бюджетних коштів, бюджетної результативності, удосконалення міжбюджетних відносин, здійснення дієвого державного фінансового контролю.

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері розвитку бюджетних відносин можна назвати праці Ш. Бланкарта, Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Л. Вальраса, Дж. М. Кейнса, П. Кругмана, А. Лаффера, К. Макконнела, Р. Максгрейва, А. Парето, К. Рау, Д. Рікардо, П. Самуельсона, Р. Солоу, А. Сміта, Дж. Стігліца, В. Танзі, С. Фішера, Дж. Хікса.

Питанням формування та реалізації бюджетної політики присвячені праці вітчизняних вчених: О. Василика, І. Запатріної, Т. Канєвої, О. Кириленко, Л. Козарезенко, М. Кужелева, Г. Кучер, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Луніної, А. Мазаракі, В. Макогон, В. Опаріна, М. Пасічного, Д. Полозенка, Г. П'ятаченка, Ю. Радіонова, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інших.

У даних умовах економічного розвитку доцільним є визначення основних засад бюджетної політики суспільного розвитку, посилення взаємозв'язку між досягнутими показниками соціально-економічного розвитку країни, забезпечення національної оборони та використаним обсягом бюджетних коштів, підвищення рівня результативності бюджетних програм, удосконалення відповідних бюджетних інструментів і механізмів у системі інституційного середовища суспільства. Важливим є удосконалення підходів щодо формування бюджетної політики у системі інституційного середовища суспільства, розробка основних напрямів бюджетного перспективного планування.

Зазначене свідчить про актуальність дисертаційної роботи та обумовило визначення її мети, завдань, об'єкту і предмету дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Державного торговельно-економічного університету: «Фінансова стратегія суспільного розвитку» (номер державної реєстрації 0118U000047), «Фінансово-бюджетна стратегія економічного зростання» (номер державної реєстрації 0119U100577), «Фінансова політика соціально-економічного розвитку країни» (номер державної реєстрації 0121U100344), автором надано відповідні матеріали та пропозиції щодо основних напрямів бюджетної політики суспільного розвитку, бюджетного планування на середньострокову перспективу.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розкриття теоретичних засад та удосконалення методологічних положень бюджетної політики як інструменту забезпечення розвитку суспільства, підвищення інституційної спроможності фінансово-бюджетної та соціально-економічної системи країни.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- розкрити сутність бюджетної політики як складової системи державного фінансового забезпечення суспільного розвитку;

- узагальнити та систематизувати досвід формування та здійснення бюджетної політики у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою;
- удосконалити підходи щодо посилення взаємозв'язку перспективного бюджетного планування з пріоритетними напрямками соціально-економічного розвитку країни;
- розвинути положення щодо підвищення результативності програмно-цільового методу планування видатків бюджету;
- удосконалити положення щодо особливостей формування та реалізації пріоритетів бюджетної політики в умовах економічних перетворень;
- розвинути підходи до розробки основних напрямів бюджетної політики, бюджетного перспективного планування;
- удосконалити підходи щодо формування бюджетної політики у системі інституційного середовища суспільства.

Об'єктом дослідження є бюджетна політика суспільного розвитку.

Предметом дослідження є теоретичні засади та механізми формування бюджетної політики суспільного розвитку в умовах економічних перетворень.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність методів і підходів, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. Системний та структурний методи використано при розкритті сутності бюджетної політики як складової системи державного фінансового забезпечення суспільного розвитку. За допомогою порівняльного та факторного методів узагальнено досвід формування та здійснення бюджетної політики у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою. Методи наукового абстрагування, синтезу застосовано при визначенні основних напрямів бюджетної політики, бюджетного перспективного планування.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування бюджетної політики, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України,

Державної аудиторської служби України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

вперше:

- розкрито сутність бюджетної політики як складової системи державного фінансового забезпечення суспільного розвитку, що ґрунтуються на інституційних засадах адаптивної бюджетної архітекτονіки з урахуванням відповідного рівня стійкості, динамічної збалансованості бюджету, виходячи з економічної циклічності та пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, дієвості діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, державного фінансового контролю та аудиту, що сприятиме підвищенню результативності використання бюджетних коштів в умовах обмеженості державних фінансових ресурсів;

удосконалено:

- підходи щодо формування бюджетної політики у системі інституційного середовища суспільства;

- положення щодо особливостей формування та реалізації пріоритетів бюджетної політики в умовах економічних перетворень;

- підходи щодо посилення взаємозв'язку перспективного бюджетного планування з пріоритетними напрямками соціально-економічного розвитку країни;

дістало подальший розвиток:

- положення щодо підвищення результативності програмно-цільового методу планування видатків бюджету;

- узагальнення та систематизація досвіду формування та здійснення бюджетної політики у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою що надасть можливість підвищити ефективність бюджетного процесу;

- підходи до розробки основних напрямів бюджетної політики, бюджетного перспективного планування, що створить відповідні умови впливу бюджетного механізму на дієвість суспільно-економічних перетворень.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи, що розкривають сутність бюджетної політики як складової системи державного фінансового забезпечення суспільного розвитку, мають практичне значення при розробці та реалізації бюджетної політики як інструменту розвитку суспільства, підвищення інституційної спроможності фінансово-бюджетної та соціально-економічної системи країни.

Основні висновки та результати дисертаційної роботи використано Секретаріатом Кабінету Міністрів України при підготовці проектів нормативно-правових актів з питань розробки та реалізації бюджетної політики (довідка від 12.05.2022 № 67-110/1-22).

Положення дисертаційної роботи використано у навчальному процесі Державного торговельно-економічного університету при викладанні дисциплін «Бюджетна система», «Бюджетне планування та прогнозування» (довідка від 10.05.2022 р. № 7).

Особистий внесок здобувача полягає у розкритті сутності бюджетної політики як складової системи державного фінансового забезпечення суспільного розвитку. Наукові результати та висновки, які виносяться на захист, одержані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та методологічні положення, результати дисертаційного дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях: «Трансформація національної економіки в контексті реалізації євроінтеграційної стратегії» (м. Миколаїв, 2018 р.), «Модернізація та суспільний розвиток економіки держави та регіонів» (м. Київ, 2018 р.), «Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України» (м. Київ, 2019 р.), «Стратегічні пріоритети розвитку економіки, фінансів, обліку та права в Україні та світі» (м. Полтава, 2019 р.), «Фундаментальні та прикладні наукові дослідження: актуальні питання, досягнення та інновації» (м. Бердянськ, 2020 р.), «Фінансова політика як складова економічного розвитку» (м. Київ, 2020 р.), «Фінансова система України як складова інституційних перетворень економіки» (м. Київ, 2021 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації опубліковано у 12 наукових працях, у тому числі п'яти статтях у наукових фахових виданнях загальним обсягом 4,0 друк. арк.

Обсяг та структура роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 226 сторінок. Дисертація містить 12 таблиць, 17 додатків, список використаних джерел включає 235 найменувань.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Економічна сутність бюджетної політики суспільного розвитку

Для реалізації соціально-економічних пріоритетів розвитку країни необхідним є удосконалення методологічних засад програмно-цільового методу планування бюджету, підвищення якісного рівня функціонування бюджетної системи, запровадження середньострокового бюджетного планування на рівні головних розпорядників бюджетних коштів, бюджетних програм, застосування дієвих підходів управління державними фінансами. Удосконалення державної підтримки галузей економіки є важливим завданням виходячи з необхідності забезпечення економічного зростання та досягнення результатів, які передбачені загальнодержавними та регіональними цільовими програмами. Через видатки бюджету здійснюється вплив на формування величини фондів споживання та нагромадження, необхідні зміни структури галузей економіки та відповідно виробництва, рівень підтримки та розвиток соціальних стандартів. Бюджетна політика визначає і регулює темпи зростання бюджетних видатків, їх структуру та обсяги, як загалом, так і по окремих напрямам, бюджетним програмам. Важливим є визначення пріоритетів та ступінь забезпечення фінансування програм суспільного розвитку. Важливим є підвищення ефективності видатків бюджету як дієвого інструменту впливу на розвиток суспільства, на сучасному етапі розвитку державних фінансів. Бюджетна політика має будуватися на основі науково обґрунтованої концепції розвитку бюджетних відносин у складі фінансової політики, спрямованої на створення умов для підвищення якості державних послуг, соціально-економічного розвитку країни та територій. Бюджет як суспільно-економічна категорія відображає відповідні відносини у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту з приводу вироблення, розподілу, споживання послуг та регулювання соціально-економічного розвитку з метою задоволення потреб

суспільства. З іншого боку бюджет є категорію, що синтезує у собі відносини, які виникають у процесі цілеспрямованого впливу держави на суспільне відтворення [9,42].

Сутність бюджетної політики як складової системи державного фінансового забезпечення суспільного розвитку ґрунтуються на інституційних засадах адаптивної бюджетної архітектоніки з урахуванням відповідного рівня стійкості, динамічної збалансованості бюджету, виходячи з економічної циклічності та пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, дієвості діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, державного фінансового контролю та аудиту, що сприятиме підвищенню результативності використання бюджетних коштів в умовах обмеженості державних фінансових ресурсів.

Адаптивні інституційні зміни у бюджетній системі являють собою необхідну складову економічного зростання. Одним з актуальних завдань на даному етапі розбудови фінансово-економічних відносин є розробка основних засад інституційної архітектоніки бюджетної системи, яка визначається сукупністю відповідних співвідношень між складовими цієї системи, механізмами їх оптимізації з метою впливу на динаміку показників економічного зростання. Застосування положень інституційної архітектоніки надасть можливість визначити рівень функціонування та збалансованості бюджетної системи як вагомої складової державного регулювання економіки та підвищити якість процесу бюджетного регулювання. Розкрито економічну сутність бюджетної системи в інституційному середовищі, визначено інституційну модель бюджетної політики та напрями підвищення її ефективності з урахуванням трансакційних витрат у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку суспільства. При формуванні бюджетної політики важливо виходити з необхідності забезпечення фінансової та соціальної стабільності, передбачуваність бюджетної політики є однією з основних складових макроекономічної стабільності. Державний бюджет має виступати в якості інструменту проведення структурних реформ, підтримки

позитивних процесів у сферах економічної діяльності. Важливим є правильність розуміння сутності бюджетної політики та зміст її механізму формування з метою комплексного вирішення завдань, що стоять перед державою у бюджетній сфері [5,47].

Необхідність бюджетних відносин зумовлена тим, що основним призначенням держави є забезпечення фінансовими ресурсами тих потреб громадян, які не можуть бути задоволені через ринковий механізм, тобто через попит і пропозицію. До них належить зокрема, структурна перебудова економіки, захист навколишнього середовища, оборона, правопорядок, соціальна підтримка малозахисених верств населення, проведення фундаментальних наукових досліджень, охорона здоров'я тощо. Виходячи з цього, держава формує бюджетну політику, основним завданням якої є визначення відповідної моделі перерозподілу фінансових ресурсів із метою забезпечення економічного зростання та добробуту населення. Сутність бюджету проявляється у функціях: розподільча, перерозподільча, відтворююча, регулююча, стимулююча, планова, прогнозна, контролююча, соціальна. У процесі реалізації розподільчої функції бюджету відбувається первинний розподіл валового національного продукту або національного доходу у вигляді створення державних фондів. Перерозподільна функція бюджету пов'язана, в першу чергу, з міжгалузевим та територіальним розподілом коштів з метою забезпечення найбільш ефективного і раціонального використання доходів і накопичень. Перерозподіл відбувається між галузями економіки, адміністративно-територіальними одиницями країни, соціальними верствами населення. Відтворююча функція бюджету забезпечує регулювання процесу виробництва, необхідним є формування грошових фондів на відповідних стадіях і етапах виробництва, розподілу, обміну і споживання. При цьому роль бюджету у сучасних умовах полягає в тому, що вони виступають вагомим інструментом впливу на процес суспільного відтворення, економічного зростання, перетворень структури економіки, розвитку основних галузей економіки, прискорення науково-технічного прогресу. Так, розширюючи обсяг

державних інвестицій, держава стимулює підвищення попиту на трудові ресурси, зростання виробництва, зайнятості населення. За рахунок державного бюджету та місцевих бюджетів підтримується попит, відбувається фінансування соціальних програм. Регулююча функція бюджету тісно пов'язана з іншими функціями. Через державні витрати, державний кредит, державні закупівлі держава впливає на процес відтворення. У сучасних умовах держава виступає найбільшим замовником і споживачем продукції низки галузей, що дозволяє перетворити державний попит на вагомий інструмент регулювання економіки з метою досягнення стратегічних цілей розвитку країни. Стимулююча функція бюджету спрямована на зацікавлення економічних суб'єктів в інвестиційно-інноваційній діяльності, підвищення ефективності діяльності, економічному зростанні. Планова функція бюджету реалізується через розроблення бюджетних планів, створення необхідних умов забезпечення збалансованості бюджетної системи країни, макроекономічної стабільності, передбачуваності бюджетної політики, виконання функцій, покладених на органи державного управління та місцевого самоврядування. Прогнозна функція бюджету реалізується шляхом передбачення відповідних показників майбутнього стану фінансово-економічної системи. Контрольна функція бюджету полягає в тому, що через формування і використання фондів грошових коштів держави відбувається відображення економічних процесів. Державний фінансовий контроль забезпечується шляхом виконання державними органами управління, які здійснюють контрольні функції у межах законодавчо встановлених повноважень, з метою упередження, виявлення, недопущення у подальшому фінансових правопорушень щодо фінансово-економічної діяльності на підконтрольних об'єктах, та дотримання законності, фінансової дисципліни та ефективності формування і витрачання бюджетних коштів та інших активів у процесі володіння, розпорядження, використання державного майна, відшкодування збитків та встановлення міри відповідальності у разі порушення фінансового, у тому числі бюджетного законодавства. Зміст соціальної функції бюджету полягає в формуванні

соціальної безпеки людини та забезпечення цілісності та стабільності розвитку суспільства. Реалізація соціальної функції держави полягає у формуванні і державних фінансових ресурсів з метою забезпечення базових параметрів життєдіяльності особи і суспільства. Соціальне призначення трансфертів, що передаються з державного бюджету місцевим бюджетам, полягає у забезпеченні цілісності національного соціуму, соціальної злагоди і стабільності у суспільстві шляхом розподілу бюджетних ресурсів та суспільних благ для збалансованого соціально-економічного розвитку як адміністративно-територіальних одиниць, так і країни в цілому. Державні фонди покликані забезпечити функціонування системи соціального захисту осіб, які потребують особливої підтримки з боку суспільства, що надає кожному члену суспільства можливість розвиватися і реалізовувати свої здібності, а також сприяє підтриманню у суспільстві соціальної злагоди та стабільності. Важливим методологічним чинником є визначення принципів функціонування бюджету, що дозволяє виявити напрями впливу бюджету на розвиток державного сектору економіки, виробити критерії його функціонування. До основних принципів функціонування бюджету можна віднести єдність законодавства; відкритість та прозорість; розмежування фінансово-економічних повноважень; обґрунтованість бюджетного планування; економічність і раціональність. Бюджетна стратегія визначає можливість збалансованого управління фінансовими ресурсами державного сектору економіки. Особливе значення має визначення ролі бюджету в економічних перетвореннях, яке полягає в економічній стабілізації; адаптації до змін економічного середовища; стимулюванні інвестиційної активності. Моніторинг макроекономічних показників дозволяє виявити реальну ситуацію у фінансовій сфері. Вагоме значення мають рівень бюджетного дефіциту, хід виконання бюджету, рівень дебіторської та кредиторської бюджетної заборгованості, рівень інфляції, зміни валютного курсу тощо. Бюджетна стабільність означає наявність стійких джерел фінансування, можливість залучення коштів на ринку капіталів, накопичення ресурсів для розвитку суспільного сектора економіки. Бюджетна

політика є однією з основних складових державного регулювання економіки країни, визначення бюджетної пріоритетності достатньо суттєво впливає на структурні перетворення у галузях економіки, соціальній сфері, рівень людського капіталу, конкурентноспроможність національної економіки. З метою підвищення якісного рівня функціонування системи бюджетного регулювання важливим є використання архітекtonіки як особливої науки, що досліджує загальні принципи побудови цілісних систем, у тому числі інституційних. Адаптивні інституційні зміни у бюджетній системі являють собою необхідну складову економічного зростання. Застосування положень інституційної архітекtonіки надасть можливість визначити рівень функціонування та збалансованості бюджетної системи як вагової складової державного регулювання економіки та підвищити якість процесу бюджетного регулювання. Досягнення середньо- та довгострокових цілей економічного розвитку держави знаходиться в залежності від ступеня врахування в бюджетній політиці особливостей інституційного середовища суспільства, тому інституційна архітекtonіка бюджетної політики має передбачати поліпшення якісних характеристик бюджетних інститутів, які б сприяли розвитку соціально-економічної складової суспільства. Зазначене потребує удосконалення інституційного середовища економічного та бюджетного простору, підготовки відповідних інституційних змін. Вагомим чинником ефективної бюджетної політики є якість інституційного середовища, зміна якого відбувається у тому числі під впливом розвитку інформаційного потенціалу економіки. Архітекtonіка бюджетної політики має створювати інституційні умови функціонування бюджетного механізму з метою дієвого впливу на економічне зростання, всебічний розвиток суспільства, підвищення добробуту населення. Інституційна структура бюджетної політики як важлива складова державного регулювання є ефективним інструментом соціально-економічного розвитку країни. Створення відповідних інституційних умов для формування та реалізації ефективної бюджетної політики потребує використання адаптивної архітекtonіки системи бюджетного регулювання, що

сприятиме досягненню збалансованого та стійкого соціально-економічного розвитку держави [42,56,67,80].

Розвиток суспільства зумовлює необхідність відповідних інституційних змін у взаємовідносинах між учасниками бюджетного процесу та підвищення ефективності бюджетної політики у системі державного регулювання економіки. Від якості та своєчасності прийняття рішень щодо управління державними фінансами залежить збалансованість бюджетної системи та результативність бюджетного регулювання. У сучасних умовах доцільним є удосконалення механізмів взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та фінансовими інститутами. Основними завданнями є збалансування бюджетів усіх рівнів, запобігання суттєвих коливань макроекономічних показників, у тому числі інфляція, обмінний курс, обсяг державного боргу, відсоткові ставки на фінансових ринках, оскільки зазначене впливає на співвідношення доходів і видатків бюджету до валового внутрішнього продукту, стійкість бюджету. Бюджетна політика є одним з вагомих інструментів державного регулювання суспільного розвитку, оскільки у процесі її формування здійснюється розробка основних напрямів використання бюджетних коштів, виходячи з необхідності вирішення завдань, які стоять перед суспільством на даному етапі його розвитку. Задіяння регуляторного потенціалу складових бюджетної політики потребує подальшого дослідження взаємозв'язку бюджетних відносин і соціально-економічних процесів. Бюджетна система має розглядатись як складова фінансового регулювання соціально-економічного розвитку країни та адміністративно-територіальних одиниць. Соціально-економічний розвиток суспільства на даному етапі вимагає використання бюджетної політики як дійового інструменту державного регулювання економічних та соціальних відносин. Важливим є визначення пріоритетів бюджетної політики, у тому числі на середньострокову перспективу виходячи з основних засад соціально-економічного розвитку країни, удосконалення державного регулювання у сфері формування доходів бюджету, планування та використання видатків бюджету,

міжбюджетних відносин, що підвищить рівень ефективності функціонування економічної та бюджетної системи в цілому. У бюджетній політиці відображаються суспільні інтереси і завдяки їй реалізуються функції і завдання держави, вона формується у ході бюджетного процесу та передбачає визначення цілей і завдань в галузі державних фінансів, розробку механізму наповнення дохідної частини бюджету, вибору напрямів використання бюджетних коштів, управління фінансами у бюджетній сфері, здійснення за допомогою фінансово-бюджетних інструментів регулювання економічних і соціальних процесів. Як суспільно-економічна категорія бюджетна політика має певну структуру, яка включає суб'єкт, об'єкт та взаємозв'язки між ними, відповідний набір методів та інструментів регулювання у відповідності з визначеними у суспільстві цілями та завданнями. Основною метою бюджетної політики є забезпечення довгострокової збалансованості бюджетної системи, яка передбачає формування стабільної податкової бази на основі створення сприятливих умов для розвитку бізнесу, своєчасного та достатнього рівня фінансування основних напрямів розвитку соціально-економічної сфери, формування ефективного механізму міжбюджетного регулювання. Виходячи із світового досвіду бюджетна рівновага досягається при збалансованому бюджеті, який має впливати на темпи економічного зростання, рівень добробуту населення [9,76].

Рівень збалансованості бюджетного політики впливає як одночасно, так і з лагами у часі на темпи економічного розвитку, а також на інтегрований показник запасу стійкості бюджетної системи, який визначається сукупністю вагомих бюджетних показників, що характеризують стан бюджетної системи. Важливим є запровадження відповідної методології розрахунку на певному інтервалі часу показника запасу стійкості бюджетної системи, який повинен враховувати, передусім, показники питомої ваги дебіторської та кредиторської заборгованості зведеного, державного та місцевих бюджетів до загальної суми видаткової частини відповідного бюджету, аналогічний показник заборгованості по соціальних виплатах, податкове навантаження на економіку,

рівень виконання дохідної та видаткової частин бюджету, рівень фінансування дефіциту бюджету, питому вагу державного боргу у валовому внутрішньому продукті. Метою бюджетної політики є забезпечення відповідного рівня соціально-економічного розвитку суспільства з урахуванням збалансованості державних фінансів, що реалізується через інститути бюджетного регулювання, державного фінансового контролю. Державне регулювання в сучасних умовах являє собою макроекономічний регулятор відтворювальних процесів, спрямований на реалізацію стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку держави. Перспективне прогнозування видатків бюджету є важливим інструментом державного регулювання економічних і соціальних процесів, оскільки обґрунтовує напрями використання бюджетних коштів у майбутньому з урахуванням визначених цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку держави на середньо- та довгострокову перспективу. Сучасний етап розвитку бюджетних відносин характеризується посиленням ролі бюджетних видатків у процесі регулювання соціально-економічного розвитку держави та регіонів. За останні роки здійснено вагомі кроки щодо посилення обґрунтованості планування видаткової частини бюджету, її впливу на економічне зростання та соціальний розвиток. З метою найбільш ефективного розподілу бюджетних ресурсів відбувається подальше удосконалення планування і виконання видаткової частини бюджету на основі програмно-цільового методу, перш за все як складової системи перспективного бюджетного прогнозування та планування. Доцільним є впровадження стратегічного планування в практику роботи головних розпорядників бюджетних коштів та складання ними належних планів діяльності на поточний і наступні три бюджетні періоди, орієнтовані на результат, з метою посилення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за досягнення встановлених цілей, упорядкування і підвищення результативності та ефективності державних видатків [44,60].

Суспільство через систему виборів надає довіру і дає відповідні повноваження парламенту, уряду для розробки і реалізації соціально-

економічної політики розвитку країни. Довіра в системі бюджетних відносин можна визначити як впевненість суспільства до справедливого перерозподілу через бюджет валового внутрішнього продукту країни. У статті 95 Конституції України визначено, що бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Держава прагне до збалансованості бюджету України. Регулярні звіти про доходи і видатки Державного бюджету України мають бути оприлюднені. Бюджетне простір-час як складова частина економічного простору-часу характеризується показниками планування і виконання дохідної, видаткової частини державного бюджету, місцевих бюджетів, дефіциту бюджету, динамікою обсягу державного боргу, значенням дебеторської, кредиторської заборгованості. Використання інституту довіри в системі розвитку бюджетних відносин з урахуванням основних принципів інституційної архітектури надасть можливість підвищити якісний рівень функціонування і збалансованості бюджетної системи, прозорості бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку країни. На рівень довіри суспільства впливає ступінь ефективності проводиться державою бюджетної стратегії соціально-економічного розвитку країни. Ефективне та результативне використання бюджетних коштів також залишається однією з найважливіших проблем планування й виконання бюджету в умовах достатньо обмежених бюджетних ресурсів, і важливим кроком щодо вирішення цього питання є удосконалення системи управління видатками бюджету в частині підвищення результативності їх використання. Основними завданнями при цьому визначено обґрунтування пріоритетів при розподілі бюджетних ресурсів, застосування принципів перспективного бюджетного прогнозування і планування; оптимізація бюджетних програм з урахуванням загальнодержавних пріоритетів та удосконалення методології оцінки їх результативності; впровадження системи контролю за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів, системи оцінки результативності бюджетних програм та діяльності розпорядників бюджетних коштів. На даному

етапі розвитку державних фінансів важливим є підвищення ефективності видатків бюджету як дієвого інструменту впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Економічна сутність ефективності державних видатків як складової системи бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку полягає у сукупності досягнутих результативних показників, що відповідають основним цілям та завданням бюджетних призначень з урахуванням обсягу здійснених видатків бюджету, дієвості інституційних перетворень розвитку суспільного середовища. У сучасних умовах розвитку економіки доцільним є визначення відповідних інституційних засад бюджетного регулювання, розробка і проведення виваженої фінансово-бюджетної політики, підвищення результативності виконання бюджетних програм, посилення взаємозв'язку бюджетного планування та основних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, удосконалення системи управління державними фінансами з урахуванням необхідності забезпечення належного рівня соціальних стандартів, внутрішнього споживання, стимулювання економічної діяльності країни. Формування та здійснення бюджетної політики як складової державного регулювання суспільного розвитку має ґрунтуватися на підходах спрямованих на досягнення фінансово-економічної збалансованості, дієвості економічних перетворень, забезпечення економічного розвитку країни та адміністративно-територіальних одиниць [29,56,68].

З метою посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток суспільства потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності витрачання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого фінансового контролю. Бюджетна політика як інструмент державного регулювання суспільного розвитку є сукупністю фінансових відносин, інституційного забезпечення щодо формування та використання бюджетних коштів, спрямованих на досягнення фінансово-економічної збалансованості, результативності економічних перетворень. Бюджетна стратегія на середньострокову перспективу повинна

бути спрямована на забезпечення соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць та країни в цілому при врахуванні критеріїв ефективності та результативності бюджетних видатків. Бюджетна політика є основою для визначення ефективних інституційних фінансових механізмів забезпечення стійкості та збалансованості бюджетної системи з урахуванням трансформаційних перетворень. Інструменти бюджетної політики мають розглядатися як засоби формування інституціонального середовища бюджетного простору. Трансформація бюджетних інститутів є важливим етапом в процесі якісного розвитку системи державних фінансів. Інституційне середовище формування і реалізації бюджетної стратегії впливає на стійкість макроекономічного розвитку країни, необхідним є підвищення ефективності інституційної основи бюджетної політики, яка враховує циклічність та динамічність соціально-економічних процесів. Дієвість інституційного середовища формування і реалізації бюджетної стратегії передбачає взаємоузгодженість дій бюджетних інститутів, які виникли еволюційно та сформували бюджетний простір. Важливими завданнями є створення умов для розвитку інституційної структури бюджетного простору, забезпечення макроекономічної стабільності та економічної збалансованості, сприяння структурній перебудові економіки та розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності. Оцінюючи ефективність інституційного середовища формування і реалізації бюджетної стратегії важливим є врахування дієвості бюджетного інституційного середовища; адаптивності бюджетної політики до соціально-економічних процесів; прозорості бюджетної політики; результативності діяльності та відповідальності органів державного управління і місцевого самоврядування за досягнення поставлених цілей [42,67].

В умовах інституційних перетворень економіки результативність та дієвість бюджетної стратегії є важливим інструментом впливу на ефективність макроекономічного регулювання, економічне зростання з врахуванням необхідності забезпечення динамічної збалансованості та стійкості системи управління державними фінансами. Під бюджетними інститутами розуміють

сукупність суб'єктів бюджетних відносин, що діють на основі формальних і неформальних принципів, правил, норм. Рівень впливу формальних принципів залежить від того, якою мірою учасники бюджетних відносин підпорядковані їх приписам і здійснюють контроль за їх виконанням. Розвиток бюджетних інститутів визначає особливості інституційного середовища формування і реалізації бюджетної стратегії. Досвід розвитку системи державних фінансів в Україні свідчить про підвищення ефективності бюджетних інститутів, але одночасно про необхідність забезпечення стабільності інституційного середовища формування і реалізації бюджетної політики. Пріоритетними завданнями бюджетної політики країни в умовах інституційних перетворень є створення умов для макроекономічної стабілізації економіки, сприяння її структурній перебудові та розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності, забезпечення узгодженості соціально-економічної, бюджетної та грошово-кредитної політики, удосконалення системи середньострокового бюджетного планування, раціонального формування системи податкових надходжень, що базується на підходах поєднання фіскальної і стимулюючої функції податків, посилення контролю за ефективністю використання бюджетних коштів, підвищення ефективності управління державним боргом, удосконалення системи міжбюджетних відносин, фінансового забезпечення комплексного і динамічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць [5,45].

Разом з тим, на даному етапі розвитку системи державних фінансів важливим є розкриття сутності бюджетної стратегії соціально-економічного розвитку країни, спрямованої на забезпечення макроекономічної стабільності, прискорення економічного зростання, розвитку людського потенціалу. Вагомим є визначення бюджетної архітекtonіки як інструменту фінансово-бюджетного регулювання, розробки інституційних засад формування бюджетної стратегії, удосконалення системи перспективного бюджетного планування як механізму узгодження бюджетної політики та пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, положень щодо розвитку фінансово-бюджетних відносин, оцінки ефективності та результативності бюджетних програм, розробка

пріоритетних завдань бюджетної стратегії в умовах економічних перетворень, підходів щодо бюджетної політики у сфері доходів, видатків бюджету, міжбюджетних відносин, дефіциту бюджету, державного боргу у взаємозв'язку з трансформаціями соціально-економічних процесів. Формування основ інституту бюджету відбувалося в процесі дослідження вченими проблем взаємодії ринку і держави, їх ролі в економіці, чинників, від яких залежить посилення ринкових або державних методів фінансового регулювання. Розвиток бюджетного менеджменту супроводжувався перерозподілом сфер економічних відносин виходячи з принципу забезпечення суспільної ефективності, держава за допомогою податків та бюджету концентрувала основні важелі фінансово-бюджетного регулювання. Вагомими є методологічні підходи щодо формування і реалізації бюджетної стратегії, з якими пов'язані концептуальні положення перспектив розвитку бюджетної системи. Основні засади неінституціоналізму є достатньо важливими у дослідженні бюджетних відносин завдяки синтезу неокласичного та інституціонального аналізу, що надає можливість для здійснення раціонального вибору пріоритетних завдань бюджетної стратегії та прогнозування наслідків їх реалізації [42,56].

Бюджетна політика динамічно реагує на зміни стадій економічного циклу. Послідовність та виваженість заходів бюджетного регулювання має значимий вплив на соціально-економічний розвиток країни. Використання показника циклічно скоригованого первинного балансу бюджету дозволило оцінити розмір та результативність фіскальної консолідації та бюджетно-податкового стимулювання. Ефективні експансіоністські заходи бюджетної політики проходили за умов доволі високих темпів економічного зростання. Зазначене супроводжувалось зниженням вагового показника державного боргу в валовому внутрішньому продукті. Позитивний вплив на динаміку економічного розвитку забезпечено за рахунок одночасного зниження податкового навантаження і збільшення продуктивних видатків бюджету. Результативні заходи фіскальної консолідації реалізовувались шляхом оптимізації бюджетних видатків, що сприяло поживленню економічного

зростання. Доцільним є запровадження бюджетних правил і накладення сукупності обмежень щодо граничного розміру та структури видаткової частини бюджету. Розміри видатків соціального спрямування, зокрема це стосується мінімальних соціальних стандартів і гарантій, мають щільно корелювати з показниками росту економіки. Розбудова інструментарію перспективного бюджетного планування посилить якість управління бюджетним процесом. Необхідним є проведення збалансованої бюджетної політики, оптимізація показника структурного дефіциту бюджету, встановлення інституційних обмежень щодо його значень. Особливої значущості набувають питання удосконалення методологічних засад прогнозування і планування обсягів залучення, погашення і обслуговування державного боргу, моніторинг та управління борговими ризиками, основними з яких є рефінансування, ліквідності, додаткових зобов'язань, валютний та відсотковий ризик. Ідентифікація є першим кроком в алгоритмі системи управління борговими ризиками, важливим є проведення їх групування і ранжування відповідно до ймовірності виникнення та ступеню впливу на динаміку сукупності показників боргової безпеки [56,70].

В умовах економічних перетворень з метою забезпечення макроекономічної стабільності та стійкого економічного зростання важливим завданням є удосконалення інституційного забезпечення розробки бюджетної стратегії, обґрунтованого формування доходів та видатків бюджету, планування дефіциту бюджету та джерел його фінансування, управління державним боргом, визначення оптимального рівня бюджетної централізації, міжбюджетного регулювання. Розвиток інституційного середовища формування та реалізації бюджетної стратегії в Україні взаємопов'язаний з трансформаційними економічними процесами, значним рівнем впливу екзогенних факторів на вітчизняну економіку та передбачає здійснення інституційних перетворень у бюджетних відносинах з урахуванням суспільно-економічних умов та збалансованості бюджетної системи.

1.2. Бюджетне регулювання у системі фінансового забезпечення економічного зростання

Розвиток суспільства та стратегічні пріоритети України зумовлюють посилення уваги до обґрунтованості та дієвості бюджетної політики у системі державного регулювання економіки. Трансформація цілей і завдань бюджетної політики, що обумовлена посиленням впливу ендогенних та екзогенних факторів на соціально-економічні процеси в країні, актуалізує необхідність формування дієвого механізму реалізації бюджетної політики з метою забезпечення сталого економічного зростання. Становлення інституту бюджетної політики є ваговою складовою удосконалення бюджетної системи в процесі визначення концептуальних засад та основних завдань інституційних перетворень відповідно до соціально-економічного розвитку країни. На сучасному етапі економічних перетворень доцільним є посилення дієвості реалізації механізму регулювання економічних процесів, підвищення рівня адаптивності бюджетної системи, вдосконалення інструментарію бюджетного планування та прогнозування. Враховуючи важливість вирішення завдань бюджетного регулювання, забезпечення єдності економічної та фінансової політики, розробка пріоритетів бюджетної політики має ґрунтуватися на стратегічних завданнях сталого розвитку. Водночас, фінансова стійкість і макроекономічна стабільність є основними умовами для підтримки економічного зростання у середньо- та довгостроковому періоді. Суттєвий рівень фіскального дефіциту, значний рівень державного боргу можуть стримувати приватні інвестиції і знижувати темпи економічного розвитку. Бюджетна політика є активним інструментом економічної політики держави, в сучасних умовах одним з першочергових її завдань є забезпечення фінансової стійкості та збалансованості бюджетної системи. З метою підвищення результативності бюджетної політики як складової державного регулювання економіки необхідним є посилення взаємозв'язку бюджетного планування із циклічністю економіки, проведення збалансованої бюджетної політики.

Основним пріоритетним завданням державних та місцевих органів влади має стати зміцнення економічного потенціалу територій, запровадження систем ефективного економічного управління, основною метою якого є посилення ролі територій, визначення відповідних пріоритетів бюджетної політики, оптимального поєднання місцевих та загальнодержавних інтересів. Бюджетна політика економічного розвитку має ґрунтуватись на сукупності фундаментальних трансформації системи бюджетного регулювання, вагомим є формування ефективної та транспарентної бюджетної системи; зниження податкового навантаження на економічну систему, використання фіскальних інструментів активізації економічного зростання; посилення соціального спрямування бюджетної та податкової системи; зростання фіскального забезпечення бюджетів місцевого самоврядування. Здійснювати бюджетне регулювання необхідно з урахуванням динаміки значень показників фінансової та боргової стійкості. Реалізація механізму регулювання доходної та видаткової частини бюджету впливає на обсяг бюджетного дефіциту, який має фінансуватися за рахунок запозичень. В умовах трансформацій економіки доцільно використовувати бюджетний дефіцит як інструмент стимулювання економічного розвитку, натомість в період економічного підйому важливим є зменшення його рівня або формування бюджету із профіцитом [5, 66].

Важливим напрямом удосконалення бюджетної політики має стати перехід до середньострокового бюджетного планування, передусім, встановлення зв'язку річного та середньострокового бюджетного планування та впровадження програмно-цільового методу бюджетування з дотриманням розмірів і умов оплати праці працівників бюджетної сфери, прожиткового мінімуму, зміни тарифів на енергоносії, інших показників, необхідних для планування видатків за бюджетними програмами, термін виконання яких більше одного року. Визначальним у цьому напрямі стане підвищення ефективності видатків, що відбуватиметься на основі визначення їх пріоритетності та оцінки ступеня досягнення очікуваних результатів. Державна фінансова політика в сфері міжбюджетних відносин повинна базуватися на

стабільності законодавчо встановленого розмежування видаткових повноважень, нормативів відрахувань від доходів, механізмів формування і надання міжбюджетних трансфертів. Формування міжбюджетних відносин повинно здійснюватися з урахуванням необхідності підвищення їх ефективності, створення стійкої і прозорої системи фінансових відносин на основі поєднання принципів самостійності бюджетів усіх рівнів та єдності їх інтересів. Вирішення поставлених завдань сприятиме підвищенню ефективності системи міжбюджетних відносин, збалансованості місцевих бюджетів і поліпшить якість управління бюджетним процесом на місцевому рівні. Для досягнення завдань, визначених у стратегічних документах та програмах соціально-економічного розвитку, для підвищення ефективності реалізації проектів регіонального розвитку, конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості країни необхідно розробити дієвий механізм узгодження пріоритетів бюджетної політики та дій місцевого самоврядування, забезпечення концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку держави та територій. Основним завданням бюджетної політики має стати трансформація бюджетних ресурсів у чинник економічного зростання. Бюджетні ресурси повинні бути вагомим джерелом інвестицій, що сприятиме підвищенню рівня життя населення. Основними питаннями, що потребують вирішення в бюджетній системі є удосконалення нормативного забезпечення, підвищення ефективності здійснених видатків бюджету, системи управління державним боргом, забезпечення прозорості системи державних фінансів. Поняття бюджетної пріоритетності досить суттєво здійснює вплив на структурні перетворення в економіці країни, соціальній сфері, рівень людського капіталу, на конкурентоспроможність національної економіки [9, 64].

Бюджетна політика є ефективним інструментом соціально-економічного розвитку країни. Система бюджетного регулювання базується на цілісній сукупності фінансових та економічних взаємовідносин, інституційних бюджетних елементів стосовно вибору й реалізації головних напрямів

здійснення бюджетної політики, планування та прогнозування основних бюджетних показників, напрямів використання бюджетних ресурсів, досягнення запланованих соціально-економічних цілей й завдань. Задля розробки та впровадження фінансово-бюджетного регулювання на протязі певного періоду бюджетна політика повинна розроблятися на основі циклічності економічного розвитку фінансової системи, стану державних фінансів та запасу стійкості бюджетної системи, бюджетного регулювання щодо позитивного впливу на показники економічного зростання. Інституційний підхід включає аналіз бюджетного регулювання як цілісної та динамічної системи, яка постійно вдосконалюється відповідно до головних макроекономічних завдань розвитку країни. Бюджетна політика має на меті згладжувати коливання економічного циклу та базується на стимулюванні державою сукупного попиту шляхом збільшення видатків бюджету та зменшення податкового навантаження в період спаду, в результаті чого відбувається вирівнювання показників економічного розвитку. При зниженні рівня доходів бюджету доцільним є не зменшення видаткової частини бюджету, а фінансування зниження податкових надходжень через позикові інструменти. В періоди економічного погравлення надходження бюджету необхідно використовувати не для збільшення державного споживання, а з метою підвищення показників фінансових заощаджень та нарощення державних резервів. На стадії підйому країна має можливість виплатити боргові зобов'язання, що були сформовані за час спаду економічної активності. Характерними ознаками суспільного розвитку є зростання показників доходу на валового внутрішнього продукту на душу населення, зниження рівня бідності, значної диференціації в одержуваних доходах, досягнення соціальної справедливості. Важливим є дослідження динаміки індексу людського розвитку, який є інтегрованим показником та включає оцінку стану очікуваної тривалості життя, рівня доходів та якості освіти. Разом з тим в більшій мірі, питання розвитку суспільства ототожнюється з економічним зростанням, а саме ростом реального валового внутрішнього продукту. При цьому слід розрізняти

певні аспекти економічного розвитку: довгостроковий економічний розвиток який є структурною складовою розвитку та характеризує показник потенційного виробництва товарів та надання послуг. Вплив на довгострокову складову здійснюють фундаментальні фактори, кількість та якісний рівень капіталу, засобів праці та робочої сили, інституційне середовище економіки. Водночас, суттєве розбалансування бюджетної системи та накопичення державного боргу знижують рівень довіри учасників ринку до облігацій державної позики та можливостей платоспроможності позичальника. У такому випадку, держава вимушена запроваджувати бюджетні обмеження, здійснювати структурні перетворення системи державних фінансів, адаптувати фінансово-бюджетну політику до умов рецесії. Зазначене обумовлює зміну підходів до формування та реалізації бюджетної політики, формування нових індикативних орієнтирів її розвитку в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі. Короткострокові економічні коливання від рівноважного рівня є кон'юнктурною складовою економічного розвитку та можуть бути викликані зміною попиту та ціни та товари і послуги, що виробляються в країні. Диференціація складових розвитку є важливою з позиції формування та реалізації заходів бюджетної політики задля стимулювання економічної активності та створення передумов її стійкого зростання. Короткострокова складова охоплює період до трьох років, в даний період часу вагому стабілізаційну роль відіграє бюджетна політика. В умовах рецесії, можуть застосовуватись антикризові бюджетні заходи, в тому числі щодо підтримки стабільності банківської системи, державних підприємств, субсидювання пріоритетних галузей економіки, надання податкових преференцій вітчизняним підприємствам. У довгостроковій перспективі, механізм державного інвестування спрямований на підвищення рівня результативності використання відповідними інститутами капіталу та активізації економічного зростання. З огляду на зазначене, важливими питаннями, що постають на сучасному етапі розвитку бюджетних відносин є посилення ефективності використання бюджетних коштів на реалізацію відповідних цілей. У процесі формування

бюджетної політики мають враховуватись суспільні інтереси, за рахунок виділення відповідних видатків бюджету реалізуються функції і завдання держави. Критерієм ефективності бюджетної політики є досягнення цілей соціально-економічної політики, на реалізацію яких спрямовуються державні фінансові ресурси [42, 72].

Основними цілями фінансового забезпечення місцевих бюджетів є підвищення ефективності бюджетних видатків; соціально-економічний розвиток територіальних громад; збільшення інвестиційної складової місцевих бюджетів; реалізація структурних перетворень у бюджетній сфері; фінансова стійкість та збалансованість бюджетів. В умовах трансформаційних перетворень, бюджетна політика є вагомим інструментом забезпечення довгострокової збалансованості, стійкості та стабільності функціонування бюджетної системи, що надає можливість підвищити рівень і якість життя населення, створити умови для досягнення цілей соціально-економічного розвитку країни. Пріоритетними завданнями у бюджетній сфері мають бути підвищення ефективності бюджетної політики; впровадження стимулюючих заходів, спрямованих на активізацію економічної діяльності. Реалізація бюджетної стратегії в умовах економічних перетворень передбачає створення передумов для суспільного розвитку на основі врахування впливу екзогенних та ендогенних факторів економічного зростання, модернізації системи фінансово-економічних відносин та ефективного управління державними фінансами, забезпечення узгодженості фіскальної та економічної політики країни на основі середньострокового бюджетного планування; прозорості та реалістичності формування бюджетів усіх рівнів; дієвості державного фінансового контролю та аудиту ефективності управління бюджетними коштами. На сучасному етапі розвитку економічних систем, доцільним є використання механізму міжбюджетних відносин, що зумовлено потребами вирішення основних питань соціального та економічного розвитку територій та країни в цілому через підвищення ефективності керування фінансовими ресурсами держави та місцевого самоврядування. Збільшення доходів місцевих

бюджетів доцільно здійснювати шляхом перерозподілу доходної бази між державним та місцевими бюджетами. Зростання ефективності видатків бюджетних ресурсів на місцевому рівні може відбутися через передачу на місцевий рівень багатьох низки видаткових повноважень, подальший розвиток програмно-цільового методу бюджетного планування на місцевому рівні, удосконалення та підвищення ефективності систем моніторингу та оцінювання використання бюджетних коштів, зростання прозорості формування та виконання місцевих бюджетів, використання середньострокового бюджетного планування. Удосконалення міжбюджетних відносин з метою досягнення визначених цілей та ефективності, повинно бути тісно пов'язаною із розвитком місцевого самоврядування, що дозволить створити систему адміністративно-територіальних одиниць, які будуть здатні виконувати покладені на них функції та обов'язки. Здійснюючи оптимізацію розподілу й перерозподілу валового внутрішнього продукту при використанні бюджетного механізму, державна постійно регулює соціально-економічні процеси [22,76].

Доходи бюджету є ваговою складовою системи фінансових відносин. Циклічність розвитку економіки в умовах посилення процесів глобалізації зумовлює трансформації структури та обсягу дохідної частини бюджету. Важливим є визначення відповідних інституційних засад формування доходів бюджету в системі бюджетного регулювання з урахуванням необхідності забезпечення належного рівня соціальних стандартів та економічного зростання країни. Від ступеня оптимальності співвідношень між елементами бюджетної системи залежить рівень збалансованості бюджетного регулювання та ефективність його впливу на суспільний розвиток. Стратегічні пріоритети удосконалення системи формування доходів бюджету передусім перебувають у сфері податкового регулювання. У соціальному напрямку важливим є удосконалення прогресивної шкали ставок оподаткування доходів фізичних осіб, доцільним є врахування сімейного стану платника, запровадження оподаткування доходів від розміщення коштів на депозитних рахунках, удосконалення механізму непрямого оподаткування щодо товарів споживання,

оподаткування нерухомого майна. Бюджетна політика має бути спрямована на підтримку стійкості національної фінансової системи, від рівня інституційного забезпечення якої залежать економічні можливості країни. Важливим є підвищення дієвості контролю та аудиту використання фінансових ресурсів держави, підвищення транспарентності бюджетних відносин. Зростання ефективності використання бюджетних ресурсів на всіх етапах бюджетного процесу розпорядниками бюджетних коштів та бюджетними установами забезпечується проведенням якісного внутрішнього контролю та аудиту. Виконуючи функцію попередження, дані форми контролю займають провідне місце на кожній стадії виконання бюджету й забезпечують обґрунтоване прийняття управлінських рішень. Забезпечення довгострокової збалансованості бюджетної системи має ґрунтуватися на основі зниження показників структурного дефіциту бюджету та боргового навантаження на бюджет, підвищення фіскальної ефективності податкової системи, що з урахуванням раціональної політики в системі формування видатків бюджету, надасть можливість посилити результативність бюджетної політики країни [44,65].

Бюджетна політика є ефективним засобом регулювання соціально-економічного розвитку країни. Система бюджетного регулювання базується на цілісній сукупності фінансових та економічних взаємовідносин, інституційних бюджетних елементів стосовно вибору й реалізації головних напрямів здійснення бюджетної політики, планування та прогнозування основних бюджетних показників, напрямів використання бюджетних ресурсів, досягнення запланованих соціально-економічних цілей й завдань. Інституційний підхід включає аналіз бюджетного регулювання як цілісної та динамічної системи, яка постійно вдосконалюється відповідно до головних макроекономічних завдань розвитку країни. Основними питаннями, що потребують вирішення в бюджетній системі є удосконалення нормативного забезпечення, підвищення ефективності здійснених видатків бюджету, системи управління державним боргом, забезпечення прозорості системи державних фінансів. Поняття бюджетної пріоритетності досить суттєво здійснює вплив на

структурні перетворення в економіки країни, соціальній сфері, рівень людського капіталу, на конкурентоспроможність національної економіки. Розвиток громадянського суспільства викликає потребу щодо відповідних інституційних змін, які мають відбутися у взаємовідносинах між учасниками бюджетного процесу й покращення ефективності бюджетної політики в загальній системі державного впливу на економіку. Важливим є аналіз оцінки ефективності проведення пріоритетних напрямів бюджетної політики як одного із інструментів соціального та економічного розвитку держави та територій; запровадження ефективних бюджетних механізмів в системі інституційного забезпечення розвитку суспільства; покращення показників результативності міжбюджетних відносин та державного фінансового регулювання економіки. Пріоритетним також є застосування регуляторного механізму бюджетної політики, що ґрунтується на поєднанні бюджетного регулювання в системі доходів та видатків бюджету, міжбюджетних відносин та державного боргу. Задля розробки та впровадження фінансово-бюджетного регулювання на протязі певного періоду бюджетна політика повинна розроблятися на основі циклічності економічного розвитку фінансової системи, стану державних фінансів та запасу стійкості бюджетної системи, бюджетного регулювання щодо позитивного впливу на показники економічного зростання [5,56].

Бюджетне планування виступає макроекономічним регулятором відтворювальних процесів, спрямованим на реалізацію пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, що вирішують завдання щодо забезпечення економічного зростання, розвитку продуктивних сил, підвищення рівня добробуту населення, фінансового забезпечення державного управління, місцевого самоврядування. З метою реалізації соціально-економічних пріоритетів розвитку країни необхідним є підвищення якісного рівня функціонування бюджетної системи, у тому числі запровадження середньострокового бюджетного планування у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів, бюджетних програм, удосконалення методологічних засад програмно-цільового методу планування бюджету, застосування дієвих підходів в управлінні державними

фінансами. Вагомим є розроблення та запровадження оцінки виконання програм шляхом порівняння результатів виконання бюджетних програм між розпорядниками коштів та головними розпорядниками коштів, визначення найбільш ефективних бюджетних програм, планування показників на наступний бюджетний період на основі фактичного виконання в минулому періоді. Доцільність реалізації бюджетної програми має ґрунтуватися на основі кінцевих стратегічних цілей, передбачених планами діяльності головного розпорядника бюджетних коштів. Разом з тим у сучасних умовах розвитку системи державних фінансів важливим є розвиток підходів щодо перспективного бюджетного планування, обґрунтування доцільності інституційних змін системи формування бюджету, визначення пріоритетних напрямів удосконалення бюджетного планування на середньострокову перспективу. Необхідним є розробка підходів щодо посилення ефективності функціонування бюджету, що надасть можливість покращити якісний рівень планування бюджетних доходів та видатків, підвищити ступінь економічного розвитку країни. Програмно-цільовий метод планування бюджету формує систему звітування та оцінювання діяльності розпорядників бюджетних коштів усіх рівнів, забезпечує підвищення прозорості державного фінансового управління, що сприяє створенню умов для розробки довгострокової політики, прийняттю раціонального складу доходів та видатків бюджету на перспективу. Зазначений метод планування бюджету потребує удосконалення у сфері застосування механізму оцінки ефективності та моніторингу виконання бюджетних програм. Важливим є використання методологічних підходів до визначення рівня ефективності бюджетної програми на основі системи розрахунку кількісних і якісних показників та оцінювання програми за результатами виконання. Вагомим є розроблення та запровадження оцінки виконання бюджетних програм, визначення найбільш ефективних бюджетних програм, планування показників на наступний бюджетний період на основі фактичного виконання в минулому періоді. Доцільність реалізації бюджетної програми має ґрунтуватися на кінцевих стратегічних цілях, передбачених планами

діяльності головного розпорядника бюджетних коштів. Важливе значення для забезпечення дієвого контролю ефективності формування видатків бюджету має застосування при складанні бюджетних програм відповідних принципів: бюджетні програми повинні мати відповідну структурну побудову, завдання і напрями мають бути деталізованими, що сприятиме забезпеченню гнучкого управління програмами, контрольованості їх реалізації, прозорості використання бюджетних коштів. Розробка бюджетної стратегії з урахуванням циклічності економічного розвитку сприятиме підвищенню керованості бюджетного процесу. Бюджет як інструмент економічного регулювання має бути збалансованим у середньо- і довгостроковій перспективі. Бюджетна стратегія на середньострокову перспективу повинна бути спрямована на забезпечення соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць і країни в цілому при врахуванні критеріїв ефективності та результативності бюджетних видатків. Доцільним є запровадження дієвого механізму управління бюджетним процесом як складової системи управління державними фінансами, встановлення взаємозв'язку між стратегічними цілями розвитку країни та можливостями бюджету у середньостроковій перспективі, забезпечення прозорості та послідовності бюджетної політики, яка реалізується через систему бюджетних механізмів і забезпечує бюджетну рівновагу та ефективний вплив на соціально-економічні процеси [42,73].

Впровадження програмно-цільового методу планування бюджету надає можливість передбачити результати виконання бюджетних програм, оцінити ефективність використання державних коштів на кожному етапі бюджетування. Моніторинг та оцінка бюджетних програм включають порівняння результатів і витрат на їх досягнення, аналіз тривалості їх виконання, необхідності й відповідності цих програм вимогам часу. Застосування відповідних показників надає можливість порівнювати стан виконання бюджетних програм у динаміці, за роками та між головними розпорядниками бюджетних коштів, передбачати термін їх виконання та визначити найбільш ефективні бюджетні програми при розподілі бюджетних коштів на середньострокову перспективу. Одночасно це

сприяє оптимальному вибору пріоритетів бюджетної політики на середньострокову перспективу та забезпеченню досягнення позитивних результатів при використанні бюджетних коштів. На етапі трансформації економіки необхідне переосмислення системи фінансово-бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку суспільства, та відповідних парадигм, поглядів та знань, що склалися в країнах з розвинутою економікою. Програмно-цільовий метод забезпечує контроль за цільовим використанням бюджетних коштів, фактичними результатами реалізації бюджетних програм, формує систему звітування та оцінювання діяльності розпорядників бюджетних коштів усіх рівнів, забезпечує належний рівень прозорості ухвалення рішень у державному секторі, що сприяє створенню умов для розробки та реалізації дієвої економічної політики. Обґрунтоване визначення обсягу та структури бюджетних видатків на перспективу з урахуванням забезпечення їх ефективного та результативного впливу на соціально-економічний розвиток держави та територій створить передумови для прискореного економічного зростання на інноваційній основі та підвищення життєвого рівня населення. Бюджетне планування впливає на створення відповідних умов для дієвої структурної перебудови економіки з врахуванням ендогенних чинників економічного зростання, розвитку людського капіталу, розробки та впровадження наукоємних, конкурентоспроможних технологій. Доцільним є планування найбільш ефективних та дієвих бюджетних програм та суспільних послуг, що спроможні забезпечувати економічний розвиток у перспективі, використання системи відповідних показників оцінки бюджетної результативності, дотримання принципу прозорості та збалансованості. Бюджетна стратегія економічного зростання в Україні спрямована на проведення модернізації вітчизняної економіки, створення відповідних умов для підвищення її ефективності та конкурентоспроможності, довгострокового економічного розвитку, покращення інвестиційного середовища. В цьому зв'язку важливим є визначення відповідних інституційних засад подальшого розвитку бюджетної стратегії із врахуванням основних напрямів суспільного

розвитку країни. Бюджетна політика є адаптивним механізмом у системі регулювання економіки, спрямованим на забезпечення економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць. Вагомими складовими бюджетної політики у сфері державних доходів є формування достатнього обсягу фінансових ресурсів для забезпечення сталого фінансування захищених видатків бюджету у довго- та короткостроковій перспективах, запровадження ефективних інструментів контролю за дотриманням фінансової дисципліни розпорядниками бюджетних коштів, визначення та спрямування видатків бюджету на фінансування соціально-економічного розвитку країни, збільшення частки бюджетних видатків, які спрямовуються на фінансування соціального забезпечення. Підвищення якісного рівня прогнозування податкових надходжень сприятиме посиленню результативності інституційних змін бюджетної системи. Обґрунтовані підходи до формування бюджетних доходів забезпечуватимуть посилення фінансової стабільності та створення сприятливих умов для довгострокового економічного зростання. Упорядкування бюджетних програм здійснюється з урахуванням планів діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, спрямованих на виконання покладених на них функцій та завдань [60,72].

Основна мета системи прогнозування бюджетних показників, яка ґрунтується на сукупності фінансово-економічних відносин у сфері формування дохідної частини бюджету, полягає у реалізації збалансованої бюджетно-податкової політики країни. Роль видатків бюджету визначається обсягами перерозподіленого через них валового внутрішнього продукту. Забезпечуючи перерозподіл валового внутрішнього продукту через бюджетну систему, держава змінює структуру суспільного виробництва, здійснює соціально-економічні перетворення. Бюджетні видатки суттєво впливають на економічне зростання, передусім завдяки пріоритетному фінансуванню наукових досліджень, розвитку важливих галузей економіки, вирівнюванню регіональних диспропорцій, підтримці соціально незахищених верств населення. Сучасний етап розвитку бюджетних відносин характеризується посиленням ролі бюджетних видатків у

процесі регулювання соціально-економічного розвитку країни. Доцільним є впровадження стратегічного планування у діяльність головних розпорядників бюджетних коштів та складання ними належних планів діяльності на поточний і наступні три бюджетні періоди, орієнтовані на результат, з метою посилення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за досягнення встановлених цілей, упорядкування і підвищення результативності та ефективності державних видатків. Програмно-цільовий метод планування видатків бюджету є ваговою складовою системи державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Визначення бюджетної пріоритетності у сфері видатків є дієвим інструментом впливу на структурні перетворення в соціальній сфері та галузях економіки. На сучасному етапі вдосконалення фінансово-бюджетних відносин посилюється необхідність розвитку системи бюджетного планування та підвищення ефективності бюджетних видатків. Від своєчасності та якості прийняття рішень щодо розподілу та використання коштів державного бюджету залежить збалансованість фінансової системи та результативність бюджетної політики. Удосконалення програмно-цільового методу планування видатків на основі розвитку інституційного середовища бюджетної системи, використання дієвих фінансових механізмів, спрямованих на управління результатами розглядається як важливий інструмент підвищення рівня обґрунтованості планування видаткової частини бюджету з урахуванням пріоритетів економічного та соціального розвитку. Важливим є удосконалення методологічних підходів до моніторингу реалізації бюджетних програм протягом бюджетного періоду, а саме стану виконання запланованих результативних показників, завдань для досягнення поставленої мети, їх відповідності пріоритетам розвитку країни [52.76].

Розвиток програмно-цільового методу бюджетування пов'язаний із підвищенням ролі й значення середньострокового прогнозування. В сучасних умовах економічного розвитку актуальним є питання подальшого розвитку методології прогнозування, процедур взаємодії державних установ і інституцій, причетних до середньострокового бюджетного планування. Доцільним є

створення ефективної системи стратегічного прогнозування та середньострокового бюджетного планування з метою оптимального розподілу бюджетних видатків та оцінки відповідності результату запланованим стратегічним цілям економічного розвитку. У процесі середньострокового бюджетного планування створюються умови для вирішення важливих питань державного впливу на економічний розвиток. Удосконалення програмно-цільового методу планування бюджету потребує використання принципів перспективного бюджетного прогнозування та планування. Розпорядники бюджетних коштів повинні складати стратегічні плани своєї діяльності, які визначають основну мету, цілі, завдання, перелік програм та очікувані результати у довгостроковій перспективі відповідно до встановлених державою пріоритетів. Бюджетне планування на основі програмно-цільового підходу надає можливість встановлювати чіткі пріоритети у сфері бюджетних видатків, розробляти і реалізовувати ефективну бюджетну політику, посилювати бюджетний контроль та підвищити відповідальність головних розпорядників за розподілом і використанням бюджетних коштів. Формування системи бюджетного планування відповідно до основних завдань соціально-економічного розвитку країни потребує впровадження концептуальних підходів до визначення пріоритетів бюджетної політики. Основною метою системи бюджетного планування є розробка і проведення збалансованої бюджетної політики, зокрема, у сфері доходів, видатків бюджету, міжбюджетних відносин, дефіциту бюджету, спрямованої на підвищення соціально-економічного розвитку країни. Бюджетне планування є ваговою складовою бюджетної політики суспільного розвитку, що ґрунтується на сукупності фінансово-економічних взаємовідносин та полягає у використанні бюджетної архітекτονіки, яка визначається оптимальними співвідношеннями структури дохідної та видаткової частини бюджету з врахуванням динаміки економічної циклічності. В умовах економічної рецесії бюджетна політика має реалізовувати адаптаційно-регуляторний потенціал з метою зменшення її тривалості та впливу на економічні процеси [9,52.56].

Розвиток програмно-цільового методу у бюджетному процесі здійснюється у напрямі запровадження стратегічного та середньострокового бюджетного планування. Прогнозування та планування видаткової частини державного бюджету є достатньо наукоємним процесом, що передбачає постійне удосконалення інституційних механізмів його реалізації. Важливим питанням розвитку стратегічного планування та програмно-цільового методу є удосконалення підходів до розробки та реалізації бюджетних та державних цільових програм, які повинні розроблятися виходячи з основних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, що сприятиме підвищенню результативності економічних перетворень. Ваговою складовою у системі планування видатків має стати система моніторингу та оцінки бюджетних програм, яка дозволить визначити рівень ефективності, проблеми в ході їх реалізації з метою розробки і вжиття відповідних заходів, спрямованих на покращення виконання програми, підвищення рівня обґрунтованості рішень щодо раціонального управління бюджетними коштами. Створення ефективної системи моніторингу та оцінки бюджетних програм має стати основою для прийняття рішення щодо необхідності включення програми у бюджет, що забезпечить найбільш ефективне управління видатками бюджету. Результативні показники є інструментом оцінювання витрат для досягнення мети, надають можливість розрахувати ефективність використання бюджетних коштів, проаналізувати необхідність бюджетної програми. Доповнення програмної класифікації кодом функціональної класифікації створить умови для здійснення аналізу видаткової частини бюджету у розрізі програм та головних розпорядників бюджетних коштів за відповідною функціональною ознакою. Останніми роками здійснено низку заходів щодо посилення обґрунтованості планування бюджету, його впливу на економічне зростання та соціальний розвиток. З метою найбільш ефективного розподілу бюджетних ресурсів доцільним є подальше удосконалення планування і виконання видаткової частини бюджету на основі програмно-цільового методу, насамперед як складової системи перспективного бюджетного планування та прогнозування.

Розробка прогнозних бюджетних показників на довгострокову перспективу з урахуванням циклічності економічного розвитку сприятиме підвищенню рівня Ефективне та результативне використання бюджетних коштів є одним з найважливіших завдань планування і виконання бюджету в умовах обмежених ресурсів. Важливим є удосконалення системи управління видатками бюджету в частині підвищення результативності їх використання. Подальший розвиток системи планування бюджету, що ґрунтується на принципах програмно-цільового методу, потребує удосконалення стадій бюджетного процесу щодо посилення дієвості середньострокового планування бюджету та підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

1.3. Бюджетна політика у країнах із розвинутою та трансформаційною економікою

Державна політика у сфері бюджетного регулювання у зарубіжних країнах здійснюється із врахуванням особливостей соціально-економічного розвитку країни, її адміністративно-територіальних одиниць, важливості перетворення бюджетного механізму на дієвий інструмент економічного зростання, узгодження бюджетно-податкової політики із основними завданнями стратегічного розвитку економіки. У країнах із розвинутою економікою відбувається удосконалення інституційних засад бюджетного процесу, у тому числі посилення взаємозв'язку річного і перспективного бюджетного планування, застосування сучасних методів управління бюджетними ресурсами, зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування, подальший розвиток програмно-цільового методу планування видатків бюджету, системи державного фінансового контролю, підвищення рівня ефективності використання бюджетних коштів. Дослідження зарубіжного досвіду формування і реалізації бюджетної політики дозволило визначити основні бюджетні пріоритети на сучасному етапі розвитку економіки, у тому числі запровадження та підвищення рівня середньострокового

бюджетного планування; удосконалення системи планування і моніторингу соціально-економічної результативності бюджетних витрат за допомогою якісних і кількісних індикаторів. Накопичений світовий досвід щодо напрямів бюджетної політики показує, що реформа у сфері бюджетних відносин повинна проводитися з урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку як країни і регіону, так і конкретних галузей економічної діяльності. Перехід до середньострокового бюджетного планування та прогнозування набув широкого застосування у країнах з розвинутою економікою. На даному етапі розвитку державних фінансів у європейських країнах з метою спрямування обмежених бюджетних ресурсів на виконання пріоритетних завдань державної політики простежується тенденція до відповідних перетворень системи управління бюджетними видатками. Бюджетна політика забезпечення та регулювання пріоритетів подальшого розвитку суспільства у розвинутих країнах враховує необхідну переорієнтацію економіки на переважно ендогенні чинники економічного зростання. При цьому бюджетна політика як вагомий інструмент системи державного регулювання економіки має спиратися на довгострокову програму економічного й соціального розвитку країни. Упорядкування регулюючих цілей бюджетної політики дозволяє досягти відповідного збалансування процесу перерозподілу фінансових ресурсів у країні, рівня задоволення суспільних потреб. Функція бюджетної політики є комплексною, вона поєднує як фіскальну, так і регулюючу складові. Необхідним є забезпечення перетворення бюджетного механізму в ефективний засіб реалізації соціально-економічної стратегії, підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів [60,95] .

Впровадження середньострокового планування бюджету, що базується на відповідних прогнозних макроекономічних показниках економічного розвитку має місце у низці країн. Більшість країн світу протягом останніх років дотримуються політики жорсткої економії бюджетних коштів, бюджетної дисципліни, прозорості бюджету, що сприяє зменшенню боргових зобов'язань, дефіциту бюджету. Сучасний досвід зарубіжних країн щодо застосування

бюджетної стратегії ґрунтується на необхідності здійснення середньострокового бюджетного прогнозування і планування під час підготовки щорічного бюджету. Основні параметри податкової, бюджетної і боргової політики необхідно базувати на орієнтирах, розроблених у системі довгострокового планування, які повинні актуалізуватися з урахуванням фактичних умов розвитку економіки, можливого уточнення пріоритетних економічних завдань з врахуванням змін зовнішнього середовища. Низка країн використовують дієві механізми інтеграції коротко-, середньо- і довгострокового бюджетного планування. У сучасних умовах бюджетне регулювання у країнах з розвинутою економікою відіграє вагомую роль у забезпеченні економічного розвитку, в тому числі шляхом підтримки рівня сукупного попиту. Пріоритетними заходами економічної політики розвинутих країн є здійснення адаптивного бюджетного регулювання, реалізація структурних перетворень бюджетної системи, збалансування бюджету в межах економічного циклу. Можливість бюджетного стимулювання економіки, в значній мірі, залежить від динаміки показників боргової стійкості та економічної циклічності. Розширення впливу бюджетного регулювання стали необхідними заходами для макроекономічної стабілізації та відновлення позитивної економічної динаміки. У країнах з достатньо високим рівнем розвитку бюджетних інститутів та бюджетного регулювання спостерігається позитивний вплив збільшення видатків бюджету на економічне зростання. Вплив бюджетних видатків та дефіциту бюджету на соціально-економічні процеси достатньою мірою залежать від якісного рівня державного управління та ефективності використання бюджетних коштів [9,94].

Бюджетне регулювання у країнах із розвинутою економікою показує підвищення впливу бюджету на економічний та соціальний розвиток держав. У багатьох країнах із розвинутою економікою розвиток державного управління у сфері надання суспільних, державних послуг, спрямованих на кінцевий результат, є чітко визначеною тенденцією на протязі останніх років. Програмно-цільовий метод бюджетування, який забезпечує зв'язок між

використаними ресурсами та отриманими результатами від їх використання, регулює розподіл бюджетних коштів між програмами на основі вимірюваних результатів, сприяє більшій ефективності та прозорості, в тому числі посилення відповідальності і підзвітності за витрачання коштів. Мета програмно-цільового методу бюджетування полягає, в першу чергу, в забезпеченні використання державних коштів протягом заданого періоду для надання державою конкретних послуг. Програмно-цільовий метод, як інструмент бюджетного регулювання, дозволяє чітко встановити пріоритети в межах існуючих фіскальних обмежень, а також отримати інформацію від громадян про рівень наданих послуг. Кожна країна має свої особливості при впровадженні системи програмно-цільового бюджетування, однак низка підходів та принципів є загальними. В якості інструменту звітності органів державного управління перед суспільством застосовується система показників ефективності та результативності бюджету. Встановлена система показників бюджету служить інструментом звітності органів державної влади перед населенням країни. Необхідність звітування перед громадськістю закріплені на законодавчому рівні, також існує громадський контроль в особі професійних об'єднань, асоціацій, рад, рекомендації яких виконуються суб'єктами суспільних фінансів. Звіти по системі показників ефективності та результативності бюджету є відкритими для суспільства, публікуються у засобах масової інформації та публічно обговорюються. Планування спрямування фінансових ресурсів у майбутніх періодах здійснюється з врахуванням результатів розрахунків показників ефективності та результативності бюджету звітуємого періоду. Пріоритетним напрямом бюджетної політики розвинутих країн є забезпечення стійкості системи державних фінансів, сприяння досягненню фінансової рівноваги. Особливої значущості набувають питання підвищення ефективності бюджетних видатків. Задля посилення дієвості заходів бюджетного регулювання необхідним є проведення системних реформ у сфері державних фінансів. Бюджетна політика у країнах з розвинутою економікою є ефективним інструментом регулювання

соціально-економічного розвитку. Система бюджетного регулювання ґрунтується на сукупності фінансово-економічних взаємовідносин, інституційних бюджетних складових щодо визначення та реалізації основних напрямів бюджетної політики, планування і прогнозування бюджетних показників, використання бюджетних коштів, здійснення контролю за виконанням бюджету, досягнення відповідних соціально-економічних цілей та завдань [5,95].

Формування та реалізація бюджетної політики має здійснюватися з урахуванням тенденцій соціально-економічного розвитку держави та досвіду країн з розвинутою економікою. На даному етапі розвитку фінансових відносин доцільним є визначення пріоритетів бюджетної політики виходячи з основних засад соціально-економічного розвитку країни на середньо- та довгострокову перспективу. Підхід розвинутих країн до формування бюджетної політики є важливим з позиції необхідності оцінки впливу рівня та структури оподаткування, державних видатків на економічне зростання країни. Доцільним є врахування відповідного зарубіжного досвіду в частині напрямів використання бюджетних ресурсів з урахуванням особливостей функціонування національної економіки. Перерозподіл валового внутрішнього продукту через дохідну частину бюджетної системи відіграє вагомую роль у соціально-економічному розвитку суспільства. На ефективність державного фінансового регулювання певним чином впливає рівень показника частки доходів бюджету у валовому внутрішньому продукті. Важливим завданням державних фінансових інституцій є розробка та реалізація виваженої бюджетно-податкової політики, яка б забезпечувала достатній обсяг фінансових ресурсів та сприяла економічному зростанню. Досвід зарубіжних країн свідчить, що спрямованість бюджетної політики значною мірою формує напрями розвитку соціально-економічних відносин у державі. Пріоритетними завданнями бюджетної політики Франції є стимулювання економічного зростання шляхом використання відповідних фінансових інструментів, посилення впливу бюджетного регулювання у системі соціально-економічного

розвитку суспільства, надання трансфертів найменш незахищеним верствам населення, відновлення кредитування малого та середнього підприємництва, стимулювання зайнятості та збільшення обсягів державного інвестування, підтримка банківської системи країни. Водночас, в умовах циклічного зниження обсягу бюджетних доходів реалізація зазначених заходів спричинила збільшення питомої ваги дефіциту бюджету у валовому внутрішньому продукті. Тому, важливим пріоритетом бюджетної політики на середньострокову перспективу є оптимізація рівня бюджетного дефіциту, подальше стимулювання економічного зростання дієвими інструментами фінансово-економічного регулювання [60,76].

У країнах з достатньо високим рівнем розвитку фінансових інститутів та державного фінансового регулювання спостерігається позитивний вплив збільшення видатків бюджету на економічне зростання. Рівень податкового навантаження відображає суспільний вибір розміру показника частки валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через державні фінанси, структура податкової бази та ставки податків є інструментами впровадження даного вибору. Органи державного управління за допомогою використання наведених важелів можуть забезпечити відповідний рівень надання суспільних послуг за рахунок коштів бюджету. Дослідження досвіду формування бюджету в країнах із розвинутою та трансформаційно економікою, дозволило виявити основні тенденції у проведенні перетворень системи бюджетного планування протягом останніх років. Достатнього впровадження набули програмно-цільовий метод планування бюджету, у тому числі у середньостроковій перспективі, система оцінювання бюджетних програм, що включають відповідні результативні показники. Планування та виконання бюджету базується на підвищенні результативності бюджетних видатків та оцінюється такими показниками, як якість державних послуг та їх вплив на соціально-економічний розвиток країни. Значні зміни відбулися у системі державного фінансового контролю шляхом удосконалення та оновлення його принципів, форм та методів, розвитку відомчого фінансового контролю та аудиту. Більшість

країн світу протягом останніх років дотримуються політики жорсткої економії бюджетних коштів, бюджетної дисципліни, прозорості бюджету, що сприяє зменшенню боргових зобов'язань, дефіциту бюджету. Низка країн використовують дієві механізми інтеграції коротко-, середньо- і довгострокового бюджетного планування. Основні параметри податкової, бюджетної і боргової політики необхідно базувати на орієнтирах, розроблених у системі довгострокового планування, які повинні актуалізуватися з урахуванням фактичних умов розвитку економіки, можливого уточнення пріоритетних економічних завдань з врахуванням змін зовнішнього середовища. Сучасний досвід зарубіжних країн щодо застосування бюджетної стратегії ґрунтується на необхідності здійснення середньострокового бюджетного прогнозування і планування під час підготовки щорічного бюджету. Досвід країн з розвинутою економікою показує, що спрямованість бюджетної політики визначає характер соціально-економічних відносин. Основними завданнями бюджетної політики є забезпечення макроекономічної стабільності, яка передбачає збалансований бюджет, послідовне зниження бюджетного дефіциту та передбачувані параметри інфляції; координація стратегічного та поточного бюджетного планування; забезпечення спрямованості бюджетної системи на досягнення відповідних економічних результатів; розробка та впровадження фінансових інструментів підтримки інновацій та підвищення якості людського капіталу. Бюджетна політика як складова фінансової політики спрямовується на проведення модернізації економіки, створення умов для підвищення її ефективності та конкурентоспроможності, поліпшення інвестиційного клімату та довгострокового економічного розвитку [44,96].

Зміни фінансової політики країн з розвинутою економікою наприкінці минулого століття пов'язані з науковими розробками вчених монетаристів неокласиків, неолібералів і розробкою на основі їх поєднання нової теорії - „економіки пропозиції”, головна увага якої спрямовувалася, на відміну від кейнсіанського підходу, на стимулювання пропозиції. Теорія „економіки

пропозиції” шляхом одночасного скорочення податків і державних видатків переслідувала ціль скорочення державного втручання в економіку, сповільнення інфляції і прискорення темпів економічного зростання. Перебудова механізму бюджетних видатків та методів бюджетного фінансування на основі неокласичної парадигми означало зниження ролі бюджету у здійсненні політики економічного зростання та у скороченні видатків на соціальні потреби. Скорочення податків на прибутки корпорацій та на особисті доходи громадян, скорочення бюджетних видатків, включаючи соціальні, крім пріоритетних видатків на оборону, загострило проблему бюджетного дефіциту та спричинило до зростання державного боргу. Основними завданнями бюджетної політики стало досягнення збалансованості бюджету. З цією метою у США було прийнято закон про збалансований бюджет та розроблені цільові програми скорочення частки бюджетних видатків у ВВП. Цілий ряд соціальних програм було передано на рівень штатів та муніципалітетів. Найбільш яскравим прикладом ефективного бюджетного регулювання економіки стали здобутки економічної політики адміністрації президента Б. Клінтона у США. Шляхом поєднання інструментарію податкової політики (зміни податкових ставок, податкових механізмів стимулювання інвестицій у науку і технології, освіту та перепідготовку кадрів) з іншими регуляторними заходами було суттєво скорочено колосальний дефіцит бюджету, призупинено відносно зростання державного боргу, знижено темпи інфляції, підвищено рівень зайнятості населення і збільшено темпи економічного зростання. Так, за період 1991 – 2001 рр. у США спостерігалися найвищі темпи приросту ВВП серед високорозвинених держав – у середньому 3,4 % щорічно. Для порівняння: у зазначений період цей показник у середньому по країнах ОЕСР і ЄС становив 2,8 % і 2,0 % відповідно. Вперше бездефіцитного бюджету США досягли у 1997-1998 фінансовому році, тобто проблема збалансованого бюджету була вирішена. Саме „збалансованість” вважалася тією межею, досягнення якої у значній мірі знімало турботу про поточний і перспективний стан федеральних фінансів. У зв'язку з стрімким

зростанням профіцитів у 1998 – 2000 рр. з 70.0 млрд до 236,4 млрд дол., або з 0,8 % до 2,4 % ВВП США (а у цілому їх кумулятивна величина за 4 роки склала біля 560 млрд дол.) реальністю стала масштабна перебудова системи бюджетних пріоритетів у країні, ініційована новою американською адміністрацією (прихід до влади Дж. Буша молодшого). Водночас, профіцит загострив боротьбу політичних сил навколо пріоритетів бюджетної політики, фінансового забезпечення федеральних програм і напрямів діяльності [42, 60].

Бюджетна політика розвинених держав Західної та Центральної Європи і Великої Британії представляє значний науковий інтерес тому, що їх економіки та державні фінанси, починаючи з кінця 1980-х рр., перебувають у стані реформування з метою підвищення як власної конкурентоспроможності, так і конкурентоспроможності всього макрорегіону. Серед вагомих причин реформування бюджетного процесу у різних країнах у 1970-1980 рр. вчені називають економічну кризу і кризу державних фінансів; зміни політичного керівництва; суспільну незадоволеність і недовіру по відношенню до діяльності держави; розвиток інформаційних технологій та їх впровадження у сферу державного управління, що визначило, з одного боку, нові можливості, пов'язані з оцінкою результативності діяльності виконавця, а з іншої – зниження витрат на обмін інформацією, як всередині держави, так і між суспільством і державою. У розвинених країнах широко використовується боргове фінансування, як надання кредиту економіці для стимулювання економічної динаміки. Починаючи з 1970-х рр. дефіцит бюджету в Європейських країнах часто перевищував нормативне значення, встановлене на рівні 3 % ВВП. В Японії дефіцит бюджету у середньому майже у 2 рази перевищував допустимий для європейських країн рівень. Більшість зарубіжних країн використовує бюджетний механізм з акцентом на збільшення державних видатків як інструменту стимулювання економічного зростання, а механізм перевищення витрат держави над доходами фактично розглядається як надання кредиту економіці. За оцінками експертів, саме вимога ЄС до Португалії, яка у 2001 р. порушила Пакт про стабільність, скоротити державні витрати у 2002 р. стала

однією із причин економічного спаду і скорочення податкових надходжень до бюджету. Внаслідок цього Німеччина і Франція заявили про неможливість і недоцільність виконання ліміту бюджетного дефіциту у розмірі 3 % ВВП, як визначено Пактом про стабільність, адже це передбачає скорочення державних витрат та погіршення економічного стану в період економічного спаду. Як правило, реформи державних фінансів, спрямовані на зниження рівня оподаткування та скорочення державних видатків розширюють базу оподаткування. Серед промислово розвинених країн, які достатньо активно проводять політику гнучкої зміни податкових ставок та державних видатків Нова Зеландія, Австрія, Великобританія, Австралія, США, Японія, Швеція, Швейцарія. Водночас, як підтверджує практика, часто сума, на яку внаслідок податкових змін підвищуються доходи бюджетів, недостатньою мірою компенсує втрати податкових надходжень. Уряди розвинених країн покривають бюджетний дефіцит державними запозиченнями, які збільшують розмір державного боргу та його частку у ВВП [5,42,96].

Тривалий час бюджет є головним фактором пропозиції грошових ресурсів в економіці зарубіжних країн, що дозволяє більш рівномірно формувати осередки зростання і попиту. Так, в Японії питома вага бюджетних інструментів у кінці 2003 р. складала 72 % від сформованої Центральним банком загальної грошової бази національної валюти, у США - 92%. Водночас валютні резерви у цих країнах складали 2 і 7 % відповідно. Через бюджетні механізми фінансуються пріоритети економічної політики, завдяки дії мультиплікатора фінансові ресурси примножуються і поступають в інші сектори економіки, продукуючи по ланцюгу попит і стимулюючи зростання у суміжних та інших галузях. У зарубіжних країнах протягом 1990-х рр. бюджетна політика зазнала певних змін стосовно співвідношення її складових та підвищення ролі у системі державного регулювання. При цьому механізми та інструменти бюджетної політики, які застосовуються у розвинених країнах не мають суттєвих відмінностей. Спостерігаються різні зміни у структурі дохідної та видаткової частин бюджету під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх

факторів. У структурі видатків традиційно важливе місце займають соціальні видатки. Євроінтеграційні процеси, спричинені глобалізацією, приводять до уніфікації та типізації процедур їх використання у країнах Західної Європи. Практика підтверджує, що бюджетні механізми були визначальними на етапі формування промислової і економічної структур в індустріальних країнах шляхом прийняття відповідних бюджетів держави та закладали базу майбутнього економічного розвитку. Бюджетні пріоритети слугували підґрунтям формування всіх грошових ресурсів промислово розвинених країн. Висока частка державних паперів у грошовій базі долара і єни свідчить, по-перше, що емісія визначалася бюджетними пріоритетами, і по-друге, що через бюджет створювалися основи грошових потоків і початкова структура грошової маси. На сучасному етапі у багатьох розвинених країнах державні видатки продовжують відігравати важливу роль у формуванні попиту. Майже в усіх зарубіжних країнах протягом останніх двадцяти років відмічається тенденція збільшення частки ВВП, яка перерозподіляється через бюджет, хоча поступово це зростання уповільнилося в Данії, Німеччині, Норвегії, Італії, Ірландії, Іспанії, Швеції та зросло у Великій Британії, Греції, Японії, Португалії, Франції, США, отже у середньому існує тенденція до стабілізації цього показника на досить високому рівні. Бюджетна політика у країнах з розвинутою ринковою економікою, постійно змінюється внаслідок розвитку суспільства, еволюції самої ринкової економіки, зміни урядів, приходу до влади певної партії зі своїм теоретичним обґрунтуванням проблем та шляхів їх вирішення. Конкретні напрями бюджетної політики також обумовлюються структурними зрушеннями, розвитком науково-технічного прогресу. Бюджетна політика на сучасному етапі у різних країнах світу продовжує залишатися вагомим інструментом впливу на соціальні та економічні процеси, вирішуючи проблеми забезпечення зайнятості, підвищення темпів економічного зростання, купівельної спроможності населення [44,76].

Бюджетна політика як складова загальної державної економічної стратегії є засобом стимулювання економічного зростання та розвитку, ефективної

перебудови економічної структури суспільства. У більшості країн бюджетні механізми використовуються для переорієнтації бюджетних потоків у напрямку стимулювання пріоритетних напрямів економічного зростання. Економічні механізми зарубіжних країн, особливо на етапі становлення їх економічних систем, зосереджували увагу на внутрішніх важелях при виробленні економічної політики. При цьому використовувалися саме ті стимулюючі економічне зростання бюджетні механізми, які найменшою мірою залежать від кон'юнктури світових ринків чи поведінки іноземних інвесторів. Практичний досвід проведення бюджетної політики розвинутих країн свідчить про важливість виконання умови послідовності рішень у реалізації бюджетної політики. Стратегія бюджетної політики у розвинутих країнах світу є складовою загальної державної економічної стратегії, засобом стимулювання економічного зростання та ефективної перебудови економічної структури суспільства. Практичний досвід проведення бюджетної політики у провідних країнах світу має значення для України. Удосконалення бюджетної політики у зарубіжних країнах здійснювалося переважно ринковими методами, зокрема шляхом удосконалення законодавства, водночас, у кризові періоди підсилюється роль адміністративних методів. Ознайомлення із досвідом інших країн у різні періоди їх розвитку з метою подальшої модернізації бюджетної політики дасть змогу визначити власні геофінансові пріоритетів в історичній перспективі, вийти на траєкторію сталого економічного зростання та розвитку суспільства [56, 92-96].

Оптимального обсягу бюджетних видатків держави економічною наукою не встановлено, тому кожна країна, залежно від соціально-економічних, політичних, історичних та культурних умов, відпрацьовує власні механізми їх функціонування та визначає їх роль і межі. Фахівці Міжнародного валютного фонду та Європейського центрального банку зазначають, що впродовж останнього століття державні витрати і доходи зростали набагато швидшими темпами, ніж ВВП, підтверджуючи тим самим, що «концепція великого уряду» сьогодні переживає свій розквіт. В зарубіжній науковій економічній літературі

сформувавалось декілька концепцій, які обґрунтовують тенденції випереджального розвитку державних витратків. Німецький економіст А.Вагнер на основі аналізу історичних та статистичних даних сформулював закон зростання державних витрат, яке пов'язане з розширенням державних і громадських потреб, удосконаленням механізмів реалізації соціальної політики і політики фінансування суспільних благ в державах загального добробуту. Показники відношення обсягу і структури бюджетних витратків до ВВП є важливими індикаторами ступеня регулювання державою соціально-економічних процесів. Деякі країни ставлять за мету зменшення зазначених відношень, щоб сприяти розширенню приватного сектора економіки. Частка бюджетних витратків у ВВП протягом останніх десятиріч суттєво зросла як у країнах з розвинутою, так і трансформаційною економікою, однак причини такого зростання та структура витратків для цих країн мають суттєві відмінності. Розвинуті країни віддають перевагу розвитку інфраструктури надання суспільних послуг, проведенню фундаментальних наукових досліджень, створенню нових технологій та удосконаленню інституційного середовища. У країнах з перехідною економікою першочерговими завданнями держави є створення умов для сталого розвитку галузей економіки та підвищення їх конкурентоспроможності, стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку, формування нових інституцій [56,94].

Найбільший середній показник питомої ваги державних витратків у ВВП за період 2011-2020 років спостерігається у Франції – 55,2%, Фінляндії – 54,1%, Данії – 53,5%, Бельгії – 52,8%, Греції – 52,4%, Австрії – 50,6%, Швеції – 50,2 %. Найменший середній показник питомої ваги державних витратків у ВВП за зазначений період спостерігається у Швейцарії – 33,8%, Румунії – 35,6%, Литві – 36,5%, Болгарії – 36,8%, Естонії – 38,2%, Латвії – 38,6%. Більшість країн світу протягом останніх років дотримуються політики жорсткої економії бюджетних коштів, бюджетної дисципліни, прозорості бюджету, що сприяє зменшенню боргових зобов'язань, дефіциту бюджету. Низка країн використовують дієві механізми інтеграції коротко-, середньо- і довгострокового бюджетного

планування. Основні параметри податкової, бюджетної і боргової політики необхідно базувати на орієнтирах, розроблених у системі довгострокового планування, які повинні актуалізуватися з урахуванням фактичних умов розвитку економіки, можливого уточнення пріоритетних економічних завдань з врахуванням змін зовнішнього середовища. Сучасний досвід зарубіжних країн щодо застосування бюджетної стратегії ґрунтується на необхідності здійснення середньострокового бюджетного прогнозування і планування під час підготовки щорічного бюджету [60,92-96].

Середньострокове планування видатків бюджету, яке застосовується у бюджетному процесі більшості розвинутих країн, передбачає застосування різних принципів і підходів до управління видатками бюджету з метою посилення взаємозв'язку між стратегічними цілями розвитку держави і результатами діяльності органів державної управління. Аналіз міжнародного досвіду перспективного бюджетного планування дозволяє визначити наступні основні переваги застосування середньострокового планування видатків бюджету: підвищення рівня ефективності і послідовності бюджетної політики шляхом визначення пріоритетів соціально-економічного та бюджетного розвитку у середньостроковій перспективі; вибір раціональних способів бюджетного забезпечення запланованого рівня економічного і соціального розвитку на підставі аналізу рівня ефективності та результативності використання бюджетних ресурсів.

Досвід зарубіжних країн показує, що дієвість бюджетної політики залежить від рівня розвитку фінансово-бюджетних інститутів, суспільно-економічних відносин. Більшість країн світу протягом останніх років дотримуються політики жорсткої економії бюджетних коштів, бюджетної дисципліни, прозорості бюджету, що сприяє зменшенню боргових зобов'язань, дефіциту бюджету. У країнах із розвинутою економікою відбувається застосування сучасних методів управління бюджетними ресурсами, підвищення рівня ефективності використання бюджетних коштів, посилення взаємозв'язку річного і перспективного бюджетного планування, подальший розвиток

програмно-цільового методу планування видатків бюджету, системи державного фінансового контролю.

Як свідчить передовий зарубіжний досвід, ефективним методом управління видатковою частиною бюджету у середньостроковій перспективі є програмно-цільовий підхід до формування видатків бюджету. При застосуванні програмно-цільового методу управління видатками бюджету змінюється характер розробки і реалізації бюджетної політики, який полягає у зміщенні акцентів із забезпечення виконання бюджетних програм на зростання їх ефективності і результативності при вирішенні пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку. Зазначене передбачає розробку кількісних і якісних показників результативності бюджетних програм, які характеризують рівень досягнення конкретних цілей соціально-економічного розвитку країни. У країнах із розвинутою економікою відбувається удосконалення інституційних засад бюджетного процесу, у тому числі посилення взаємозв'язку річного і перспективного бюджетного планування, застосування сучасних методів управління бюджетними ресурсами, подальший розвиток програмно-цільового методу планування видатків бюджету, системи державного фінансового контролю, підвищення рівня ефективності використання бюджетних коштів. Визначеною тенденцією сучасного досвіду зарубіжних країн є системне удосконалення бюджетного процесу, у тому числі подальше впровадження програмних методів складання бюджету, оцінювання результативності бюджетних програм, що сприятиме посиленню ефективності використання бюджетних коштів через встановлення взаємозв'язку між затратами та досягнутими результативними показниками. У країнах із розвинутою економікою відбувається удосконалення системи державного фінансового контролю, у тому числі внутрішнього контролю та аудиту ефективності використання бюджетних коштів. Більшість країн світу протягом останніх років дотримуються політики жорсткої економії бюджетних коштів, бюджетної дисципліни, прозорості бюджету, що сприяє зменшенню боргових зобов'язань, дефіциту бюджету. Низка провідних країн використовують дієві механізми інтеграції коротко-,

середньо- і довгострокового бюджетного планування. Дослідження досвіду формування бюджету в країнах із розвинутою та трансформаційною економікою, дозволило виявити основні тенденції у проведенні перетворень системи бюджетного планування протягом останніх років. Достатнього впровадження набули програмно-цільовий метод планування бюджету, у тому числі у середньостроковій перспективі, система оцінювання бюджетних програм, що включають відповідні результативні показники. Планування та виконання бюджету базується на підвищенні результативності бюджетних видатків та оцінюється такими показниками, як якість державних послуг та їх вплив на соціально-економічний розвиток країни. Значні зміни відбулися у системі державного фінансового контролю шляхом удосконалення та оновлення його принципів, форм та методів, розвитку відомчого фінансового контролю та аудиту [44,60,81].

Основні цілі бюджетної політики Великобританії полягають в забезпеченні макроекономічної стабільності, зростання продуктивності праці; забезпечені високого рівня зайнятості населення; підвищення рівня життя найменш захищених верств громадян країни; надходженні інвестицій в сектор суспільних послуг з метою підвищення стандартів освіти, охорони здоров'я, модернізації транспорту, захисту довкілля, підтримки правопорядку. Відповідальним за розробку і виконання британським урядом публічної фінансової і економічної політики є Казначейство. У Великобританії дворівнева бюджетна система, яка складається з державного бюджету і бюджетів місцевих органів влади. Через державний бюджет перерозподілялося близько сорока відсотків валового внутрішнього продукту. Державний бюджет формується на середньострокову перспективу на період 3 роки; складається із сукупності окремих щорічних відомчих програм базою який є відповідні державні середньострокові програми економічного розвитку. Головні цілі бюджету країни полягають у фінансуванні широкого спектру напрямів соціально-економічного розвитку країни. Державний бюджет Великобританії включає дві складові частини: консолідований фонд, в якому передбачено доходи та

видатки, та національний фонд позик, за допомогою якого здійснюються капітальні видатки. Консолідований фонд є рахунком Міністерства фінансів Великобританії у Банку Англії для поточних надходжень фінансових ресурсів та їх використання. Національний фонд позик є бюджетом капіталовкладень. Дефіцит консолідованого фонду покривається позикою з національного фонду позик, на суму якої збільшується державний борг. За рахунок національного фонду позик покривається дефіцит консолідованого фонду. Перевищення доходів над видатками консолідованого фонду включають в частині національного фонду позик. Дохідна частина національного фонду позик формується за рахунок неподаткових доходів, зокрема це відсотки від державних підприємств і місцевих органів влади за надані їм казначейством довгострокові кредити; прибуток емісійного департаменту Банку Англії та ін. До видатків національного фонду позик входять видатки на управління державним боргом та довгострокові кредити на капітальні вкладення державним підприємствам і місцевим органам влади. Підлягають затвердженню Парламентом видатки на промисловість, сільське господарство, соціальні потреби, субсидії місцевим органам влади, утримання апарату управління, допомога країнам, що розвиваються, військові асигнування. Із фонду постійних видатків здійснюються щорічні платежі Європейському союзу, обслуговування державного боргу, фінансуються витрати по так званому «цивільному листу», який є частиною державного бюджету в конституційних монархіях, що надається в особисте розпорядження монарха, для потреб його і його будинку. Бюджетна політика Великобританії спрямовується на довгострокове регулювання економіки та соціального розвитку, вирішення таких вагомих для суспільств питань, як структурна перебудова економіки, вирішення проблем самозабезпечення енергетичними ресурсами, утримання інфляції на обґрунтованому рівні. Разом з тим, у другій половині двадцятого століття політика у сфері бюджету була спрямована, в основному, на згладжування циклічних коливань економіки. Зазнала істотних перетворень така вагома складова бюджетної політики, як система

оподаткування. Реформування податкової системи проводилось, зокрема з метою скорочення дефіциту бюджету без підвищення оподаткування. Вдало функціонуючі основні принципи оподаткування згодом поширилися на інші розвинені країни. У числі основних напрямів реформи податкової системи слід відзначити наступне: для стимулювання економіки і ефективного розподілу фінансових ресурсів зменшення податкових ставок, одночасне скорочення податкових пільг, розширення бази оподаткування; перехід до пропорційного оподаткуванню доходів, зниження рівня прогресивності податкової системи; підвищення ролі непрямих податків в структурі доходів державного бюджету, що дозволило посилити регулюючу функцію податкової системи, збільшити дохідну частину бюджету. Економічне зростання Великобританії, більш інтенсивне у порівнянні з іншими розвинутими європейськими країнами, у період останнього десятиліття минулого століття пояснюється, пояснюється особливостями податкової політики, зокрема: для стимулювання зростання економіки було знижено ставки прямих податків, одночасно за рахунок скорочення пільг розширено базу оподаткування; були розроблені і введені пільгові ощадні умови, за яких повністю або частково звільнялись від обкладення податками інвестування в економіку, передусім вказане стосувалось дрібних інвесторів. Крім того, було відмінено субсидування неконкурентних галузей економіки; обмежено соціальні витрати з метою посилення стимулювання до праці. Одним з ключових напрямів бюджетної політики залишалось податкове стимулювання формування заощаджень населення як важливого джерела фінансування інвестицій, реформи на ринку праці. Так, достатньо жорсткому реформуванню в Великобританії піддався ринок праці, що в достатньо стислі терміни дозволило досягти значних скорочень норми безробіття, за п'ять років безробіття скоротилось з близько десяти до п'яти відсотків. Ключовими заходами стали обмеження страйків, спрощення привал прийому на роботу та звільнення, відміна мінімального рівня заробітної плати, скорочення допомоги по безробіттю. Вагоме значення надавалось податковому стимулюванню капіталовкладень приватними

особами, зокрема дрібними інвесторами. Податок на прибуток за короткий термін було знижено з п'ятдесяти до тридцяти відсотків. Зменшення ставки податку на прибуток корпорацій було компенсовано відміною податкових кредитів, що дозволило стимулювати збільшення норми чистого прибутку та інвестиційної привабливості країни. Вказана політика виявилась достатньо ефективною, як наприклад за 1999 рік в країну поступила найбільша сума капіталовкладень. На даний час рівень оподаткування корпорацій у Великій Британії нижчий, ніж у більшості країн із розвинутою економікою, що позитивним чином впливає на темпи економічного росту. Так, показники економічного росту Великобританії у порівнянні із іншими країнами Європейського Союзу вище середнього [42,56,60,76,92-96].

Стосовно бюджетної політики у сфері формування видатків бюджету, то основні принципи будуються на необхідності ув'язки програм та статей бюджету із встановленими на три роки пріоритетами соціально-економічного розвитку країни. Найбільш пріоритетними та таким, що значними чином впливають на зростання економіки упродовж останніх років залишаються видатки на освіту, зокрема професійне навчання, охорону здоров'я, створення нових робочих місць. Поряд з тим, видатки на державне управління мають тенденцію до скорочення, міністерства та відомства зобов'язані дотримуватись граничного рівня витрат, які встановлюються урядом на три роки. На необхідність жорсткої економії коштів бюджету впливає також тенденція до децентралізації влади. У структурі державних видатків найбільша питома вага доводиться на систему соціального страхування. В останні сорок років цей показник росте стійкими темпами. Серед соціальних видатків найбільші суми з державного бюджету спрямовуються на соціальне забезпечення. За величиною соціальних видатків на душу населення Великобританія знаходиться на дев'ятому місці в ЄС, що вище за середній рівень по Євросоюзу, але нижче, ніж у Німеччині. Понад половини витрат витрачається на забезпечення літніх громадян, близько тридцяти відсотків на хворих та непрацездатних, до двадцяти відсотків – це допомога сім'ям з дітьми, які мають дітей. Значну

питому вагу у видатках бюджету мають видатки на освіту, в останні роки вони складають близько 15 відсотків. До групи соціальних видатків відносяться кошти, що перераховуються із державного бюджету до фонду національного страхування, та пенсії і допомога, що виплачуються безпосередньо з нього. До видатків на економіку відносяться капітальні видатки, фінансування науково-технічних розробок, економічної і соціальної інфраструктури, забезпечення зайнятості в окремих галузях економіки та адміністративно-територіальних утвореннях країни, стимулювання експорту. Слід зазначити, що по видаткам на науково-дослідні розробки Великобританія займає сьоме місце в світі. Значна увага приділяється підвищенню ефективності використання коштів бюджету. Бюджетна політика Великої Британії активним чином застосовується у якості засобу антициклічного регулювання; в певні періоди вона застосовувалась у якості основного інструменту розвитку економіки та соціальної підтримки. Про рівень ефективності бюджетної політики свідчить той факт, що зменшення темпів економічного зростання на початку фінансово-економічної кризи кінця першого десятиліття цього століття Великобританії було найменшим серед країн-членів Європейського Союзу [5,60,92-96].

Основи бюджетного регулювання в Німеччині, функціонування бюджетної системи було закладено у процесі бюджетного реформування, яке проводилось на початку семи десятих років минулого століття. В рамках бюджетного реформування переглянуто та внесено зміни до Конституції країни в частині засад та принципів проведення бюджетної політики, прийнято Бюджетний кодекс, Закон про бюджетні принципи діяльності центрального уряду - федерації та місцевої влади – земель, Закон про забезпечення економічної стабільності і росту, приймається щорічний бюджетний статут, адміністративні акти. Згодом було прийнято Земельні бюджетні кодекси, які стосувались діяльності у сфері бюджетних відносин місцевих органів влади. В основу бюджетного реформування було закладено наступні базові принципи: необхідність врахування вимог стосовно забезпечення загальної економічної рівноваги, зокрема стабільність економічного зростання, позитивне

зовнішньоекономічне сальдо, стабільність ціноутворення та підтримка рівня зайнятості серед населення країни в процесі виконання центральним урядом та органами місцевої влади функцій бюджетного управління. Унормовано розмір державних запозичень – вини не повинні перевищувати інвестиційні видатки держави, за винятком ситуацій, коди такі запозичення необхідні задля утримання економічної рівноваги. Запроваджено класифікацію видатків бюджету, дано визначення економічної сутності видатків; впроваджено обов'язковість визначення впливу видатків бюджету на розвиток економіки. Введено базові основи формування бюджету на довгострокову перспективу, зокрема управління бюджетом почало здійснюватись на основі п'ятирічних планів соціально-економічного розвитку країни. Ув'язано ефективність впливу на соціально-економічні процеси в державі із оптимізацією структури доходів та видатків державного бюджету. Унормовано бюджетні взаємовідносини між центральними урядом та місцевими органами влади в частині незалежності у проведенні бюджетної політики. Затверджено принципи бюджетної системи, зокрема: принцип цілісності та єдності бюджету, який полягає у включенні до єдиного бюджету всіх надходжень та здійсненні всіх видатків із єдиного бюджету, забороні будь-яких позабюджетних фондів; збалансованість бюджету, тобто видатки бюджету мають мати економічне обґрунтування у вигляді відповідних доходів бюджету, здійснення покриття дефіциту бюджету здійснюється за рахунок відповідних законодавчо затверджених запозичень, до яких не відносяться запозичення для управління ліквідністю; принцип узагальненого покриття, тобто всі доходи в цілому мають покривати усі видатки, виключення можливість встановлення цільового напрямку використання коштів з певного джерела надходжень; принцип вчасності бюджету, або його затвердження до початку нового бюджетного року; принцип обмеженості бюджетного статуту виключно положеннями, що стосуються доходів і видатків бюджету; принцип щорічності, який полягає у можливості встановленні бюджету на один рік або на декілька років, однак бюджет на один рік затверджується в межах багаторічного бюджету; принцип ефективності та

економічності, тобто запланований цільовий результат повинен бути досягнутий за мінімальних видатків, встановлені видатки повинні принести максимальний результат; принцип поточного року, або до бюджету поточного року включаються тільки видатки, необхідні на поточний рік; принцип валового відображення: в бюджеті повністю мають бути відображені усі доходи і видатки, окремо деталізовано, однак певні видатки не можуть бути здійснені за рахунок певних доходів, і певні доходи не можуть бути призначеними для здійснення певних видатків; принцип єдиної оцінки, або доходи повинні обліковуватися за джерелами, а видатки за їх напрямками, цілями; принцип окремого бюджетування видатків у поточному році та зобов'язань про здійснення видатків у майбутніх періодах; принцип надійності бюджету, або всі заплановані доходи та видатки мають бути реалістичними; принцип зрозумілості бюджету, або всі бюджетні показники повинні відповідати діючій системі класифікації, що дозволяє забезпечити перевірку надійності бюджету. В бюджетному кодексі закріплено функції Аудиторської палати як незалежного органу. Понадлімітні видатки дозволяється тільки у випадку надзвичайних обставин та зі згоди федерального міністра. Суттєвою відмінністю регулювання бюджетної системи в Німеччині від регулювання в інших країнах є закріплення на конституційному рівні принципів бюджетної політики, що позитивним чином впливає на забезпечення стійкості бюджетної системи. В конституції країни державними фінансам, бюджетному механізму та міжбюджетним відносинам відведено один із найбільших розділів. Для змін принципів бюджетної політики необхідно вносити відповідні зміни до Конституції, що потребує більшості в парламенті та уряді земель, що доволі складно. Бюджетний процес Німеччини, який закріплено Конституцією, відображає федеративний устрій держави та складається із чотирьох етапів: складання проекту бюджету, його розгляд та затвердження парламентом; виконання бюджету; контроль за виконанням бюджету та складання звіту про його виконання. Прийнятим Законом про забезпечення економічної стабільності і росту унормовано обов'язок федерального уряду, регіонів та місцевих органів

влади розробляти бюджети у відповідності до завдань та цілей економічної політики. Прийняті в Німеччині засади стратегічного бюджетного планування вимагають здійснювати формування бюджету в контексті середньострокового фінансового плану з метою досягнення визначених стратегічних цілей бюджетної політики [56,60,72,92-96].

Для Німеччини характерним є достатньо висока роль держави в процесах державного регулювання суспільного розвитку. Питома вага валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через бюджет складає близько п'ятдесяти відсотків. За рахунок бюджету забезпечується фінансування традиційних сфер діяльності федерації та земель. Центральним урядом здійснюється фінансування зовнішніх відносин, військових видатків, видатків на фінансове сприяння розвитку окремих галузей і регіонів через систему субсидування, кредитування та пряме фінансування, наукових розробок, соціальні видатки, видатки на освіту, державне управління. Слід зазначити про традиційно соціальне спрямування бюджету країни, так у структурі видатків значна їх частина є видатки соціального характеру. Видатки бюджету на соціальні потреби суспільства складають близько тридцяти відсотків, із врахуванням видатків соціальних фондів - близько п'ятдесяти відсотків. Також необхідно зазначити про пріоритетність фінансування науково-дослідних розробок та освіти та тенденцію при збільшенні видатків на вказані потреби в останні роки. Із країн-членів Європейського Союзу в останні роки саме Німеччина по розмірам фінансування наукових розробок – це близько трьох відсотків валового внутрішнього продукту наблизилась до вимог та цілей нової Стратегії розвитку Європи. Соціальна справедливість є визначальним фактором бюджетної політики у сфері податків в Німеччині. Достатньо вагоме податкове навантаження на протязі тривалого часу було відмінною рисою податкової системи, разом з тим вказане надавало можливість за допомогою відповідних бюджетних інструментів регулювати рівень життя населення та забезпечувати доступ до широкого спектра суспільних благ. Слід зазначити, що бюджетна політика, не змінюючи базових принципів, протягом останніх десятиліть

знавала змін. Підвищення рівня економічного розвитку впливало на рівень ВВП, який перерозподіляється через бюджет країни. Побудована система бюджетного регулювання довела свою продуктивність, проте певна відсутність гнучкості в нинішніх умовах негативним чином впливає на ефективність соціально-економічного розвитку. Традиційно в Німеччині роль держави в економіці висока, а економічна політика зосереджена на регулюванні загальних умов господарювання. На сьогодні країна знаходиться в фазі пошуку нової моделі бюджетного регулювання, більш адаптованої до сучасних вимог, що зумовлено необхідністю прийняття заходів стимулювання економічного розвитку та утримання рівня соціальних стандартів на прийнятному рівні [5,9,56,92-96].

Принципи проведення бюджетної політики, формування бюджету Європейського Союзу вперше були визначені Римським договором 1957 року і з деякими змінами використовуються по сьогодні. В країнах - членах Європейського союзу бюджетне регулювання у якості інструменту впливу на суспільний розвиток відіграє все більшу роль. Значна увага нині приділяється питанням посилення державного регулювання у сфері видатків, пошуку оптимальних параметрів проведення бюджетної політики, зокрема у сфері видатків, використовуються різні підходи стосовно видаткової політики. Не існує чіткого єдиного бачення серед практиків, науковців щодо питання: у періоди кризи держава повинна більше економити чи витратити, зокрема на фінансування стратегічних напрямів економіки. Проте єдиним залишається бачення щодо необхідності пошуку відповідних нових шляхів та механізмів управління видатками бюджету з метою посилення їх впливу на стабільність та поступальний суспільний розвиток. Протягом останніх двох років країни Європейського Союзу дотримуються незмінною політики: державні видатки у період кризи необхідно скорочувати, притримуватись політики жорсткої економії, бюджетної дисципліни, консолідації бюджету, що сприятиме, зокрема скороченню боргових зобов'язань національних економік, зменшенню дефіциту бюджетів. Разом з тим, останні роки показали, що політика

скорочення державних видатків не захищає від наслідків фінансово-економічної кризи: у низці європейських країн призводить до практично нульового приросту економіки, зростання безробіття, падіння внутрішнього попиту, зокрема на товари внутрішніх виробників. На думку Дж. Стігліца лише економія фінансових ресурсів бюджету не вирішить проблем, а навпаки може мати зворотну дію: політика фінансового аскетизму лише усугубить економічний спад, без економічного зростання боргова криза буде тільки збільшуватись. Збільшення інвестицій на модернізацію економік може стимулювати економічну активність, сприяти створенню нових робочих місць. Вчений зазначає, що, більш прогресивне оподаткування сприятиме формуванню доходів бюджету, які в свою чергу можливо направляти на здійснення державних інвестицій, розвиток виробничих сфер економіки, зниження безробіття, забезпечення соціальних гарантій найбільш незахищених верств населення. В країнах ЄС бюджетна політика має двохступінчасту структуру: загальна європейська бюджетна політика, від якої залежить планування як загального бюджету ЄС так і національні бюджети країн. Формування бюджетної політики в кожній із європейських країн-членів знаходиться під достатнім впливом загального бюджету, це стосується і країн-донорів, і країн-реципієнтів та особливості соціально-економічної моделі, що реалізується в державі. Низка країн має достатньо схожі цілі у формуванні та реалізації моделі соціально-економічного розвитку, які полягають у забезпеченні рівноправності громадян щодо доступу до освіти, медичних послуг, пенсійного забезпечення, соціального захисту найменш захищених верств населення. Інструментами реалізації такої моделі розвитку виступають зокрема безоплатні соціальні послуги, цільова соціальна політика, соціальне забезпечення, що надаються за рахунок бюджетних коштів. Слід зазначити, що ситуація в світі та в національних країнах-членах Європейського союзу значно змінилась за останні два десятиліття. Такі фактори трансформаційних перетворень, як глобалізація, інтеграція, структурна перебудова економіки, старіння населення, зміна способу життя та багато іншого, спонукає державу,

та ще більше буде спонукати у майбутньому, здійснювати реформування соціальної сфери. Поряд з тим, незмінними залишаються наміри в країнах-членах ЄС поєднувати економічне зростання із соціальною справедливістю [9,42,44,56,60,92-96].

Достатньо високі соціальні стандарти та відповідні зобов'язання безпосередньо впливають на частку ВВП, що перерозподіляється через бюджет країни. Нині у бюджетах більшості розвинутих країн зосереджено близько половини всього національного валового внутрішнього продукту, все більше фінансових ресурсів розподіляється саме через бюджет та соціальні фонди. У країнах ЄС зберігаються тенденції до достатньо високого рівня державних видатків. За останнє десятиліття середній показник питомої ваги видатків у ВВП основних країн ЄС становив від 34 відсотків у Швейцарії до 56.5 відсотків у Франції. В умовах виходу країн із фінансово-економічної рецесії загальний бюджет ЄС розглядається як спільний інструмент досягнення цілей, визначених стратегією розвитку Європи до 2030 року. Стратегія розвитку економіки Європи будується базуючись на взаємопов'язаних пріоритетах: інтелектуальне зростання, що спирається на нових знаннях та інноваціях; ефективність економічного зростання - розвиток економіки ефективного та ощадливого використання природних ресурсів; сприяння розвитку соціально-орієнтованої економіки із високими показниками зайнятості населення. Підвищення інноваційного спрямування економіки передбачається за рахунок інвестування в науково-дослідні розробки не менш ніж трьох відсотків ВВП. Низка окреслених цілей підкреслює соціальне спрямування стратегії. Ключову роль в цьому відіграє покращення якості людського капіталу та освіти, скорочення кількості населення за межею бідності. Отже, саме інновації, які є основою прогресу, міжнародної конкурентоспроможності, зростання соціального захисту та зайнятості, покликані допомогти зменшити кризові наслідки та виклики, що стоять перед ЄС. В Стратегії розвитку Європи має місце застосування терміну «соціально ринкова економіка», за основу якої взято соціально-економічна модель Німеччини. Загальний бюджет ЄС став

наднаціональним механізмом регулювання диспропорцій в соціально-економічному розвитку країн-членів.

Висновки до розділу 1

Бюджетна політика суттєво впливає на створення відповідних умов для підвищення конкурентоспроможності національної економіки з урахуванням достатнього рівня збалансованості державних фінансів, дієвості бюджетного планування, системи міжбюджетного регулювання, державного фінансового контролю та аудиту. Вагомою умовою досягнення основних цілей бюджетної політики є розвиток інструментарію оцінки та моніторингу соціально-економічної результативності бюджетних програм, що надасть можливість забезпечити відповідний взаємозв'язок між досягнутими результатами та використаним обсягом бюджетних коштів.

Бюджетна політика суспільного розвитку ґрунтується на сукупності фінансово-економічних взаємовідносин та полягає у використанні бюджетної архітекτονіки, яка визначається оптимальними співвідношеннями структури дохідної та видаткової частини бюджету з врахуванням динаміки економічної циклічності. В умовах економічної рецесії бюджетна політика має реалізовувати адаптаційний потенціал з метою зменшення її тривалості та впливу на соціально-економічні процеси. Вагомим є посилення взаємозв'язку бюджетного планування та основних пріоритетів розвитку суспільства, виконання бюджетних програм на необхідному рівні та забезпечення досягнення запланованих результативних показників.

Досвід зарубіжних країн показує, що дієвість бюджетної політики залежить від рівня розвитку фінансово-бюджетних інститутів, суспільно-економічних відносин. Більшість країн світу протягом останніх років дотримуються політики жорсткої економії бюджетних коштів, бюджетної дисципліни, прозорості бюджету, що сприяє зменшенню боргових зобов'язань, дефіциту бюджету. У країнах із розвинутою економікою відбувається

застосування сучасних методів управління бюджетними ресурсами, підвищення рівня ефективності використання бюджетних коштів, посилення взаємозв'язку річного і перспективного бюджетного планування, подальший розвиток програмно-цільового методу планування видатків бюджету, системи державного фінансового контролю.

Державна політика у сфері бюджетного регулювання у зарубіжних країнах здійснюється із врахуванням особливостей соціально-економічного розвитку країни, її адміністративно-територіальних одиниць, важливості перетворення бюджетного механізму на дієвий інструмент економічного зростання, узгодження бюджетно-податкової політики із основними завданнями стратегічного розвитку економіки. У країнах із розвинутою економікою відбувається удосконалення інституційних засад бюджетного процесу, у тому числі посилення взаємозв'язку річного і перспективного бюджетного планування, застосування сучасних методів управління бюджетними ресурсами, зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування, подальший розвиток програмно-цільового методу планування видатків бюджету, системи державного фінансового контролю, підвищення рівня ефективності використання бюджетних коштів.

Під бюджетними інститутами розуміють сукупність суб'єктів бюджетних відносин, що діють на основі формальних і неформальних принципів, правил, норм. Рівень впливу формальних принципів залежить від того, якою мірою учасники бюджетних відносин підпорядковані їх приписам і здійснюють контроль за їх виконанням. Розвиток бюджетних інститутів визначає особливості інституційного середовища формування і реалізації бюджетної стратегії. Досвід розвитку системи державних фінансів в Україні свідчить про підвищення ефективності бюджетних інститутів, але одночасно про необхідність забезпечення стабільності інституційного середовища формування і реалізації бюджетної політики. Пріоритетними завданнями бюджетної політики країни в умовах інституційних перетворень є створення умов для макроекономічної стабілізації економіки, сприяння її структурній перебудові та

розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності, забезпечення узгодженості соціально-економічної, бюджетної та грошово-кредитної політики, удосконалення системи середньострокового бюджетного планування, раціонального формування системи податкових надходжень, що базується на підходах поєднання фіскальної і стимулюючої функції податків, посилення контролю за ефективністю використання бюджетних коштів, підвищення ефективності управління державним боргом, удосконалення системи міжбюджетних відносин, фінансового забезпечення комплексного і динамічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Бюджетна політика є основою для визначення ефективних інституційних фінансових механізмів забезпечення стійкості та збалансованості бюджетної системи з урахуванням трансформаційних перетворень. Інструменти бюджетної політики мають розглядатися як засоби формування інституціонального середовища бюджетного простору. Трансформація бюджетних інститутів є важливим етапом в процесі якісного розвитку системи державних фінансів. Інституційне середовище формування і реалізації бюджетної стратегії впливає на стійкість макроекономічного розвитку країни, необхідним є підвищення ефективності інституційної основи бюджетної політики, яка враховує циклічність та динамічність соціально-економічних процесів. Дієвість інституційного середовища формування і реалізації бюджетної стратегії передбачає взаємоузгодженість дій бюджетних інститутів, які виникли еволюційно та сформували бюджетний простір. Важливими завданнями є створення умов для розвитку інституційної структури бюджетного простору, забезпечення макроекономічної стабільності та економічної збалансованості, сприяння структурній перебудові економіки та розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності. Оцінюючи ефективність інституційного середовища формування і реалізації бюджетної стратегії важливим є врахування дієвості бюджетного інституційного середовища; адаптивності бюджетної політики до соціально-економічних процесів; прозорості бюджетної політики;

результативності діяльності та відповідальності органів державного управління і місцевого самоврядування за досягнення поставлених цілей.

В умовах економічних перетворень з метою забезпечення макроекономічної стабільності та стійкого економічного зростання важливим завданням є удосконалення інституційного забезпечення розробки бюджетної стратегії, обґрунтованого формування доходів та видатків бюджету, планування дефіциту бюджету та джерел його фінансування, управління державним боргом, визначення оптимального рівня бюджетної централізації, міжбюджетного регулювання. Розвиток інституційного середовища формування та реалізації бюджетної стратегії в Україні взаємопов'язаний з трансформаційними економічними процесами, значним рівнем впливу екзогенних факторів на вітчизняну економіку та передбачає здійснення інституційних перетворень у бюджетних відносинах з урахуванням суспільно-економічних умов та збалансованості бюджетної системи.

Формування системи бюджетного планування відповідно до основних завдань соціально-економічного розвитку країни потребує впровадження концептуальних підходів до визначення пріоритетів бюджетної політики. Основною метою системи бюджетного планування є розробка і проведення збалансованої бюджетної політики, зокрема, у сфері доходів, видатків бюджету, міжбюджетних відносин, дефіциту бюджету, спрямованої на підвищення соціально-економічного розвитку країни. Бюджетне планування є ваговою складовою бюджетної політики суспільного розвитку, що ґрунтується на сукупності фінансово-економічних взаємовідносин та полягає у використанні бюджетної архітекτονіки, яка визначається оптимальними співвідношеннями структури дохідної та видаткової частини бюджету з врахуванням динаміки економічної циклічності. В умовах економічної рецесії бюджетна політика має реалізовувати адаптаційно-регуляторний потенціал з метою зменшення її тривалості та впливу на економічні процеси. Державна політика у сфері бюджетного планування у зарубіжних країнах здійснюється із врахуванням особливостей соціально-економічного розвитку країни, її адміністративно-

територіальних одиниць, важливості перетворення бюджетного механізму на дієвий інструмент економічного зростання, узгодження бюджетної політики із основними завданнями стратегічного розвитку економіки. У країнах із розвинутою економікою відбувається удосконалення інституційних засад бюджетного процесу, у тому числі посилення взаємозв'язку річного і перспективного бюджетного планування, застосування сучасних методів управління бюджетними ресурсами, зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування, подальший розвиток програмно-цільового методу планування видатків бюджету, системи державного фінансового контролю, підвищення рівня ефективності використання бюджетних коштів. Бюджет є ваговою складовою системи державного регулювання економіки. Завданнями бюджетної політики на середньострокову перспективу є спрямованість на покращення економічного розвитку, формування достатнього обсягу фінансових ресурсів держави. Виваженість прогнозування та планування доходів бюджету здійснює вплив на рівень бюджетної збалансованості. З метою розвитку системи планування видаткової частини державного бюджету необхідним є розробка методологічних засад складання органами державного управління планів діяльності на відповідний період на основі цілей, завдань та очікуваних результатів функціонування у перспективі відповідно до встановлених державних пріоритетів. Система бюджетного регулювання суттєво впливає на стійкість фінансової системи та економічне зростання. Важливим є питання оптимізації показників дефіциту бюджету та бюджетних видатків, відповідно до пріоритетів економічної політики країни, підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів, удосконалення методологічних засад планування бюджету у середньостроковому періоді. Ефективне та результативне використання бюджетних коштів є одним з найважливіших завдань планування і виконання бюджету в умовах обмежених ресурсів. Важливим є удосконалення системи управління видатками бюджету в частині підвищення результативності їх використання. Подальший розвиток системи планування бюджету, що ґрунтується на принципах програмно-цільового методу, потребує удосконалення

стадій бюджетного процесу щодо посилення дієвості середньострокового планування бюджету та підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Бюджетна політика є ефективним засобом регулювання соціально-економічного розвитку країни. Система бюджетного регулювання базується на цілісній сукупності фінансових та економічних взаємовідносин, інституційних бюджетних елементів стосовно вибору й реалізації головних напрямів здійснення бюджетної політики, планування та прогнозування основних бюджетних показників, напрямів використання бюджетних ресурсів, досягнення запланованих соціально-економічних цілей й завдань. Інституційний підхід включає аналіз бюджетного регулювання як цілісної та динамічної системи, яка постійно вдосконалюється відповідно до головних макроекономічних завдань розвитку країни. Основними питаннями, що потребують вирішення в бюджетній системі є удосконалення нормативного забезпечення, підвищення ефективності здійснених видатків бюджету, системи управління державним боргом, забезпечення прозорості системи державних фінансів. Поняття бюджетної пріоритетності досить суттєво здійснює вплив на структурні перетворення в економіці країни, соціальній сфері, рівень людського капіталу, на конкурентоспроможність національної економіки. Розвиток громадянського суспільства викликає потребу щодо відповідних інституційних змін, які мають відбутися у взаємовідносинах між учасниками бюджетного процесу й покращення ефективності бюджетної політики в загальній системі державного впливу на економіку. Важливим є аналіз оцінки ефективності проведення пріоритетних напрямів бюджетної політики як одного із інструментів соціального та економічного розвитку держави та територій; запровадження ефективних бюджетних механізмів в системі інституційного забезпечення розвитку суспільства; покращення показників результативності міжбюджетних відносин та державного фінансового регулювання економіки. Пріоритетним також є застосування регуляторного механізму бюджетної політики, що ґрунтується на поєднанні бюджетного регулювання в системі доходів та видатків бюджету, міжбюджетних відносин та державного боргу.

Задля розробки та впровадження фінансово-бюджетного регулювання на протязі певного періоду бюджетна політика повинна розроблятися на основі циклічності економічного розвитку фінансової системи, стану державних фінансів та запасу стійкості бюджетної системи, бюджетного регулювання щодо позитивного впливу на показники економічного зростання.

Основні положення, висновки та рекомендації, що містяться у першому розділі дисертаційної роботи знайшли своє відображення у наступних публікаціях: [30-41].

Список використаних джерел до розділу 1

1. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії : вступ до фінансової науки / передм. та наук. ред. В. М. Федосова. – К. : Либідь, 2000. 654 с.
2. Бюджетна система України та Євросоюзу: монографія / за заг. ред. А.А.Мазаракі. Київ: КНТЕУ, 2010. 409 с.
3. Бюджетна складова реалізації домінантних напрямів суспільного розвитку: монографія / за ред. Л. В. Лисяк. Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. 396 с.
4. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. №2456 із змінами та доповненнями. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
5. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В.Канєва, М.Д.Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
6. Б'юкенен Дж. М., Масгрейв Р. А. Суспільні фінанси і суспільний вибір: пер. з англ. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. 175 с.
7. Василик О.Д. Теорія фінансів. К.: НІОС, 2000. 416 с.
8. Гаврилова Л.В. Формування бюджету в країнах з розвинутою економікою. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 16. С. 46–51.

9. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В.Канєва, за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ: КНТЕУ, 2018. 376 с.
10. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України / за ред. І. Я. Чугунова. К. : Акад. фін. упр., 2009. 471 с.
11. Жибер Т.В. Удосконалення процесу бюджетування в Україні. *Фінанси України*. 2009. № 8. С.76-81.
12. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання: монографія. К.: Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. 528 с.
13. Канєва Т.В. Видатки бюджету як інструмент суспільного розвитку. *Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди*. 2020. Вип. 44. С. 172–179.
14. Канєва Т.В. Бюджет у системі фінансово-економічних відносин: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 392 с.
15. Корнієнко Н.М. Підвищення ефективності планування бюджетних видатків в Україні // *Вісник Львівської державної фінансової академії* 2012. № 23. С. 28–35.
16. Коровій В.В. Державна фінансова політика: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 372 с.
17. Карлін М. І. Фінанси зарубіжних країн. К.: Кондор, 2008. 384 с.
18. Кейнс Дж. М. *Общая теория занятости, процента и денег*: пер. с англ. М.: Гелиос. 2012. 352 с.
19. Лисяк Л. В. Теоретичні засади оцінки ефективності бюджетної політики. *Світ фінансів*. 2017. № 3 (12). С. 50–57.
20. Лук'яненко І. Г. Бюджетно-податкова політика України: нові виклики: монографія. К.: НаУКМА, 2014. 229 с.
21. Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах посилення євроінтеграційних процесів. *Бізнес Інформ*. 2017. № 11. С. 323–327.
22. Максюта А.А.,Чугунов І.Я. Бюджетна складова суспільного розвитку // *Вісник КНТЕУ*. 2012. № 3. С. 45–54.

23. Самуэльсон Пол Э., Нордхаус Вильям Д. Экономика. 19-е изд.: пер. с англ. М.: Вильямс, 2015. 1360 с.
24. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Антология экономической классики. В 2-х томах. Т.1. М.: МП «ЭКОНОВ», 1991. 475 с.
25. Стиглиц Дж. Е. Экономика державного сектора. К.: Основи, 1998. 854 с.
26. Стиглиц Дж. Е. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса. М.: Эксмо, 2011. 512 с.
27. Теорія фінансів / за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ: Центр учбов. л-ри, 2010. 576 с.
28. Фінанси / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. К.: Знання, 2008. 611 с.
29. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку: монографія / за ред. І.Я. Чугунова. К.: ДННУ АФУ, 2009. 848 с.
30. Чугунов В.І. Формування бюджету як інструмент суспільного розвитку. Економіка та держава. 2019. № 12. С.132–137.
31. Chugunov V.I. Budget policy in the system of socio-economic transformations. Sciences of Europe. Praha, Czech Republic. 2020. Vol.2. N.57. pp.40-44.
32. Чугунов В.І. Бюджетне планування як складова соціально-економічного розвитку країни. Ефективна економіка. 2020. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>
33. Чугунов В.І. Бюджетні видатки як складова фінансового забезпечення суспільного розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 24. С. 64–69.
34. Чугунов В.І. Бюджетна політика економічного зростання. Агросвіт. 2022. № 1. С. 88–94.
35. Чугунов В.І. Теоретичні засади формування видатків бюджету як інструменту забезпечення економічного зростання. Трансформація національної економіки в контексті реалізації євроінтеграційної

- стратегії: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 24 травня 2018 р.). Миколаїв: МНУ, 2018. С. 78-82.
36. Чугунов В.І. Інституційні засади розвитку системи планування видатків бюджету. Модернізація та суспільний розвиток економіки держави та регіонів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25-26 травня 2018 р.). Київ: ТНУ, 2018. С. 115-118.
37. Чугунов В.І. Бюджетне регулювання економічного розвитку країни. Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10-11 квітня 2019 р.). Київ: КНТЕУ, 2019. С.83-85.
38. Чугунов В.І. Бюджетна політика у країнах із розвинутою економікою. Стратегічні пріоритети розвитку економіки, фінансів, обліку та права в Україні та світі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 3 жовтня 2019 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч.5. С. 47-49.
39. Чугунов В.І. Бюджетний механізм у системі державного регулювання економіки. Фундаментальні та прикладні наукові дослідження: актуальні питання, досягнення та інновації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Бердянськ, 27 березня 2020 р.). Бердянськ: БДПУ, 2020. С. 67–69.
40. Чугунов В.І. Бюджетна складова розвитку економіки. Фінансова політика як складова економічного розвитку: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15-16 квітня 2020 р.). Київ: КНТЕУ, 2020. С. 94-96.
41. Чугунов В.І. Бюджетна система як інструмент економічних перетворень. Фінансова система України як складова інституційних перетворень економіки: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14-15 квітня 2021 р.). Київ: КНТЕУ, 2021. С. 76–79.
42. Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку. К.:НІОС, 2003. 488 с.

43. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Державні видатки у системі фінансового регулювання. *Фінанси України*. 2003. № 12. С. 3-8.
44. Чугунов І.Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання. К.: НДФІ, 2005. 259 с.
45. Чугунов І.Я. Інституційна архітектоніка бюджетної системи. *Фінанси України*. 2008. № 11. С. 3–10.
46. Чугунов І.Я. Теоретичні засади розвитку бюджетних відносин. *Вісник КНТЕУ*. 2011. № 4. С. 13–22.
47. Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни// *Казна Україна*. 2014. № 6.С. 25–28.
48. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень// *Економічний часопис-XXI*. 2016. № 3-4(2). С. 66 – 69.
49. Чугунов І.Я., Ігнатюк І.М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни. *Економічний вісник університету*. 2016. № 28/1. С. 217–226.
50. Чугунов І.Я., Собчук С.І. Формування бюджетної політики економічного розвитку країни // *Вісник КНТЕУ*. 2018. №3. С.103–116.
51. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. *Вісник КНТЕУ*. 2018. № 5. С.5–18.
52. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Видатки бюджету в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. *Вісник КНТЕУ*. 2019. № 2. С.103–121.
53. Чугунов І.Я., Кучер Г.В. Фінансові ресурси державного сектора економіки. *Вісник КНТЕУ*. 2019. № 3. С.40–52.
54. Чугунов І.Я., Качула С.В. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. *Вісник КНТЕУ*. 2020. № 2.С.87–98.
55. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах пандемії covid-19. *Вісник КНТЕУ*. 2020. № 6. С.57–65.

56. Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. К.:Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2021. 532 с.
57. Чугунов І.Я., Кучер Г.В. Фінанси міжнародного валютного фонду. // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2022. № 2. С. 77–95.
58. Ahmed, I., Soccì, C., Severini, F., Pretaroli, R. (2019). Fiscal policy for households and public budget constraint in Italy. *Economia Politica*, 36(1), pp. 19-35.
59. Bilbiie, F., Monacelli, T., Perotti, R. (2021). Fiscal policy in Europe: controversies over rules, mutual insurance, and centralization. *Journal of Economic Perspectives*, 35(2), pp. 77-100.
60. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. and other. General editorship Chugunov I. Scientific Route. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p.
61. Government Finance Statistics Yearbook/ - Washington, DC: Prepared by the Government Finance Division, IMF Statistics Department. 2017. Vol. XXV. 596 p.
62. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Features of EU and Ukraine debt policy. *Investment Management and Financial Innovations*. 2019. Volume 16, Issue №4, pp. 254-261.
63. Chugunov I.Y., Makogon V.D. Budget policy under economic transformation. *Economic Annals-XXI*. 2016. № 3-4 (2). pp. 66-69.
64. Chugunov I.Y., Pasichnyi M.D. Fiscal policy for economic development. *Scientific bulletin of Polissia*. 2018. № 1 (13). P.1. pp. 54–61.
65. Chugunov I., Pasichnyi M. Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies. *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. № 15 (4), pp. 113-122.
66. Chugunov I., Makohon V. Fiscal strategy as an instrument of economic growth. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 No. 3. pp. 213-217.

67. Chugunov I., Makohon V., Krykun T. Fiscal policy and institutional budget architectonics. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 No.5. pp.197-203.
68. Chugunov I., Makohon V., Krykun T. Budget strategy in the conditions of economic globalization. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Vol.17, Issue 3, pp.101-110.
69. Chugunov I., Kachula S. State financial policy as a component of socioeconomic development of society. The potential of modern science. volume 2. Sciemcee Publishing. London, United Kingdom. 2019. pp.29-44.
70. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Budgetary policy of the emerging countries in conditions of institutional transformations. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Volume 17, Issue №4, pp. 252-261.
71. Chugunov I., Makohon V., Vatulov A., Markuts Y. General government revenue in the system of fiscal regulation. *Investment Management and Financial Innovations*. Volume17.2020, Issue№1, pp.134-142.
72. Chugunov I., Makohon V. Budgetary projection in the system of financial and economic regulation of social processes. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 6. 2020. No.1 pp. 130-135.
73. Chugunov I., Makohon V., Korovii V. Formation of budget expenditure in the system of fiscal regulation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. Vol.6. N.2. pp.100-107.
74. Chugunov I., Makogon V. Institutional transformations of the financial support of the pension framework functioning. Financial and credit activity: problems of theory and practice.2020.4, Issue№35. pp.328-334.
75. Chugunov I., Pasichnyi M., Koroviy V., Kaneva T., Nikitishin A. Fiscal and Monetary Policy of Economic Development. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. № 10(1), pp. 42-52.
76. Chugunov I., Koroviy V. Fiscal policy in the system of society development. Theoretical and scientific approaches to the problems of

- modern economy: monograph. Primedia eLaunch. Boston, USA. 2020. pp.139-160.
77. Chugunov I.Y., Koroviy V.V. Formation of financial policy of the state as a component of social development. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2020. Vol.3. N.54. pp.12-18.
78. Chugunov I., Koroviy V. State financial policy of socio-economic development of the country. *Actual problems of science and practice*. Abstracts of XIV International Scientific and Practical Conference. Stockholm, Sweden 2020. pp. 43-46.
79. Chugunov I., Koroviy V. Fiscal regulation in the conditions of social and economic transformations. Scientific basis of solving of the modern tasks . Abstracts of XIX International Scientific and Practical Conference. Frankfurt am Main, Germany 2020. pp. 26-30.
80. Chugunov I.Y., Aristov Yu.Yu. Budget as a tool of economic growth. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2021. Vol.3. № 64. pp.66-72.
81. Chugunov I.Y., Titarchuk M.I. Formation of the state budget as an instrument of socio-economic development of the country . *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2020. Vol.2. N.55. pp.46-52.
82. Chugunov I.Y., Mostytska N.A. Budget mechanism as a component economic policy of the state. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2020. Vol.2. N.56. pp.15-21.
83. Chugunov, I., Makohon, V., Kaneva, T., Adamenko, I. Influence of financial support of human capital development on economic growth. *Problems and Perspectives in Management* this link is disabled, 2022, 20(2), стр. 269–280.
84. Chugunov I., Samoshkina O. Budget mechanism of Ukraine in the conditions of martial law. *European Academic Science and Research: International Conference of European Academy of Sciences & Research (Hamburg, Germany, April 28, 2022)*. “EASR”. No. XXVIII (2022), pp. 6-7.

85. DeLong, J. B., Summers, L. H. (2012). Fiscal policy in a depressed economy. *Brookings Paper on Economic Activity*, 2012(1), pp. 233-297.
86. Gaspar, V., Amaglobeli, D., Garcia-Escribano, M., Prady, D., Soto, M. (2019). Fiscal policy and development: Human, social, and physical investments for the SDGs. *International Monetary Fund*, 45 p.
87. Larch, M., Orseau, E., Van Der Wielen, W. (2021). Do EU fiscal rules support or hinder counter-cyclical fiscal policy?. *Journal of International Money and Finance*, Volume 112, 102328.
88. Makogon V. D., Adamenko I. P. Fiscal policy as an element of socio-economic transformations. *Scientific Bulletin of Polissya*. 2018. №2(14). P.1. P.129-135.
89. Markuts Y.I., Adamenko I.P. Fiscal policy in the countries with transformational economic systems. *Development of the innovative environmental and economic system in Ukraine: Collective monograph*. Prague. OKTAN PRINT s.r.o. 2019. pp. 239-253.
90. Markuts Y.I., Adamenko I.P., Husarevych N.V. Consolidated budget as a social development tool. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*. P. 3. № 26. 2018. pp. 493–500.
91. Pasichnyi M. (2017). Empirical study of the fiscal policy impact on economic growth. *Problems and Perspectives in Management*, 15(3), pp.316-322.
92. The official website of OECD. Retrieved from <http://www.oecd.org>
93. The official website of IMF. Retrieved from <https://www.imf.org/external/index.htm>
94. The official website of World Bank. Retrieved from <https://www.worldbank.org>
95. The official website of European Commission. Retrieved from <https://ec.europa.eu/commission/index>
96. The official website of Eurostat. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat>

РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

2.1. Розвиток інституційних засад системи бюджетного регулювання

Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетної політики як динамічної системи, що постійно вдосконалюється відповідно до основних макроекономічних завдань. Створення відповідних інституційних умов для формування та реалізації ефективної бюджетної політики потребує використання адаптивної системи бюджетного регулювання, що сприятиме досягненню збалансованого та стійкого соціально-економічного розвитку країни. Необхідність забезпечення цілеспрямованого впливу на темпи економічного зростання вимагає формування відповідного якісного рівня системи бюджетного регулювання, яка ґрунтується на сукупності бюджетних інструментів, удосконалення інституційних засад фінансово-економічних перетворень. Інституційні засади бюджетної політики ґрунтуються на інтеграції складових фінансового механізму у сфері формування доходів бюджету, планування видатків бюджету, міжбюджетних відносин, управління державним боргом, виходячи із циклічності економічного розвитку, стану державних фінансів, що сприяє підвищенню дієвості бюджетного механізму як вагомого інструменту розвитку соціально-економічних відносин суспільства. Розвиток суспільства на даному етапі вимагає використання бюджету як дійового інструменту державного регулювання економічних та соціальних відносин. Важливим є визначення пріоритетів бюджетної політики, у тому числі на середньострокову перспективу виходячи з основних засад соціально-економічного розвитку країни, удосконалення державного регулювання у сфері формування доходів бюджету, планування та використання видатків бюджету, міжбюджетних відносин, що підвищить рівень ефективності функціонування економічної та бюджетної системи в цілому. Бюджетна політика, що реалізується через систему бюджетних механізмів забезпечує бюджетну рівновагу та ефективний вплив на соціально-економічні процеси. Вагомого

значення набуває бюджетний механізм за умови трансформаційних перетворень економіки та необхідності її стабілізації в умовах фінансово-економічної рецесії. В умовах економічного спаду держава повинна здійснювати заходи щодо дієвого бюджетного регулювання, що дозволяє впливати на обсяг сукупного попиту, темпи і пропорції економічного розвитку. Посилення впливу бюджетного планування видатків на виконання завдань суспільного розвитку залежить від дієвості забезпечення бюджетного процесу, у тому числі прогнозування, планування та використання видатків бюджету, звітування про досягнення визначених бюджетними призначеннями завдань та цілей, контролю за станом використання коштів. Впровадження складання бюджетних запитів, паспортів бюджетних програм та звітів про їх виконання, порядків використання бюджетних коштів надають можливість отримувати узагальнену інформацію стосовно основної мети, результативних показників діяльності головних розпорядників бюджетних коштів за минулий рік, прогноз очікуваних результатів у поточному році, завдань на плановий рік, обґрунтування розподілу граничного обсягу видатків бюджету за кодами економічної класифікації та напрямками діяльності, що сприяє удосконаленню системи управління бюджетними коштами. На даному етапі розвитку бюджетної системи як складової державних фінансів важливим є використання обґрунтованих методів бюджетного планування з метою покращення результативності використання бюджетних коштів, надання державних послуг, спрямованих на отримання якісного суспільного результату. Доцільним є удосконалення системи планування та моніторингу ефективності бюджетних видатків за допомогою якісних і кількісних індикаторів, підвищення рівня середньострокового бюджетного планування, дотримання принципу прозорості та підзвітності органів державного управління громадськості. Наявність середньострокового бюджетного планування, довгострокового бюджетного прогнозування є основою дієвої бюджетної політики та досягнення достатнього рівня бюджетної ефективності [3,51,63].

Бюджетна політика повинна визначатися, з одного боку, з урахуванням циклічності економічного розвитку, з іншого – стану державних фінансів і запасу стійкості бюджетної системи, суттєве зменшення якої може призвести до ускладнення проведення ефективного державного регулювання для позитивного впливу на економічне зростання. На даному етапі розвитку бюджетної системи як складової державних фінансів важливим є використання обґрунтованих методів бюджетного планування з метою покращення результативності використання бюджетних коштів, надання державних послуг, спрямованих на отримання якісного суспільного результату. Доцільним є удосконалення системи планування і моніторингу ефективності бюджетних видатків за допомогою якісних і кількісних індикаторів, підвищення рівня середньострокового бюджетного планування, дотримання принципу прозорості та підзвітності органів державного управління громадськості. Наявність середньострокового бюджетного планування, довгострокового бюджетного прогнозування є основою дієвої бюджетної політики та досягнення достатнього рівня бюджетної ефективності. Для розробки і реалізації збалансованого бюджетного регулювання пріоритети бюджетної політики повинні визначатися виходячи з циклічності економічного розвитку, стану державних фінансів та запасу стійкості бюджетної системи, на кожному етапі економічного розвитку існує необхідність обґрунтування та запровадження відповідних важелів бюджетного механізму. Середньострокове бюджетне планування є необхідною умовою підвищення керованості та якості процесу бюджетного планування, посилення впливу бюджетного регулювання на соціально-економічний розвиток країни. Для стимулювання економічного зростання необхідним є використання дефіциту бюджету з метою збільшення видаткової частини бюджету, внутрішнього попиту з врахуванням співвідношення державного боргу, видатків бюджету на обслуговування державного боргу до валового внутрішнього продукту [48,99].

Розвиток інституційних засад системи формування бюджету, визначення принципів та основних пріоритетів здійснення бюджетних видатків,

взаємопов'язані з трансформаційним процесом економіки країни. Необхідність забезпечення суспільного розвитку, ефективного виконання державою своїх функцій в умовах економічних перетворень вплинули на розробку нових науково-обґрунтованих методів планування бюджету. Важливими є підходи щодо оцінки ефективності використання бюджетних коштів як передумови дієвого економічного розвитку країни. Для виконання основних завдань щодо формування адаптованої до сучасних економічних вимог системи управління державними фінансами, підвищення ефективності та прозорості їх використання, досягнення визначених цілей соціально-економічного розвитку необхідним є удосконалення програмно-цільового методу планування бюджету у частині підвищення результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, розробка системи оцінки виконання бюджетних програм виходячи з необхідності отримання конкретних кінцевих результатів. Важливим напрямом подальшого розвитку системи державного регулювання соціально-економічного розвитку також є удосконалення системи бюджетного планування в напрямку посилення його наукової обґрунтованості, ефективності та результативності. Бюджетна політика як складова державного регулювання суспільного розвитку є сукупністю фінансових відносин, інституційного забезпечення щодо формування та використання бюджетних коштів, спрямованих на досягнення фінансово-економічної збалансованості, результативності економічних перетворень. Доцільним є удосконалення інституційних засад результативності бюджетної системи, у тому числі формування доходів бюджету з урахуванням виваженої податкової політики, ефективного планування та використання видатків бюджету, регулювання міжбюджетних відносин, управління державним боргом виходячи з циклічності економічного розвитку, стану державних фінансів, що сприятиме підвищенню динамічної збалансованості бюджету як вагомому інструменту розвитку соціально-економічних відносин країни. Бюджетне регулювання виступає як сукупність механізмів, що координують фінансові взаємозв'язки щодо формування та використання бюджетних коштів. Основним завданням фінансового, у тому числі бюджетного регулювання, є

забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць, однак при цьому важливою є підтримка передусім запасу стійкості бюджетної системи. Механізм реалізації бюджетної політики має інтегруватися в єдину систему державного регулювання економіки [54,94].

З метою створення основи для якісної реалізації середньострокового бюджетного планування та програмно-цільового методу бюджетування слід забезпечити взаємоузгодження новацій у сфері стратегічного планування з бюджетним законодавством, визначити провідну роль планів діяльності головних розпорядників бюджетних коштів на середньостроковий період та посилити контроль за їх обов'язковим розробленням. Запровадження незалежного зовнішнього оцінювання макроекономічних та бюджетних прогнозів, політичних ініціатив і документів системи державного стратегічного планування надасть змогу забезпечити деполітизацію їх розроблення. Слід забезпечити посилення спроможності урядових інституцій щодо стратегічного планування, макроекономічного та бюджетного прогнозування. Заходи необхідно здійснювати за такими напрямками: законодавче врегулювання функціонування цілісної системи державного прогнозування та стратегічного планування економічного і соціального розвитку; розбудова системи державного прогнозування і стратегічного планування економічного і соціального розвитку в рамках імплементації законодавства щодо державного прогнозування та стратегічного планування економічного і соціального розвитку; подальша деполітизація процесів макроекономічного і бюджетного прогнозування та стратегічного планування; удосконалення інструментів та підвищення спроможності у сферах макроекономічного і бюджетного прогнозування та стратегічного планування. З метою забезпечення якісної бази для розроблення документів середньострокового бюджетного планування та ефективного розподілу обмежених фінансових ресурсів необхідно забезпечити посилення зв'язку з процесом стратегічного планування, зокрема за рахунок підвищення якості та забезпечення оприлюднення планів діяльності головних

розпорядників бюджетних коштів на середньостроковий період, що відповідають цілям та граничним обсягам видатків державного бюджету та надання кредитів з державного бюджету, визначеним Бюджетною декларацією, на основі яких формуються бюджетні запити. Необхідно розробити план заходів для посилення обґрунтованості фінансово-економічної рішень та відображення наслідків реалізації державної політики протягом наступних років. Необхідно удосконалити підхід до визначення граничних обсягів видатків для головних розпорядників бюджетних коштів шляхом встановлення базового обсягу видатків державного бюджету, який відображає поточну реалізацію державної політики, та представлення головними розпорядниками бюджетних коштів змін до поточних рівнів фінансування заходів державної політики у вигляді нових ініціатив. Це надасть змогу зосередити обговорення проекту державного бюджету на стратегічних питаннях і сприятиме ухваленню більш обґрунтованих рішень. Крім того, необхідно розглянути питання щодо скорочення кількості головних розпорядників бюджетних коштів згідно з критеріями формування органом державної політики у відповідній сфері, наявності спеціального статусу або обґрунтованої потреби у незалежності фінансового забезпечення. Слід вжити заходів, спрямованих на підвищення якості та прозорості планування головними розпорядниками бюджетних коштів та загального рівня бюджетної дисципліни. Зокрема, необхідно створити та запровадити нову інформаційно-аналітичну систему для бюджетного планування, що підвищить рівень аналітичної спроможності учасників бюджетного процесу [69,70].

Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку. Економічна сутність бюджетної політики в якості інструменту регулювання економічного розвитку полягає у використанні бюджетної архітекtonіки, яка визначається оптимальними співвідношеннями між елементами бюджетної системи для впливу на динаміку економічного зростання. На даному етапі розвитку суспільних відносин

фінансова наука, у достатній мірі, зосереджує увагу на дослідженні впливу інституціональних чинників на розвиток бюджетної системи. Залежність результативності функціонування системи формування бюджету від інституціональних та макроекономічних факторів обумовлює необхідність дослідження їх особливостей та визначення подальших можливостей, обмежень щодо становлення архітектури бюджетної системи. Процес становлення та розвитку державних фінансових інститутів є доволі складним та потребує належного рівня теоретико-методологічного забезпечення. Пройдені початковий та етап подальшого розвитку інституційних засад розвитку системи формування бюджету, які характеризується недостатнім рівнем координації функцій та повноважень органів державного управління та місцевого самоврядування щодо формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів. Потребують належного удосконалення механізми взаємодії між фінансовими інститутами в сфері державного управління, підвищення наукової обґрунтованості рішень щодо планування та прогнозування зведеного бюджету, забезпечення дієвості в питаннях міжнародного фінансового співробітництва. Значним чином на темпи, якісний рівень та збалансованість економічного зростання впливають структурні складові системи соціально-економічного розвитку, у тому числі рівень національної економіки, фінансова система, інституційна система економіки, соціальна система. Важливим є удосконалення регуляторного механізму бюджетної політики з урахуванням ступеню розвитку соціально-економічних відносин країни. Бюджетні відносини мають досліджуватись як вагома складова системи інститутів суспільства, підвищення якісного рівня фінансового регулювання сприятиме посиленню результативності здійснення інституційних змін системи управління бюджетом та економічного середовища у цілому. Під інститутами слід розуміти правила реалізації суспільних взаємовідносин, певні обмеження, які направлені на зниження рівня невизначеності даних взаємовідносин внаслідок поведінки людей. Крім того, інститут є формою цілеспрямованого узгодження інтересів економічних суб'єктів в умовах різноманітності форм координації їх взаємодії.

Сучасні інституційні перетворення системи фінансово-економічних взаємовідносин направлені на формування відповідних адаптивних очікувань економічних суб'єктів, які посилюють тенденцію сталого економічного зростання країни на середньо- та довгострокову перспективу. Вдосконалення бюджетної політики доцільно здійснювати з урахуванням пріоритетів довгострокового соціально-економічного розвитку суспільства, що спрямовано на підвищення результативності структурних перетворень. На даному етапі інституційних змін суспільний розвиток потребує підвищення рівня врахування його відповідних потреб та інтересів, водночас доцільним та необхідним є зменшення диспропорції між рівнем доходів різних груп населення з одночасним належним стимулюванням людей з більш високим інтелектуальним, творчим потенціалом та продуктивністю праці [50,63].

Інституційний підхід передбачає розгляд економіки не як статичної системи, а як системи, що постійно трансформується. Особливістю країн з перехідною економікою, на сучасному етапі розвитку, є постійне проходження інституційних змін системи управління бюджетом, що направлені на посилення її дієвості та адаптації до сучасних тенденцій розвитку світової економіки. Досвід функціонування сучасної економіки свідчить, що в умовах трансформаційних перетворень та посткризового відновлення економіки доцільним є посилення впливу державного регулювання з метою стимулювання економічного зростання, натомість у період економічного поживлення та розвитку більш доцільним є зменшення рівня державного регулювання. Доцільним та необхідним є визначення закономірності та ступеню впливу факторів на економічне зростання, врахування особливостей вітчизняної інституційної системи, здійснення аналізу впливу інструментів бюджетної політики на розвиток економіки з урахуванням її циклічності. Доцільно розвивати методологічні підходи щодо оцінки впливу інституційних факторів на економічне зростання, одним із найбільш вагомих є якісний рівень системи управління бюджетом. При визначенні впливу даного фактору необхідно

використовувати системний підхід з врахуванням сукупності відповідних показників, зокрема показника ефективності органів державного управління. Під інституційним середовищем механізму бюджетної політики можна розглядати сукупність найбільш вагомих економічних, правових, суспільних та соціальних правил, які визначають межі впливу інструментів бюджетного регулювання на економічний розвиток країни. Складовими інституційного середовища також є ступінь розвитку взаємовідносин суб'єктів бюджетної системи, зниження рівня трансакційних витрат, довгостроковий характер економічних зв'язків. При дослідженні ролі інститутів у забезпеченні економічного зростання вагоме місце відводиться таким факторам як рівень якості правової системи держави та ступінь розвиненості бюджетної системи. Таким чином, сукупність правил, норм, законів, процедур, державних органів управління, установ визначають комплексний інституційний механізм бюджетної політики, який є дієвим інструментом впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Вищезазначений інституційний механізм включає наступні складові: нормативно-правову систему інститутів, фінансово-економічну систему інститутів; система інститутів регулювання. Комплексна взаємодія даних складових значним чином визначає рівень ефективності здійснюваної бюджетної політики. В умовах економічних перетворень, важливим є вдосконалення бюджетних інституційних механізмів, які спрямовані на збільшення обсягів державних інвестицій при реалізації виваженої бюджетної політики [88,94].

Інституційні засади формування бюджетної політики визначаються відповідними нормативно-правовими актами, які направлені на забезпечення виконання покладених завдань та функцій державними органами управління та місцевого самоврядування, визначають ступінь та порядок їх взаємодії та координації. Система встановлених фінансово-економічних інститутів є результатом розвитку та постійного вдосконалення відповідних взаємовідносин у процесі формування, регулювання та використання національного доходу з метою задоволення потреб та інтересів суспільства відповідно до основних

завдань соціально-економічного розвитку країни. Ступінь розвитку бюджетної системи, сукупність фінансових інституцій та інструментів значним чином визначають інституційні обмеження соціально-економічного розвитку країни. Таким чином, фінансовим інститутам належить вагома роль у реалізації політики економічного зростання. Розробка політики управління бюджетом повинна відбуватись виходячи з інституційного розвитку країни, певна відповідність її цілей отриманим результатам є наслідком достатнього врахування особливостей інституційного середовища економічної системи країни та суспільства. Державні фінансові інститути, які здійснюють вплив на процеси формування, розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту та національного доходу повинні підпорядковуватися відповідним економічним принципам формування бюджетної політики: централізації, єдності, самостійності, збалансованості, обґрунтованості, системності, комплексності та прозорості. Вдосконалення бюджетної політики має супроводжуватись покращенням рівня інституційного середовища бюджетного механізму економічного зростання. Серед найбільш вагомих напрямів такого удосконалення можна виділити підвищення показника розвитку людського капіталу, збільшення частки високотехнологічної складової економіки, посилення стійкості бюджетної системи країни, покращання дієвості впливу фінансових інструментів на темпи економічного зростання. Пріоритетним напрямом вдосконалення інституційного середовища бюджетного механізму економічного зростання є підвищення частки наукоємного та високотехнологічного виробництва у структурі валового внутрішнього продукту, посилення результативності державного інвестування, створення належних умов для впровадження інновацій у виробничий процес, збільшення обсягів іноземних та вітчизняних інвестицій у фінансовий та реальний сектори економіки. Реалізація зазначеного потребує посилення дієвості механізмів захисту прав інвесторів, удосконалення нормативно-правового забезпечення, розвиток фінансово-кредитних інструментів, покращання рівня

адміністрування податків та забезпечення довгострокової макроекономічної стабільності [48,51,63].

Інституційна структура системи управління бюджетом еволюціонує та удосконалюється разом з інституційною системою суспільства. Відповідно до теорії інституціоналізму інституційні зміни не відбуваються дискретно, для них характерний поступовий перехід від старих до нових інститутів, залежність від тенденцій попереднього розвитку визначає інституційну стійкість суспільства. Також взаємовплив спостерігається між інституційним середовищем суспільства та бюджетною політикою. Позитивні результати запланованих інституційних змін сприятимуть підвищенню дієвості механізмів формування бюджету в системі соціально-економічного розвитку країни. Модель економічного зростання країни має поєднувати інноваційні, соціальні, бюджетні складові, що забезпечить якісне функціонування бюджетної системи. Ступінь розвитку інституційного середовища, в достатній мірі, впливає на обсяг трансакційних витрат, чим більший рівень прозорості державних інститутів, тим вища дієвість державного управління. Система формування бюджету потребує врахування трансакційних витрат, зміна яких може відбуватись під впливом держави на інституційні засади системи бюджетного регулювання, що надасть можливість забезпечити створення в суспільстві економічно ефективних і соціально справедливих інститутів. Необхідним є розвиток інституційної архітектури бюджетної системи в контексті розмежування відповідальності, завдань та функцій учасників бюджетних відносин. Формування засад інноваційного розвитку потребує активізації регуляторної та фінансової діяльності держави. Зазначене має забезпечити нарощування бюджетного потенціалу держави, територіальних громад, суб'єктів підприємництва та населення, сприяти узгодженості їх інтересів та потреб; врахування взаємозалежностей між ними дозволить підвищити результативність та ефективність використання бюджетних ресурсів держави[50,88,94].

Бюджетні ресурси є джерелом суспільного розвитку, забезпечують реалізацію суспільно важливих проєктів, зростання бюджетного потенціалу, формування відновлювальних процесів з урахуванням вітчизняних особливостей та циклічності економіки. Бюджетна політика, що уточнюється та коригується відповідно до державних та суспільних потреб, дозволяє забезпечити динамічне збалансування та узгодженість бюджетних відносин, адаптацію економічної системи до внутрішніх та зовнішніх викликів. Використання бюджетних ресурсів для фінансування національної економіки потребує застосування системного підходу, який враховує особливості фінансування секторів економіки, їх бюджетні можливості, потреби та роль у забезпеченні суспільного розвитку. Фінансування бюджетного дефіциту має здійснюватися як складова бюджетного регулювання економіки та вирішувати завдання її структурної перебудови, розвитку перспективних галузей, які прискорюють науково-технічний прогрес. Інституційний розвиток бюджетної системи країни має забезпечити удосконалення системи управління державним боргом з урахуванням довгострокових пріоритетів економічного розвитку країни. Суспільство через систему виборів надає довіру і дає відповідні повноваження парламенту, уряду для розробки і реалізації соціально-економічної політики розвитку країни. Довіра в системі бюджетних відносин можна визначити як впевненість суспільства до справедливого перерозподілу через бюджет валового внутрішнього продукту країни. У статті 95 Конституції України визначено, що бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Держава прагне до збалансованості бюджету України. Регулярні звіти про доходи і видатки Державного бюджету України мають бути оприлюднені. Бюджетне простір-час як складова частина економічного простору-часу характеризує показниками планування і виконання дохідної, видаткової частини державного бюджету, місцевих бюджетів, дефіциту бюджету, динамікою обсягу державного боргу, значенням дебеторської, кредиторської заборгованості. Використання інституту

довіри в системі розвитку бюджетних відносин з урахуванням основних принципів інституційної архітектури надасть можливість підвищити якісний рівень функціонування і збалансованості бюджетної системи, прозорості бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку країни. На рівень довіри суспільства впливає ступінь ефективності проводиться державою бюджетної стратегії соціально-економічного розвитку країни [3,20].

Незважаючи на постійне удосконалення відповідної методологічної бази, застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі в Україні здійснюється без створення обов'язкових для його ефективності умов, а саме без дієвої та узгодженої системи стратегічного і середньострокового бюджетного планування. Як наслідок, програмно-цільовий метод не завжди використовується головними розпорядниками бюджетних коштів як основа для прийняття управлінських рішень. Для досягнення визначеної мети необхідним є продовження проведення оглядів витрат державного бюджету та забезпечення їх повної інтеграції в бюджетний процес, що надасть змогу підвищити ефективність та якість публічних послуг, виявити можливості для перерозподілу фінансових ресурсів відповідно до пріоритетів державної політики. Разом з виконанням завдань Стратегії реформування державного управління України на 2022—2025 роки слід удосконалити підходи до формування бюджетних програм головними розпорядниками коштів державного бюджету відповідно до їх стратегічних цілей. Для посилення адресності надання державних виплат і, як наслідок, ефективності використання бюджетних коштів необхідно забезпечити подальше підвищення результативності процесу верифікації та моніторингу державних виплат, зокрема шляхом розвитку інформаційно-аналітичної платформи електронної верифікації та моніторингу і застосування результатів верифікації для бюджетного планування. Слід забезпечити обов'язкове проведення оцінки ефективності бюджетних програм державного бюджету відповідно до оновленої методології із публікацією результатів. На місцевому рівні необхідно забезпечити удосконалення відповідних типових форм та інструкцій, зокрема для бюджетного запиту, програмної класифікації видатків та кредитування, системи

результативних показників бюджетних програм, правил складення паспортів та звітів про їх виконання. З метою подальшого розвитку програмно-цільового методу у бюджетному процесі заходи необхідно здійснювати за такими напрямками: оптимізація бюджетних програм та посилення їх відповідності цілям державної політики; регулярне проведення оглядів витрат державного бюджету; ефективний моніторинг результативності; удосконалення програмно-цільового методу на місцевому рівні. Реалізація середньострокового бюджетного планування, що пов'язана із стратегічним плануванням забезпечить розподіл ресурсів відповідно до визначених пріоритетів держави та передбачуваність бюджетно-податкової політики; підвищення ефективності державних видатків та покращення якості надання публічних послуг шляхом регулярного проведення оглядів витрат державного бюджету та посилення відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів за їх раціональне використання для реалізації цілей своєї діяльності; посилення контролю за оцінкою впливу на державний бюджет нових ініціатив центральних органів виконавчої влади для забезпечення збалансованості державних фінансів та недопущення прийняття фінансово необґрунтованих рішень; забезпечення вчасного виявлення фіскальних ризиків та здійснення заходів для мінімізації їх впливу на показники державного бюджету; підвищення якості та ефективності адміністрування податків і зборів та посилення інституційної спроможності органів, що реалізують податкову та митну політику; забезпечення чіткого розподілу відповідних повноважень і ресурсів та посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування; запровадження ефективної системи фінансового контролю на місцевому рівні; реалізацію раціональної політики управління боргом на державному та місцевому рівні; підвищення прогнозованості та доступності бюджетних коштів для виконання державних функцій; забезпечення стратегічного розподілу та належного моніторингу державних інвестицій; підвищення рівня управлінської підзвітності та ефективності внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в центральних та місцевих органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування;

забезпечення доступу до своєчасної, повної інформації про публічні фінанси та створення умов для проведення її аналізу; забезпечення подальшого цифрового розвитку ефективної та прозорої системи управління державними фінансами; підвищення рівня професійної компетентності працівників системи публічних фінансів.

2.2. Формування доходів бюджету у системі бюджетного планування

Важливою частиною бюджетної політики є податкова політика, оскільки саме податки є основною складовою доходів бюджету, прямо та опосередковано здійснюють вплив на суспільний розвиток. Складові частини бюджету тісно взаємопов'язані: чим менше коштів у вигляді податків, обов'язкових платежів вилучаються державою із реального сектору економіки, тим активніше стимулюється у суспільстві підприємницька діяльність, розвиток виробничої сфери. Разом з тим, зменшення перерозподілу фінансових ресурсів через державний бюджет не повинно впливати на інші функції бюджету, зокрема таку вагому як соціальна. Податкова політика суттєво впливає на обсяг сукупного попиту, який складається із обсягу споживчого попиту, інвестиційного попиту та попиту держави. Механізм впливу податкової політики на обсяг сукупного попиту та доходів населення передбачає зниження рівня оподаткування у періоди економічного спаду та підвищення у періоди економічного зростання, тим самим здійснюючи відповідний вплив на обсяг сукупного попиту та доходів населення. Податкове навантаження є одним з основних фінансово-бюджетних показників, який суттєво впливає як на дохідну частину бюджетів усіх рівнів, так і на економічні процеси держави та адміністративно-територіальних одиниць. Від оптимальності визначення величини зазначеного показника залежить обсяг фінансових ресурсів для виконання державою і органами місцевого самоврядування відповідних соціально-економічних функцій, а також темпи економічного зростання.

Важливо відмітити, що термін «податкове навантаження» в економічній літературі з'являється практично одночасно з першими згадками та дослідженнями податків. Незважаючи на те, що питання оподаткування у XVI-XVII ст. не були виділені в самостійну галузь фінансової науки, у працях класиків політичної економії містяться положення щодо податкового навантаження, впливу податків на економічні процеси та добробут платників. Основоположником теорії оподаткування вважається У.Петті (1623-1687 рр). У його праці «Трактат про податки і збори» досить детально розглядається проблема розподілу податкового навантаження та пропонується пропорційне оподаткування, за якого кожен громадянин повинен сплачувати податки відповідно до рівня свого доходу. Загалом податки негативно впливають на платників, погіршуючи їх добробут, але для зменшення цих ефектів слід справедливо розподіляти податкове навантаження серед населення, зробити прозорою та простою систему адміністрування податків. Одним із перших дослідження питань перекладання податків та визначення податкового навантаження, які розглядаються в межах впливу податків на економіку і добробут громадян здійснив Д. Рікардо, який створив теорію податків, тісно пов'язану з його теорією ренти і заробітної плати. Сутність її полягає в тому, що всі податки в кінцевому результаті сплачуються з доходу підприємця і лише деякі – з ренти. За переконаннями вченого, податки є однією з причин підняття рівня заробітної плати. Але у підсумку навантаження податків має підприємець, власник виробництва, а працівників, найманих робітників податки майже не стосуються, крім випадків надмірного податкового навантаження, коли зменшується розмір капіталу. Проблеми взаємозв'язку між рівнем податкового навантаження та бюджетними доходами торкнувся Адам Сміт. «При пониженні податкового навантаження держава виграє більше, ніж при запровадженні непосильних податків, на вільні кошти може бути отриманий додатковий дохід, з якого в казну надходять більші обсяги податків; крім того, платники з здійснять ці платежі, що звільнить державу від додаткових витрат на збір податків, пов'язаних із покараннями і штрафами». Важливий крок у

дослідженні сутності податкового навантаження зроблено наприкінці XIX ст. К. Вікселем, який здійснив обґрунтування основних принципів оподаткування та розподілу податкового навантаження, тобто побудови податкової системи. Основою оподаткування пропонував вважати принцип рівності між платежами державі та отриманими послугами з боку держави. Цю думку вчений пояснював тим, що за умов ринкової економіки індивіди не зацікавлені відкрито виявляти переваги щодо суспільних благ, і лише зустрічні послуги з боку держави можуть компенсувати сплачені податки [3,89].

Суттєві дослідження податкового навантаження було зроблено у минулому столітті. Зростання уваги до цієї проблеми було зумовлено збільшенням рівня оподаткування після першої Світової війни. У цей час було зроблено спроби визначення категорії «податкове навантаження» та його розрахунку. Основний наголос у питаннях податкового навантаження здійснено на наслідках оподаткування, його важкості та характері впливу на економіку країни. Зазначені положення були розвинуті А.Лаффером у середині минулого століття, який був основоположником теорії економіки пропозиції на основі неокласичної школи. Основна думка даної теорії зводиться до того, що надмірне оподаткування негативно впливає на підприємницьку та інвестиційну діяльність, та, в кінцевому підсумку призводить до зменшення податкових надходжень. Тому представники теорії економіки пропозиції схилилися до думки, що податкове навантаження необхідно зменшувати, що повинно призвести до економічного зростання. Вченим було досліджено зв'язок між рівнем оподаткування та обсягом податкових надходжень. Основна ідея даних суджень полягає в тому, що чим більше держава прагне максимізувати свою вигоду, тобто збільшує ставку податків, тим більший опір їй діям чинять платники податків. З певного моменту, при збільшенні ставки, спостерігається зменшення податкових надходжень до бюджету держави. Основним в дослідженні податкового навантаження є визначення основних принципів його розподілу, вагомим з них є принцип справедливості в оподаткуванні. Ця думка зародилася ще у вченнях А.Сміта та є актуальною на даний час. До кінця XIX

ст. принцип справедливості в оподаткуванні та розподілі податкового навантаження трактувався як принцип всезагальності та рівномірності. Поняття всезагальності в оподаткуванні полягає у виключенні будь-яких привілеїв, необґрунтованих звільнень від сплати податку. Винятком є звільнення від сплати податків деяких незначних обсягів доходу та майна. У випадку, коли навантаження непрямих податків мають малозабезпечені громадяни, то звільнення від сплати прямих податків є необхідним проявом справедливості [48,103].

Вважається, що саме справедливий та рівномірний розподіл податкового навантаження між сферами економіки, платниками є основою його оптимізації та шляхом до побудови ефективної, конкурентоздатної податкової системи. У соціумі будь-якої країни до податкової системи пред'являється низка загальноприйнятих вимог, зокрема сплата членами суспільства зі схожим рівнем доходів однакових розмірів податків, прогресивна шкала оподаткування. Ефективність функціонування податкової системи вимагає при формуванні планової суми доходів бюджету досягнення якомога меншого негативного впливу на економіку країни; прийнятні рівень видатків на адміністрування податкової системи та ступінь дотримання у суспільстві відповідного законодавства по сплаті податків. Податкова система має бути прозорою, що передбачає простоту механізмів сплати податків, дотримання необхідних зобов'язань платниками. До принципів на яких ґрунтується податкове законодавство країни належать: загальність оподаткування – кожна особа зобов'язана сплачувати податки та збори, платником яких вона є згідно з законодавством; рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації – забезпечення однакового підходу до всіх платників податків незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу; невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства; фіскальна достатність – встановлення податків та зборів з урахуванням

необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями; соціальна справедливість – установлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків; економічність оподаткування – установлення податків та зборів, обсяг надходжень від сплати яких до бюджету значно перевищує витрати на їх адміністрування; нейтральність оподаткування – установлення податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентноздатності платника податків; стабільність – зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року; рівномірність та зручність сплати – установлення строків сплати податків та зборів, виходячи із необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджетів для здійснення витрат бюджету та зручності їх сплати платниками; єдиний підхід до встановлення податків та зборів – визначення на законодавчому рівні усіх обов'язкових елементів податку. Вирішення проблеми оптимального рівня оподаткування на даний час є одним з пріоритетних завдань бюджетно-податкової політики. Важливим завданням аналізу впливу податків є побудова прогностичної моделі зміни цін, поведінки споживачів та виробників внаслідок оподаткування [50,108].

Підвищення якісного рівня формування доходів бюджету як інструменту фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку сприятиме посиленню результативності інституційних змін бюджетної системи. Від ефективності системи формування доходів бюджету залежить обґрунтованість обсягу фінансових ресурсів, що залучаються для забезпечення виконання покладених на державу функцій та завдань. В умовах економічних перетворень важливим є формування прогностичних показників дохідної частини бюджету на коротко- та середньострокову перспективу виходячи із принципів макроекономічної стабільності та бюджетної стратегії економічного зростання країни. Питання посилення дієвості механізму формування доходів бюджету

набувають важливого значення в умовах інституційних змін розвитку фінансових процесів, підвищення ступеню глобалізації економічних перетворень. З огляду на зазначене, доцільним є подальше вдосконалення інструментів та важелів бюджетно-податкового регулювання, зокрема в частині посилення взаємозв'язку перспективного бюджетного планування з пріоритетними напрямками економічного розвитку країни [89,94].

Метою бюджетної політики останніх років є підвищення рівня державних соціальних стандартів надання державних та громадських послуг та зниження рівня бідності в країні. Бюджетна політика проводитиметься в напрямі підвищення рівня збалансованості та прозорості бюджету та посилення впливу бюджетного регулювання на соціально-економічний розвиток держави та адміністративно-територіальних одиниць. Реалізація цієї мети пов'язана з підвищенням обґрунтованості бюджетних показників, зокрема доходів бюджету. При цьому важливим завданням є удосконалення методології прогнозування надходжень бюджету при складанні проєкту бюджету на основі дослідження їх взаємозв'язку з динамікою макроекономічних показників. Поряд із цим важливе місце у бюджетному процесі щороку посідає розробка проєкту бюджетної декларації на наступний бюджетний період, положення якої надають можливість визначити пріоритетні напрями впливу бюджетної політики на соціально-економічний розвиток країни. Прогнозування доходної частини бюджету є важливим та необхідним етапом бюджетного процесу, який певним чином дозволяє визначити стратегічні напрями розвитку бюджетно-податкового регулювання, особливості формування бюджетних доходів. Підвищення якісного рівня прогнозування податкових надходжень сприятиме посиленню результативності інституційних змін бюджетної системи. Обґрунтовані підходи до формування бюджетних доходів забезпечуватимуть посилення фінансової стабільності та створення сприятливих умов для довгострокового економічного зростання. Покращення якісного рівня формування доходів бюджету як інструменту фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку можливе за умови удосконалення фінансових

інституцій та механізмів. Планування та прогнозування дохідних джерел повинно базуватись на науково обґрунтованих засадах, доцільним є удосконалення бюджетного та податкового механізму, визначення основних чинників, які впливають на рівень доходів бюджету, зокрема макроекономічні тенденції, податкова політика. Питання формування дохідної частини бюджету усіх рівнів є достатньо важливим у процесі розробки і реалізації фінансово-бюджетної політики. Доходи бюджету складають не лише фінансову основу для виконання покладених на державу функцій, вони виступають засобом перерозподілу фінансових ресурсів у суспільстві на користь тих чи інших груп населення, галузей та територій і тому є одним із найважливіших елементів системи фінансового і, в цілому державного регулювання соціально-економічного розвитку. Доходи бюджету необхідно розглядати передусім як фактор, що впливає на сукупне споживання через вплив на рівень дохідності соціальних груп і видів економічної діяльності. Доходи бюджету певним чином визначають напрями використання накопичень, що утворюються у процесі економічної діяльності, регулюють попит, структуру обсягів виробленої продукції та кінцевого споживання. У дохідній частині бюджетна політика визначає динаміку зростання доходів, пропорцію між різними їх видами. Податкова політика є важливою частиною бюджетної політики, оскільки саме податки є основною складовою доходів бюджету, прямо та опосередковано здійснюють вплив на суспільний розвиток. Ефективність функціонування податкової системи вимагає при формуванні планової суми доходів бюджету досягнення якомога меншого негативного впливу на економіку країни; прийнятні рівень видатків на адміністрування податкової системи та ступінь дотримання у суспільстві відповідного законодавства по сплаті податків. Податкова система має бути прозорою, що передбачає простоту механізмів сплати податків, дотримання необхідних зобов'язань платниками [63,103].

Формування дохідної частини бюджету є достатньо важливим при розробці і реалізації фінансово-бюджетної політики країни. Доходи бюджету складають фінансову основу для виконання покладених на державу функцій,

виступають дієвим інструментом перерозподілу фінансових ресурсів у розрізі галузей, адміністративно-територіальних одиниць, верств населення, і тому є однією з вагомих складових системи державного регулювання соціально-економічного розвитку суспільства. Доходи бюджету доцільно розглядати передусім як чинник, що впливає на сукупне споживання через рівень доходів соціальних груп, видів економічної діяльності та певним чином визначає напрями використання накопичень, що утворюються у процесі економічної діяльності, регулюють попит, структуру обсягів виробленої продукції та кінцевого споживання. Прогнозування та перспективне планування доходної частини бюджету є важливим та необхідним етапом бюджетного процесу, який певним чином дозволяє визначити стратегічні напрями розвитку бюджетно-податкового регулювання, особливості формування бюджетних доходів. Підвищення якісного рівня прогнозування податкових надходжень сприятиме посиленню результативності інституційних змін бюджетної системи. Обґрунтовані підходи до формування бюджетних доходів забезпечуватимуть посилення фінансової стабільності та створення сприятливих умов для довгострокового економічного зростання. Покращення якісного рівня формування доходів бюджету як інструменту фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку можливе за умови удосконалення фінансових інституцій та механізмів. Перспективне планування та прогнозування дохідних джерел повинно базуватись на науково обґрунтованих засадах, доцільним є удосконалення бюджетного та податкового механізму, визначення основних чинників, які впливають на рівень доходів бюджету, зокрема макроекономічні тенденції, податкова політика. В умовах трансформації системи державних фінансів доцільним є вдосконалення податкових інституційних механізмів, які відповідають за формування доходів бюджетів усіх рівнів. Бюджет виступає важливим інструментом державного регулювання економіки країни, дієві механізми та інструменти формування його доходної частини є необхідною умовою ефективної бюджетної політики. Початковий етап становлення механізмів формування дохідної частини зведеного та державного бюджету

характеризувався суперечливістю формальних правил податкового регулювання при реалізації податкових відносин, значним рівнем централізації управлінських рішень та недостатньою якістю податкового планування і адміністрування, накопиченням значної податкової заборгованості перед бюджетом, недостатнім рівнем податкової культури, довіри до державних інститутів, кадрового та матеріально-технічного забезпечення процесів адміністрування податкових надходжень [3,108].

Важливими макрофіскальними індикаторами, які показують тенденції податкового регулювання є питома вага податкових надходжень зведеного, державного та місцевих бюджетів у валовому внутрішньому продукті та доходах відповідних бюджетів. Підвищення ролі податкового регулювання при формуванні доходів бюджету країни зумовлено зростанням надходжень від податку на додану вартість та акцизного податку як наслідок збільшення споживання домогосподарств, підвищення ставок акцизного податку, зростання імпорту товарів та рівня ефективності адміністрування таких податків; податку на прибуток підприємств – покращення фінансового стану підприємств – платників податку; податку на доходи фізичних осіб – зростання заробітної плати та доходів населення загалом. Необхідно удосконалювати систему формування та виконання доходів бюджету країни за рахунок покращення регулюючої функції податків. Важливими є підходи щодо оцінки та підвищення ефективності адміністрування бюджетоутворюючих податків і зборів. Протягом періоду 2001-2021 років показник питомої ваги основних податків у валовому внутрішньому продукті в середньому складає 19,02 відсотка, у тому числі податку на додану вартість – 8,26 відсотка, податку на прибуток підприємств – 3,54 відсотка, акцизного податку – 2,38 відсотка та податку на доходи фізичних осіб – 4,85 відсотка. З лютого по червень 2022 р. спостерігається низхідна траєкторія податкових надходжень до бюджету, за виключенням травня – однак це пояснюється особливістю і порядком сплати податків. Основними причинами цьому є різкий спад ВВП: у I кварталі на 15,1%, у II кварталі – 37,2%, що суттєво знизило базу оподаткування та

застосування державою сукупності фіскальних стимулів. З відміною податкових пільг з 1 липня п.р. податкові надходження поступово зростають та перевищили довоєнний рівень. В загальній структурі податкових надходжень до Державного бюджету України за лютий-серпень 2022 р. найвищу питому вагу становить ПДВ – 49,1% (при чому спостерігається паритет складових податку – з вироблених та ввезених на митну територію товарів), далі слідують податок на доходи фізичних осіб – 15,4%, податок на прибуток – 13,6%, акцизний податок – 10,1%, рентна плата – 9,5%. В умовах воєнного стану запроваджено деякі обмеження щодо відшкодування ПДВ, що пов'язано з питанням ускладнення формування державності фінансових ресурсів. Разом з суттєвим падінням обсягів експорту це призвело до того, що рівень відшкодування ПДВ є вдвічі нижчим за аналогічний період минулого року. Сучасна бюджетна політика, будучи невід'ємною частиною державної фінансової політики, має бути спрямована на фінансування пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку країни, підтримку розширеного відтворення суспільства. Аналізуючи структуру видатків Державного бюджету України за період з лютого по серпень 2022 р., відзначимо, що найбільша їх частка припадає на оплату праці з нарахуваннями – 34,3% від загального обсягу видатків бюджету за період війни, що має позитивне значення на формування доходів бюджету за рахунок збільшення податкових надходжень по податку на доходи фізичних осіб. Збільшення частки даних видатків у структурі бюджету насамперед викликано збільшенням обсягів грошового утримання військовослужбовців та чисельності мобілізованих військовослужбовців за умов воєнного стану. Для створення сприятливих умов економічного зростання, держава має використовувати фіскальний регуляторний механізм, зокрема в частині зниження окремих податків та надання цільових податкових стимулів, які мають бути тимчасовими. Загальні заходи фіскальної політики, які впливають на формування бюджету країни у період воєнного стану, мають включати підтримку реального сектору економіки за рахунок: звільнення від сплати податків певних галузей економіки, податкові кредити для збереження

робочих місць, податкові відрахування, покриття витрат на сплату відсотків за користування кредитом, підтримка з використанням гарантійних механізмів, субсидювання, податкові кредити на суму заборгованості, відстрочення або розстрочення податкових зобов'язань, зокрема по ПДВ, скасування штрафних санкцій за порушення податкового законодавства для певних галузей та видів діяльності, податкові кредити по окремим витратам, відтермінування терміни сплати наявного податкового боргу, компенсація частини щомісячних витрат на виплату заробітної плати, у тому числі пенсійних і страхових внесків, звільнення підприємств від сплати податку на майно, призупинення процедури на стягнення податкового боргу. Важливою складовою пакету фіскальних стимулів бюджетно-податкової політики в умовах війни є мають стати заходи фінансової підтримки малого та середнього бізнесу, а саме: урядові гранти на виплату заробітної плати працівників, субсидії за умови найму нових працівників, компенсація відсотків по отриманих раніше кредитам, державні гарантії по кредитах, фінансова допомога самозайнятим особам, гранти на покриття лізингових і орендних витрат, мораторій на проведення заходів з податкового контролю, виплати при значному падінні виручки від реалізації товарів, робіт і послуг, виплати для недопущення банкрутства. Вагомим та дієвим є фінансовий інструментарій підтримки громадян які піддаються негативному впливу воєнного стану. Бюджетна підтримка населення є ключовою у нейтралізації наслідків військових дій, тому повинна знаходити своє відображення у зміні дохідних та видаткових параметрів бюджету країни. Серед таких дискреційних заходів можливо виділити найбільш поширені: виплати для окремих категорій населення, допомога по безробіттю, догляду за дітьми, пенсіонерам, прямі грошові виплати громадянам, у тому числі тим хто втратив роботу під час війни, одноразова допомога, компенсація найманим працівникам скороченого робочого часу, тимчасова допомога для покриття витрат на проживання, споживчі картки для окремих категорій населення, витрати на перепідготовку. При формуванні доходної частини державного і місцевих бюджетів, важливим є підвищення прозорості бюджетної

системи, розробка і втілення дієвих заходів підвищення фіскальної стійкості на усіх її рівнях, підвищення регулюючої функції оподаткування при збереженні фіскальної на рівні достатньому для підтримання належного рівня виконання бюджету протягом тривалого періоду часу. При формуванні доходів бюджету країни в умовах воєнного стану доцільно забезпечувати прийнятний рівень фіскальної безпеки країни, що передбачає важливість дотримання певних фіскальних правил та обмежень, які стосуються відношення дефіциту Державного бюджету України та державного боргу до ВВП країни, що дозволить запобігти дестабілізації економічного розвитку. Військові дії у короткостроковому періоді впливають і змінюють цілі фіскальної політики на усіх рівнях бюджетної системи. В таких умовах потребує певного корегування діюча модель оподаткування, маючи на меті підвищення дієвості фіскального механізму формування дохідної частини бюджету країни. Важливо забезпечити оптимізацію структури видаткової частини бюджету країни, для підвищення дієвості використання обмежених наявних у розпорядженні держави фінансових ресурсів. Таким чином, зростає стабілізаційна функція бюджетно-податкової політики. Нові фінансові виклики, зумовлені воєнним станом, вимагають системного формування бюджетних доходів і витрат, обґрунтування пріоритетів фіскальної політики, посилення державного фінансового контролю та підвищення результативності бюджетних видатків. Необхідно розвивати інституційний потенціал бюджетно-податкової політики, маючи на меті створення дієвих механізмів які нейтралізують негативний вплив воєнного стану, підвищувати стійкість та дієвість національної економіки. Фіскальна спроможність держави формувати та виконувати бюджет залежить від термінів військових дій, важливим є збереження фіскального простору та інституційної стійкості системи державних фінансів. Основними пріоритетами бюджету визначено підвищення обороноздатності держави та забезпечення соціальної стабільності в суспільстві, що потребує забезпечення стійких надходжень бюджету. Держава на початковому етапі воєнного стану запровадила низку фіскальних стимулів з метою підтримки економіки та споживання. Однак,

затяжна тривалість воєнного стану та суттєве зростання дефіциту бюджету обумовили необхідність підвищення фіскальної значимості податків і зборів. З огляду на зазначене застосовано заходи фіскальної консолідації, що призвело до збільшення бюджетних доходів. Важливою є підтримка населенням намірів державних інституцій підвищити ставки оподаткування в якості джерела фінансування військових заходів. Підходи до підвищення дієвості механізмів формування бюджету країни в умовах війни мають базуватися на інституційній взаємодії бюджетно-податкових та монетарних регуляторів. За умов воєнного стану, недостатньої фіскальної спроможності, емісія використовується як екстраординарний інструмент фінансування бюджету. Важливо усвідомлювати що такий інструмент є тимчасовим та має обмежений спектр дії. З огляду на зазначене держава має посилити якість координації бюджетно-податкової політики задля утримання макроекономічної стабільності [25,35,63,71,72,86,89].

Вагомими інституційними змінами у податковому регулюванні, які позитивно вплинули на формування дохідної частини зведеного і державного бюджетів, стали: часткове реформування фіскальних інституцій, удосконалення порядку бюджетного відшкодування податку на додану вартість, середньострокове бюджетне планування, забезпечення прозорості у відшкодуванні податку на додану вартість, запровадження механізму «єдиного вікна» та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон країни. Доцільним є системно-синергетичний підхід до взаємодії складових податкових відносин на загальнодержавному, місцевому рівнях, який ґрунтується на забезпеченні їх координації при регулюванні податків на засадах комплементарності з метою досягнення фіскальної, економічної та соціальної збалансованості, що дозволить зміцнити бюджетно-податкову безпеку, підвищити рівень соціально-економічного розвитку країни та територіальних громад, досягти мультиплікативного ефекту при реалізації податкової політики. З метою удосконалення податкового регулювання при формуванні доходів бюджету доцільно покращити якість прогнозування макроекономічних показників розвитку країни та планування

податкових надходжень, підвищити дієвість механізмів стягнення та упередження зростання податкової заборгованості суб'єктів підприємницької діяльності. Важливо забезпечити якісну координацію податкової, бюджетної, монетарної та зовнішньоекономічної політики в частині більш повного врахування впливу зміни середнього курсу національної валюти до іноземних валют – країн основних зовнішньоекономічних партнерів на імпорт та надходження бюджетоутворюючих податків, зміни експорту на бюджетне відшкодування податку на додану вартість. Необхідно удосконалити оцінку галузевих ризиків при плануванні і забезпеченні надходжень акцизного податку з вироблених в країні підакцизних товарів, підвищувати рівень обґрунтованості надходження рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення. В сучасних умовах економічних перетворень важливим є зміцнення фінансової спроможності місцевого самоврядування, посилення бюджетної дисципліни. З метою покращення якісного рівня адміністрування необхідно забезпечувати мінімізацію податкового розриву як різниці між потенційною сумою усіх нарахованих платниками податків і зборів та фактичним показником. Необхідним є проведення дієвих змін у податковому контролі, підвищення якості реалізації матеріалів документальних, камеральних та фактичних перевірок, поліпшення взаємодії між контролюючими органами та платниками податків. Важливо забезпечити дієвість заходів податкового адміністрування, які передують виникненню податкового боргу, оскарженню рішень контролюючих органів. Актуальним є посилення дієвості бюджетних та податкових інструментів в системі економічного регулювання [63,94].

Важливо забезпечити розвиток сфери податкової безпеки держави на основі адаптації бази оподаткування відповідно до змін екзогенного та ендогенного середовища, посилення функціональної спроможності податкових органів протидіяти ухиленню від оподаткування. Для подальшого розвитку системи адміністрування податків і зборів доцільно удосконалювати механізми виявлення, оцінки та моніторингу фіскальних ризиків, що дозволить

забезпечити упередження виникнення податкового боргу. В умовах обмеженості державних фінансових ресурсів вагомим завданням є упорядкування податкових пільг, які сприятимуть становленню інвестиційно-інноваційної моделі економіки, розширення сервісних функцій при здійсненні податкового адміністрування. Особливого значення набувають питання зміцнення податкової безпеки держави. Вагомим завданням реалізації інституціоналізації системи податкового регулювання є модернізація органів контролю за додержанням податкового законодавства, підвищення якісного рівня планування та виконання податкових надходжень бюджету країни на основі середньострокової системи бюджетного планування. Прогнозування та планування дохідної частини бюджету відіграють вагомий роль у бюджетному процесі. Від якості цього процесу залежить обсяг фінансових ресурсів, що залучаються для забезпечення виконання покладених на державу функцій та завдань. Прогнозування податкових надходжень потребує аналізу результатів і перспектив соціально-економічного розвитку країни та її регіонів. Виваженість і результативність прогнозування та планування доходів бюджету справляє визначальний вплив на обсяги бюджетних видатків. В умовах економічних перетворень посилюється необхідність удосконалення фінансової політики країни, у тому числі в сфері регулювання бюджетних доходів. Доцільним є визначення економічної сутності прогнозування податкових надходжень як складової системи формування дохідної частини бюджету, вдосконалення інституційного середовища бюджетного прогнозування, посилення взаємозв'язку податкового регулювання із циклічністю економічного розвитку. Бюджетна політика у сфері дохідної частини бюджету має досліджуватись як вагомий складовий елемент системи інститутів суспільства. Підвищення якісного рівня прогнозування податкових надходжень сприятиме посиленню результативності інституційних змін бюджетної системи. Підходи до формування бюджетних доходів забезпечуватимуть відповідні можливості для покращання ефективності податкового адміністрування, посилення фінансової стабільності та створення сприятливих умов для довгострокового

економічного зростання. Основна мета системи прогнозування бюджетних надходжень, яка ґрунтується на сукупності фінансово-економічних відносин у сфері формування доходної частини бюджету полягає у реалізації збалансованої бюджетно-податкової політики країни. Бюджетне планування та прогнозування доцільно розглядати як комплексний адаптивний процес реалізації регуляторного механізму фінансової політики у межах якої здійснюється сукупність відповідних заходів у частині формування, регулювання, контролю та моніторингу системи бюджетних показників із урахуванням тенденцій соціально-економічного розвитку країни та сукупного впливу зовнішніх факторів на збалансованість та стійкість бюджетної системи. Прогнозування доходної частини бюджету є важливим та необхідним етапом бюджетного процесу, який, певним чином, дозволяє визначити стратегічні напрями розвитку бюджетно-податкового регулювання, особливості формування бюджетних доходів у територіальному та галузевому аспектах, показник кореляції між рівнем оподаткування у розрізі окремих податків та обсягом податкових надходжень, що сприяє підвищенню дієвості бюджетної політики [3,86,108].

Важливою частиною бюджетної політики є податкова політика, оскільки саме податки є основною складовою доходів бюджету, прямо та опосередковано здійснюють вплив на суспільний розвиток. Складові частини бюджету тісно взаємопов'язані: чим менше коштів у вигляді податків, обов'язкових платежів вилучаються державою із реального сектору економіки, тим активніше стимулюється у суспільстві підприємницька діяльність, розвиток виробничої сфери. Разом з тим, зменшення перерозподілу фінансових ресурсів через державний бюджет не повинно впливати на інші функції бюджету, зокрема таку вагому як соціальна. Податкова політика суттєво впливає на обсяг сукупного попиту, який складається із обсягу споживчого попиту, інвестиційного попиту та попиту держави. Механізм впливу податкової політики на обсяг сукупного попиту та доходів населення передбачає зниження рівня оподаткування у періоди економічного спаду та підвищення у періоди

економічного зростання, тим самим здійснюючи відповідний вплив на обсяг сукупного попиту та доходів населення. Податкове навантаження є одним з основних фінансово-бюджетних показників, який суттєво впливає як на дохідну частину бюджетів усіх рівнів, так і на економічні процеси держави та адміністративно-територіальних одиниць. Від оптимальності визначення величини зазначеного показника залежить обсяг фінансових ресурсів для виконання державою і органами місцевого самоврядування відповідних соціально-економічних функцій, а також темпи економічного зростання. Суттєві дослідження податкового навантаження було зроблено у минулому столітті. Зростання уваги до цієї проблеми було зумовлено збільшенням рівня оподаткування після першої Світової війни. У цей час було зроблено спроби визначення категорії «податкове навантаження» та його розрахунку. Основний наголос у питаннях податкового навантаження здійснено на наслідках оподаткування, його важкості та характері впливу на економіку країни. Зазначені положення були розвинуті А.Лаффером у середині минулого століття, який був основоположником теорії економіки пропозиції на основі неокласичної школи. Основна думка даної теорії зводиться до того, що надмірне оподаткування негативно впливає на підприємницьку та інвестиційну діяльність, та, в кінцевому підсумку призводить до зменшення податкових надходжень. Тому представники теорії економіки пропозиції схилилися до думки, що податкове навантаження необхідно зменшувати, що повинно призвести до економічного зростання. Вченим було досліджено зв'язок між рівнем оподаткування та обсягом податкових надходжень [48,50,63].

Вдосконалення системи формування доходів бюджету в умовах економічних перетворень передбачає дослідження їх динаміки, складових, структури. Оцінка стану виконання дасть можливість визначити основні бюджетоутворюючі джерела, недоліки у їх формуванні та використанні. Аналіз чинників впливу на дохідну частину Зведеного бюджету України дозволить з'ясувати, як економічні та політичні процеси впливають на формування доходів, а також визначити рівень впливу податкових надходжень на бюджетну

політику. На формування доходів бюджету діє низка складових фіскальної політики, зокрема рівень податкових ставок, податкова база, податкові пільги, адміністрування податків, структура та обсяг видатків, та певні макроекономічні фактори: економічний стан, структура економіки; фонд оплати праці та фінансових результатах діяльності підприємств. Основне завдання податкового регулювання полягає у формуванні достатнього обсягу доходної частини бюджету для виконання державою взятих на себе функцій та зобов'язань, вагомого значення набуває питання використання регуляторного потенціалу податкового механізму для усунення чи пом'якшення впливу негативних факторів на процеси економічного розвитку. Реалізація відповідних заходів податкового регулювання має як коротко-, так і середньо- та довгострокові ефекти дії. Короткострокові ефекти від дії інструментів податкової політики відображаються у стимулюванні внутрішнього попиту в період фінансової рецесії, середньо- та довгострокові стосуються питань інвестиційного клімату, інституційних засад забезпечення економічного розвитку. Динамічність перетворень протягом останніх п'ятнадцяти років обумовила необхідність широкого застосування інструментів бюджетно-податкового регулювання для забезпечення макроекономічної стабілізації та надання стимулюючих імпульсів для активізації процесів зростання. Підвищення якісного рівня формування доходів бюджету як інструменту фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку сприятиме посиленню результативності інституційних змін бюджетної системи. Від ефективності системи формування доходів бюджету залежить обґрунтованість обсягу фінансових ресурсів, що залучаються для забезпечення виконання покладених на державу функцій та завдань. В умовах економічних перетворень важливим є формування прогнозних показників дохідної частини бюджету на коротко- та середньострокову перспективу виходячи із принципів макроекономічної стабільності та бюджетної стратегії економічного зростання країни. Питання посилення дієвості механізму формування доходів бюджету набувають важливого значення в умовах інституційних змін розвитку

фінансових процесів, підвищення ступеню глобалізації економічних перетворень. З огляду на зазначене, доцільним є подальше вдосконалення інструментів та важелів бюджетно-податкового регулювання, зокрема в частині посилення взаємозв'язку перспективного бюджетного планування з пріоритетними напрямками економічного розвитку країни [63,86,108].

Формування дохідної частини бюджету є достатньо важливим при розробці і реалізації фінансово-бюджетної політики країни. Доходи бюджету складають фінансову основу для виконання покладених на державу функцій, виступають дієвим інструментом перерозподілу фінансових ресурсів у розрізі галузей, адміністративно-територіальних одиниць, верств населення, і тому є однією з вагомих складових системи державного регулювання соціально-економічного розвитку суспільства. Доходи бюджету доцільно розглядати передусім як чинник, що впливає на сукупне споживання через рівень доходів соціальних груп, видів економічної діяльності та певним чином визначає напрями використання накопичень, що утворюються у процесі економічної діяльності, регулюють попит, структуру обсягів виробленої продукції та кінцевого споживання. В умовах трансформації системи державних фінансів доцільним є вдосконалення податкових інституційних механізмів, які відповідають за формування доходів бюджетів усіх рівнів. Бюджет виступає важливим інструментом державного регулювання економіки країни, дієві механізми та інструменти формування його дохідної частини є необхідною умовою ефективною бюджетної політики. Важливо забезпечити розвиток сфери податкової безпеки держави на основі адаптації бази оподаткування відповідно до змін екзогенного та ендогенного середовища, посилення функціональної спроможності податкових органів протидіяти ухиленню від оподаткування. Для подальшого розвитку системи адміністрування податків і зборів доцільно удосконалювати механізми виявлення, оцінки та моніторингу фіскальних ризиків, що дозволить забезпечити упередження виникнення податкового боргу. В умовах обмеженості державних фінансових ресурсів вагомим завданням є упорядкування податкових пільг, які сприятимуть становленню

інвестиційно-інноваційної моделі економіки, розширення сервісних функцій при здійсненні податкового адміністрування. Особливого значення набувають питання зміцнення податкової безпеки держави. Вагомим завданням реалізації інституціоналізації системи податкового регулювання є модернізація органів контролю за додержанням податкового законодавства, підвищення якісного рівня планування та виконання податкових надходжень бюджету країни на основі середньострокової системи бюджетного планування.

2.3. Бюджетні видатки як складова фінансового забезпечення суспільного розвитку

Розвиток інституційних засад системи формування видаткової частини бюджету, визначення принципів та основних пріоритетів здійснення бюджетних видатків, взаємопов'язані з трансформаційним процесом економіки країни. Необхідність забезпечення суспільного розвитку, ефективного виконання державою функцій в умовах економічних перетворень вплинули на розробку науково-обґрунтованих методів планування видаткової складової бюджету. Визначалося місце та роль бюджетної політики, підходи щодо оцінки ефективності використання бюджетних коштів як передумови дієвого економічного розвитку країни. Запровадження механізмів формування основних напрямів бюджетної політики у сфері видатків з врахуванням пріоритетів економічної і соціальної стратегії розвитку посилює інституційні засади бюджетного регулювання. Реалізація завдань бюджетної політики впливає на рівень і умови виконання державою функцій, фінансову та соціальну збалансованість, досягнення еволюційних зрушень у важливих сферах економіки країни. Впровадження програмно-цільового методу як вагомий стратегії формування бюджету, позитивним чином вплинуло на систему управління бюджетними видатками, досягнення визначених цілей суспільного розвитку, дозволило підвищити рівень взаємоузгодженості видатків бюджету з основними напрямками соціально-економічного розвитку

країни. Методологічні засади фінансового регулювання у сфері планування видатків бюджету ґрунтуються на системі взаємопов'язаних складових програмно-цільового методу: бюджетних програмах, відповідальних виконавцях, результативних показниках виконання програм, інтеграція яких у бюджетне планування дозволила розширити перелік інструментів управління видатками бюджету та посилила їх спрямованість на кінцеві результати, підвищити дієвість бюджетного процесу. Підвищення обґрунтованості розподілу бюджетних коштів впливають на посилення якості реалізації бюджетної політики. Врахування оцінки результативності виконання бюджетних програм при підготовці бюджетних запитів позитивним чином відображаються на ефективності виконання бюджетних програм [59,63].

Посилення впливу бюджетного планування видатків на виконання завдань суспільного розвитку залежить від дієвості забезпечення бюджетного процесу, у тому числі прогнозування, планування та використання видатків бюджету, звітування про досягнення визначених бюджетними призначеннями завдань та цілей, контролю за станом використання коштів. Впровадження складання бюджетних запитів, паспортів бюджетних програм та звітів про їх виконання, порядків використання бюджетних коштів надають можливість отримувати узагальнену інформацію стосовно основної мети, результативних показників діяльності головних розпорядників бюджетних коштів за минулий рік, прогноз очікуваних результатів у поточному році, завдань на плановий рік, обґрунтування розподілу граничного обсягу видатків бюджету за кодами економічної класифікації та напрямками діяльності, що сприяє удосконаленню системи управління бюджетними коштами. Економічна сутність бюджетної політики у сфері видатків в якості інструменту регулювання економічного розвитку полягає у використанні бюджетної архітектури, яка визначається оптимальними співвідношеннями структури видаткової частини бюджету для впливу на динаміку економічного зростання. Основними передумовами досягнення якісного рівня здійснення державного регулювання є виваженість підходів при формуванні бюджетних видатків, що сприятимуть реалізації

основних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Доцільним є планування бюджетних програм та суспільних послуг, які відповідають встановленим пріоритетам держави, є найбільш ефективними та дієвими, спроможними забезпечувати економічну стійкість у довгостроковій перспективі [3,49].

Підвищення ефективності бюджетних видатків вимагає дотримання низки макроекономічних умов, зокрема збалансованість бюджету, планування видатків бюджету з урахуванням пріоритетів державної політики соціально-економічного розвитку, подовження горизонту бюджетного планування, розширення фінансових повноважень розпорядників, одержувачів бюджетних коштів з одночасним посиленням відповідальності керівників установ за досягнення результатів виконання бюджетних програм. Наявність середньострокового бюджетного планування, довгострокового бюджетного прогнозування є основою послідовної бюджетної політики та досягнення достатнього рівня ефективності бюджетних видатків. Для посилення бюджетної результативності важливим є упорядкування та системний перегляд бюджетних програм, у тому числі складання головними розпорядниками бюджетних коштів планів діяльності на наступні за плановим два бюджетні періоди відповідно до середньострокових пріоритетів. Доцільним є інвентаризація бюджетних програм із метою виявлення найменш дієвих, неефективних та таких, що не у достатній мірі відповідають функціям та основним завданням розпорядника бюджетних коштів, розробка та затвердження дієвих паспортів бюджетних програм, складання звітів та проведення оцінки ефективності їх виконання, посилення державного фінансового контролю за управлінням бюджетними коштами у межах встановлених бюджетних асигнувань, взяттям бюджетних зобов'язань. Ефективність управління видатками державного бюджету, в певній мірі, залежить від якісного рівня розробки та кількості бюджетних і державних цільових програм. З часу інтеграції програмно-цільового методу у бюджетний процес їх кількість зростала щороку, що обумовило потребу збільшення частки

перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему. Важливим є посилення рівня якості розробки та реалізації державних цільових програм, що надасть змогу підвищити бюджетну результативність та дієвість впливу інституційних бюджетних механізмів на розвиток галузей економіки. Потребується подальше проведення оптимізації головних розпорядників коштів та кількості бюджетних програм з метою недопущення планування та виконання програм, які не відносяться до основних функцій та завдань головного розпорядника коштів. Система бюджетного регулювання у сфері видаткової частини бюджету суттєво впливає на стійкість фінансової системи та макроекономічну збалансованість. Особливого значення набувають питання оптимізації показників дефіциту бюджету та бюджетних видатків, відповідно до пріоритетів економічної політики країни, підвищення ефективності використання інституту бюджету в сфері стимулювання внутрішнього попиту та зростання економіки. Постає необхідність удосконалення методологічних засад планування бюджету в частині визначення соціально-економічного ефекту від здійснення видатків у середньостроковому періоді. Формування бюджетних видатків є вагомим чинником відтворюваних процесів на макрорівні, що направлено на реалізацію пріоритетів соціально-економічного розвитку держави. Видатки бюджету відіграють важливу роль в економічному розвитку країни. Забезпечення ефективного бюджетного планування дозволяє забезпечити формування показників видатків та напрямів їх використання, встановити взаємозв'язок між державними завданнями та граничними обсягами бюджетних коштів [48,59,94].

Дієвим підходом до бюджетного планування є програмно-цільовий метод, який ґрунтується на раціональному управлінні бюджетними коштами та спрямований на вирішення соціально-економічних питань, що стоять перед суспільством на певному етапі його розвитку. Формування бюджету за програмно-цільовим методом дозволяє визначити бюджетні показники на основі планування відповідних суспільно значущих досягнень на рівні держави, адміністративно-територіальних одиниць, відповідних галузей економіки та

соціальної сфери, забезпечити розробку взаємопов'язаних заходів щодо їх досягнення у встановлені терміни. Програмно-цільовий метод планування видатків є інструментом середньострокового бюджетного планування, за допомогою якого забезпечується формування структури видатків на перспективу за пріоритетами, що відповідають стратегічним цілям держави з метою реалізації завдань соціального та економічного розвитку країни. Вдосконалення бюджетного регулювання у сфері видатків на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу базується на засадах ефективності бюджетного механізму як інструменту економічного розвитку, посилення впливу бюджетних коштів на реалізацію цілей суспільного зростання, розвитку системи управління державними фінансами, що дозволить підвищити результативність виконання стратегічних завдань економічного розвитку країни. На даному етапі розвитку бюджетних видатків як складової державних фінансів важливим є здійснення дієвих перетворень системи їх управління шляхом використання обґрунтованих методів планування з метою покращення результативності витрачання бюджетних коштів, надання державних послуг, спрямованих на отримання якісного суспільно-значимого кінцевого результату. Доцільним є удосконалення системи планування і моніторингу соціально-економічної ефективності бюджетних видатків за допомогою якісних і кількісних індикаторів, підвищення рівня середньострокового бюджетного планування, дотримання принципу прозорості та підзвітності органів державного управління громадськості [50,108].

Дієвість планування видатків бюджету, як одна із важливих складових системи управління бюджетом, має суттєве значення в питаннях забезпечення стабільності фінансової системи країни, стійкого економічного зростання. У системі головного розпорядника бюджетних коштів на стадії планування видатків дозволить підвищити рівень ефективності бюджетних програм підготовка стратегічних планів їх діяльності, оптимальна структура бюджетних програм у межах граничних сум середньострокового бюджету, деталізація завдань та напрямів бюджетних видатків з розмежуванням на видатки

споживання та видатки розвитку, встановлення чіткого взаємозв'язку між запланованими обсягами коштів бюджету і очікуваними результатами. Сприятиме посиленню ефективності витрачання бюджетних коштів розвиток системи державного фінансового контролю, у тому числі аудиту бюджетних програм, дотримання фінансово-бюджетної дисципліни, раціональне витрачання ресурсів бюджету, зменшення втрат бюджету шляхом недопущення утворення дебіторської та кредиторської заборгованості. Важливим є здійснення підвищення рівня дієвості та прозорості механізмів державних закупівель. Застосування при плануванні видатків бюджету підтримки пріоритетних галузей економіки, позитивно впливає на створення нових робочих місць, підвищення якості відповідних суспільних послуг. Бюджетна політика у сфері видатків дозволяє цілеспрямовано впливати на темпи і пропорції економічного розвитку держави та територій. Використання програмно-цільового методу передбачає, що при визначенні видатків на бюджетну програму на плановий період кожен розпорядник бюджетних коштів повинен оцінювати необхідні наявні ресурси для її виконання з метою досягнення передбачуваного соціально-економічного результату у плановому періоді. Складання бюджетних програм є розроблення, аналіз та відбір програм, які необхідно реалізувати головним розпорядником бюджетних коштів для досягнення визначених цілей на етапі стратегічного планування соціально-економічного розвитку країни. Бюджетні програми є інструментом реалізації галузевих цілей, які спрямовуються на досягнення стратегічної мети на державному рівні. Бюджетна програма повинна мати перспективний характер, поєднувати ефективне державне управління. Цільове використання бюджетних коштів з метою досягнення поставленої мети. До бюджетних програм відносять такі складові як мета бюджетної програми, тобто кінцевий результат, який досягається при виконанні бюджетної програми та відповідає пріоритетам державної політики, сприяє досягненню стратегічної мети розвитку суспільства в середньостроковому періоді; завдання бюджетної програми – це чіткий, спрямований на досягнення мети, результативних показників бюджетної

програми комплекс заходів, що відображає основні етапи досягнення поставленої мети, визначає шляхи виконання програми; результативні показники – кількісні та якісні показники, які характеризують результати виконання бюджетної програми та підтверджуються статистичною, бухгалтерською та іншою звітністю та надають можливість здійснити оцінку використання бюджетних коштів на виконання бюджетної програми [59,63].

Інституційні засади формування видатків бюджету у системі державного регулювання економічного розвитку передбачають запровадження низки обмежень відповідно до етапу соціально-економічного розвитку країни, зокрема, щодо обсягу та особливостей структури видаткової частини бюджету, співвідношення поточних і капітальних видатків, рівня інвестиційної складової бюджету, обсягу дефіциту бюджету та структури джерел його фінансування у взаємозв'язку з показниками державного боргу. Положення адаптивної бюджетної архітектури передбачають розгляд бюджетного регулювання у сфері видатків як динамічної системи, що забезпечує оптимальні співвідношення між її складовими та постійно удосконалюється і адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку країни, враховуючи економічну циклічність. Ефективність системи бюджетного регулювання у сфері видатків залежить від розвитку теоретичних положень та методологічних основ формування видаткової частини бюджету, враховуючи пріоритетність суспільного розвитку, економічну циклічність. На сучасному етапі особливого значення набуває питання оптимального розподілу обмежених бюджетних ресурсів між напрямками соціально-економічного розвитку країни. В умовах обмеженості бюджетних ресурсів фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку можливе шляхом оптимізації обсягу і структури бюджетних видатків, яка вимагає перерозподілу бюджетних коштів між певними напрямками видатків шляхом аналізу зазначеної структури та результативності витрачання бюджетних коштів. При обмеженості бюджетних ресурсів держави пріоритетними залишаються поточні видатки бюджету, в першу чергу, соціального характеру. Однак можливості здійснення бюджетних

видатків в значній мірі визначаються доходами, і для того щоб у перспективі отримати додаткові доходи, необхідно у даний час ефективно інвестувати бюджетні кошти. Тому не менш важливим у сфері бюджетної політики з позицій стратегії економічного зростання є сприяння розвитку економіки. При цьому слід зазначити, що це не суперечить соціальній спрямованості бюджету, оскільки реальність соціальних гарантій може бути забезпечена тільки за умови досягнення сталого економічного зростання. Питання формування видатків бюджету відіграють значну роль у досягненні основних завдань соціально-економічного розвитку країни, виконанні державою відповідних суспільних функцій. Здатність видатків бюджету як важливого інструменту макроекономічної політики впливати на економічні процеси в державі забезпечується передусім фінансуванням структурної перебудови економіки, інноваційних, конкурентоспроможних технологій, пріоритетних наукових досліджень [3,50].

Важливим є визначення на певному інтервалі часу показника запасу стійкості бюджетної системи, який повинен враховувати показники питомої ваги дебіторської та кредиторської заборгованості зведеного, державного та місцевих бюджетів до загальної суми видаткової частини відповідного бюджету, аналогічний показник заборгованості по соціальних виплатах, податкове навантаження на економіку, рівень виконання дохідної та видаткової частин бюджету, рівень фінансування дефіциту бюджету, питому вагу державного боргу у валовому внутрішньому продукті. Вагомим є підвищення ролі бюджетної політики в системі державного регулювання економіки. Механізм формування обсягу та структури доходів і видатків бюджету є важливою складовою бюджетного регулювання для забезпечення розвитку суспільства. Важливим є підвищення ефективності видатків бюджету як дієвого інструменту впливу на розвиток суспільства, на сучасному етапі розвитку державних фінансів. Економічна сутність ефективності державних видатків як складової системи бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку країни полягає у сукупності досягнутих результативних показників, що

відповідають основним цілям та завданням бюджетних призначень з урахуванням обсягу здійснених видатків бюджету, дієвості інституційних перетворень розвитку економічного середовища. Виходячи зі стратегії розвитку економіки, пов'язаної з підвищенням рівня її ендогенної складової, необхідні відповідні інституційні зміни у системі бюджетного регулювання економіки, що формується у певному середовищі суспільства. Вирішення завдань бюджетної політики залежить від вибору та реалізації методів бюджетного регулювання. При розробці бюджетної політики необхідно визначити основні пріоритети, які повинні бути досягненні в результаті її реалізації. Розвиток суспільства зумовлює необхідність відповідних інституційних змін у взаємовідносинах між учасниками бюджетного процесу, підвищення ефективності бюджетної політики у системі державного регулювання економіки. Доцільним є подальше посилення системності та послідовності у реалізації державної політики у сфері планування бюджету, визначення оптимальної структури та змісту бюджетних програм, їх відповідність показникам розвитку галузей економіки на коротко- та середньостроковий періоди та напрямам соціально-економічного розвитку країни. Вітчизняна бюджетна політика характеризується структурним вдосконаленням інституційної системи та адаптацією до внутрішніх та зовнішніх тенденцій економічного середовища. Важливим в даному аспекті є використання бюджету як інструменту регулювання суспільного розвитку. Система формування бюджету має бути збалансованою у середньостроковому та довгостроковому періодах, доцільним є удосконалення інституційного середовища та фінансового інструментарію планування та прогнозування бюджетних показників [49,94].

На сучасному етапі розвитку бюджетних відносин необхідним є активне використання видатків бюджету як ефективного інструменту впливу на динаміку економічного зростання та соціального розвитку країни. При цьому важливим є наукове обґрунтування методології визначення обсягу і структури видаткової частини бюджету з точки зору її впливу на економічне зростання та

соціальний розвиток у регіонах та країні в цілому. Зазначене закладе підґрунтя для забезпечення сталого економічного та соціального розвитку країни, підвищення ефективності і результативності бюджетної політики при вирішенні стратегічних завдань суспільного розвитку у всіх сферах діяльності держави. Необхідним є поглиблення досліджень з питань інституційних засад формування видатків бюджету у системі перспективного бюджетного прогнозування та планування, які повинні підлягати інституційним обмеженням відповідно до етапу соціально-економічного розвитку. Розвиток інституційних засад перспективного прогнозування і планування видатків бюджету повинен передбачати досягнення динамічної адаптації показників видатків бюджету в залежності від спрямованості соціально-економічних процесів, постійну раціоналізацію розподілу бюджетних коштів між бюджетними програмами та розпорядниками бюджетних коштів на підставі аналізу оцінки результативності виконання бюджетних програм, удосконалення формального інституційного середовища бюджетного прогнозування та планування. Під час складання проекту Державного бюджету України та формування прогнозних показників бюджету на перспективу постійно виникають питання щодо пріоритетних напрямів державної політики у різних сферах суспільної діяльності і, відповідно, першочергових заходів реформування економіки і соціальної сфери, подальшого розвитку інших сфер діяльності держави з метою визначення пріоритетів при використанні бюджетних коштів. Упорядкування бюджетних видатків на підставі визначених стратегічних пріоритетів суспільного розвитку та запровадження довгострокового бюджетного прогнозування можуть стати дієвими заходами підвищення результативності бюджетної політики країни. Видатки бюджету є ефективним інструментом регулювання суспільного розвитку, який активно використовується для потреб державного впливу на динаміку соціально-економічних процесів у країні. Підвищення ефективності бюджетного регулювання у сфері видатків багато в чому залежить від ступеня розуміння економічної суті цієї системи регулювання, її складових та основних факторів,

що визначають її розвиток. Реалізація цілеспрямованої, послідовної та результативної бюджетної політики вимагає обґрунтування системи бюджетного регулювання, яка дозволить формувати узгоджену бюджетну стратегію у сфері доходів і видатків бюджету, дефіциту бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу, що створить передумови для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку у середньо- та довгостроковій перспективі. Державна фінансова політика у сфері видатків бюджету передбачає стимулювання зростання внутрішнього попиту та виробництва шляхом збільшення видаткової частини бюджету у періоди економічного спаду та зменшення або оптимізації її структури у періоди економічного зростання при якісному забезпеченні соціальної функції держави з урахуванням можливості використання обґрунтованого рівня дефіцитного фінансування бюджету. Фінансове регулювання у сфері державних видатків суттєво впливає на обсяг сукупного попиту, який складається із обсягу споживчого попиту, інвестиційного попиту та попиту держави. Механізм впливу державних видатків на обсяг сукупного попиту та випуску продукції передбачає їх збільшення у періоди економічного спаду та зменшення у періоди економічного зростання, тим самим здійснюючи відповідний вплив на обсяг сукупного попиту та випуску продукції. Бюджетне регулювання у сфері видатків передбачає оптимізацію їх обсягу і структури з метою досягнення найбільш результативного впливу на динаміку соціально-економічного розвитку країни, враховуючи циклічність економічних і соціальних процесів та стратегічні пріоритети суспільного розвитку. Інституційна архітектоніка бюджетної системи визначає як найбільш оптимальні бюджетні співвідношення, зокрема, питома вага дохідної та видаткової частин бюджету, дефіциту бюджету, обсягу державного боргу у валовому внутрішньому продукті, структура доходів і видатків бюджету, державного боргу, джерел фінансування дефіциту бюджету, рівень бюджетної централізації, коефіцієнти міжбюджетного регулювання, так і основні положення бюджетного процесу,

що містяться у нормативно-правових актах з питань бюджетного розвитку[22,59,63,105].

Одним з основних завдань бюджетного регулювання є упорядкування кількості бюджетних програм, складання головними розпорядниками бюджетних коштів плану діяльності на наступні бюджетні періоди відповідно до напрямів розвитку галузі. Реалізація науково обґрунтованої системи бюджетного регулювання у сфері видатків закладе передумови для забезпечення стійкого економічного зростання та соціального розвитку, якісного надання державних послуг та проведення дієвих перетворень у сферах суспільної діяльності. Реалізація цілеспрямованої, послідовної та результативної бюджетної політики вимагає обґрунтування системи бюджетного регулювання, яка дозволить формувати узгоджену бюджетну стратегію у сфері доходів і видатків бюджету, дефіциту бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу, що створить передумови для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку у середньо- та довгостроковій перспективі. Державна фінансова політика у сфері видатків бюджету передбачає стимулювання зростання внутрішнього попиту шляхом збільшення видаткової частини бюджету у періоди економічного спаду та зменшення або оптимізації її структури у періоди економічного зростання при якісному забезпеченні соціальної функції держави з урахуванням можливості використання обґрунтованого рівня дефіцитного фінансування бюджету. Середньострокове планування видатків бюджету, яке застосовується у бюджетному процесі більшості розвинутих країн, передбачає застосування різних принципів і підходів до управління видатками бюджету з метою посилення взаємозв'язку між стратегічними цілями розвитку держави і результатами діяльності органів державної управління. Аналіз міжнародного досвіду перспективного бюджетного планування дозволяє визначити наступні основні переваги застосування середньострокового планування видатків бюджету: підвищення рівня ефективності і послідовності бюджетної політики шляхом визначення пріоритетів соціально-економічного та бюджетного розвитку у перспективі; вибір раціональних способів бюджетного

забезпечення запланованого рівня економічного і соціального розвитку на підставі аналізу рівня ефективності та результативності використання бюджетних ресурсів. Метод програмного бюджетного планування полягає у формуванні видаткової частини бюджету у розрізі бюджетних програм, показники виконання яких виступали критеріями для оцінювання рівня ефективності використання бюджетних коштів. На даному етапі відбувається подальший розвиток системи формування та виконання бюджету на основі програмно-цільового методу в умовах застосування механізмів перспективного бюджетного планування, що вимагає впровадження у діяльність головних розпорядників бюджетних коштів елементів стратегічного планування [50,94,108].

Одним з актуальних завдань на даному етапі трансформації фінансово-економічних відносин є розробка основних засад інституційної архітектури бюджетного регулювання у сфері видатків, яка визначається сукупністю співвідношень між складовими цієї системи, механізмами їх оптимізації з метою забезпечення ефективного та результативного впливу на динаміку показників економічного і соціального розвитку. Інституційна архітектура системи видатків бюджету у системі державного регулювання суспільного розвитку включає систему правил, норм, законів, організаційних структур та їх оптимальне поєднання і співвідношення, за допомогою яких формуються та реалізуються пріоритетні стратегічні і тактичні цілі соціально-економічного розвитку держави. Інституційні засади формування видатків бюджету у системі державного регулювання економічного розвитку передбачають запровадження низки обмежень відповідно до етапу соціально-економічного розвитку, зокрема, щодо обсягу та особливостей структури видаткової частини бюджету, співвідношення поточних і капітальних видатків, рівня інвестиційної складової бюджету, обсягу дефіциту бюджету та структури джерел його фінансування у взаємозв'язку з показниками державного боргу. Положення адаптивної бюджетної архітектури передбачають розгляд бюджетного регулювання у сфері видатків як динамічної системи, що забезпечує оптимальні

співвідношення між її складовими та постійно удосконалюється і адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку, враховуючи його циклічність. В періоди сталого соціально-економічного зростання доцільним є перегляд обсягу і структури видаткової частини бюджету у бік зменшення та оптимізації з метою створення профіциту бюджету, який буде спрямовуватися на поступове зменшення обсягу державного боргу країни [63,108].

Спрямованість бюджетної політики у сфері видатків на управління бюджетними результатами передбачає запровадження системи моніторингу результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, який повинен здійснюватися на всіх стадіях бюджетного процесу та базуватися на аналізі результативності їх бюджетних програм, також порівнянні фактичних показників їх діяльності із запланованими, відповідними показниками інших розпорядників, галузі в цілому. На підставі моніторингу результативності діяльності розпорядника бюджетних коштів в процесі бюджетного планування можливим є перерозподіл бюджетних коштів від інших розпорядників бюджетних коштів на його користь у разі його результативної діяльності чи перерозподіл частки його бюджетних ресурсів на користь інших розпорядників бюджетних коштів у випадку його недостатньо результативної діяльності, при цьому обсяг бюджетних коштів, що підлягає перерозподілу, залежить від кількості та обсягу фінансування програм з достатньо низьким рівнем результативності, обов'язково враховуючи при цьому рівень їх пріоритетності, та рівень пріоритетності галузі розпорядника бюджетних коштів. При плануванні бюджетних програм важливим фактором є рівень пріоритетності і важливості галузі, до якої вони відносяться, оскільки певні бюджетні програми соціального спрямування з недостатньо високим рівнем результативності можуть належати до пріоритетної галузі економіки та бути спрямованими на вирішення вагомих завдань на відповідному етапі суспільного розвитку. Бюджетне регулювання у сфері видатків повинно базуватися на наступних основних засадах: формування довгострокової бюджетної стратегії у системі державного перспективного планування та прогнозування з метою узгодження стратегічних галузевих

планів і відповідних планів розпорядників бюджетних коштів з бюджетними можливостями; програмно-цільовий метод розподілу бюджетних видатків у середньостроковій та річній перспективі; моніторинг результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, оцінки соціально-економічної ефективності бюджетних програм. Державне стратегічне планування та прогнозування передбачає розробку пріоритетів соціально-економічного розвитку країни на довгостроковий період, на базі якої формуються галузеві стратегії. Особливого значення на цьому етапі набуває розробка бюджетної стратегії у сфері видатків, яка узгоджує стратегічні галузеві плани та відповідні плани розпорядників бюджетних коштів з бюджетними можливостями. У системі бюджетного регулювання у сфері видатків можливим є використання дефіциту бюджету як додаткового джерела бюджетних ресурсів, який не призведе до збільшення показника співвідношення державного боргу до валового внутрішнього продукту при умові, що темпи зростання валового внутрішнього продукту у певному періоді часу перевищуватимуть темпи зростання обсягу державного боргу. В умовах економічного спаду держава повинна здійснювати заходи щодо одночасного послаблення податкового навантаження на економіку та збільшення видатків бюджету, використовуючи бюджетний дефіцит, оскільки при зменшенні фактичних споживчих витрат та інвестицій завданням держави є не лише підтримувати бюджетні видатки на постійному рівні, а і по можливості їх збільшувати. Отже, для стимулювання економічного розвитку в певні періоди часу доцільно збільшувати видаткову частину бюджету шляхом створення дефіциту бюджету. Однак, використання механізму дефіцитного фінансування потреб економічного розвитку можливо з врахуванням його впливу на розмір державного боргу та економічних можливостей держави по його обслуговуванню. Для зменшення обсягу державного боргу в періоди сталого економічного зростання при необхідності можливою є оптимізація обсягу видаткової частини бюджету з метою створення профіциту бюджету, який буде спрямовуватись на погашення державного боргу [3,59,63].

В умовах обмеженості бюджетних ресурсів фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку можливе шляхом оптимізації обсягу і структури бюджетних видатків, яка вимагає перерозподілу бюджетних коштів між певними напрямками видатків шляхом аналізу зазначеної структури та результативності витрачання бюджетних коштів. При обмеженості бюджетних ресурсів держави пріоритетними залишаються поточні видатки бюджету, в першу чергу, соціального характеру. Однак можливості здійснення бюджетних видатків в значній мірі визначаються доходами, і для того щоб у перспективі отримати додаткові доходи, необхідно у даний час ефективно інвестувати бюджетні кошти. Тому не менш важливим у сфері бюджетної політики з позицій стратегії економічного зростання є сприяння розвитку економіки. При цьому слід зазначити, що це не суперечить соціальній спрямованості бюджету, оскільки реальність соціальних гарантій може бути забезпечена тільки за умови досягнення сталого економічного зростання. Обсяг та структура бюджетних видатків країни визначається особливостями моделі регулювання соціально-економічного розвитку, вибір якої обґрунтовується національними особливостями бюджетного розвитку, а також рівнем, динамікою та фазою розвитку соціальних і економічних процесів у країні. Процес формування видатків бюджету повинен підлягати певним інституційним обмеженням відповідно до етапу економічного і соціального розвитку, зокрема, щодо обсягу та особливостей структури видаткової частини бюджету, співвідношення поточних і капітальних видатків, рівня інвестиційної складової у бюджеті, обсягу дефіциту бюджету та структури джерел його фінансування у взаємозв'язку з показниками державного боргу. Бюджетне регулювання у сфері видатків повинно базуватися на наступних основних засадах: формування довгострокової бюджетної стратегії у системі державного стратегічного планування та прогнозування з метою узгодження стратегічних галузевих планів і стратегічних планів розпорядників бюджетних коштів з бюджетними можливостями; програмно-цільовий метод розподілу бюджетних видатків у середньостроковій та річній перспективі; моніторинг результативності

бюджетних програм та результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів та оцінка соціально-економічної ефективності бюджетних програм. Державне стратегічне планування та прогнозування передбачає розробку стратегії соціально-економічного розвитку країни на довгостроковий період, на базі якої формуються галузеві стратегії. Особливого значення на цьому етапі набуває розробка бюджетної стратегії у сфері видатків, яка узгоджує стратегічні галузеві плани та стратегічні плани розпорядників бюджетних коштів з бюджетними можливостями. На базі стратегічних програмних і прогнозних документів суспільного розвитку здійснюється середньострокове та річне планування видатків бюджету у розрізі бюджетних програм розпорядників бюджетних коштів. На основі галузевих стратегій і в межах прогнозних обсягів бюджетних коштів головні розпорядники складають стратегічні плани своєї діяльності на середньостроковий період, які визначають головну мету їх діяльності, цілі, завдання, перелік бюджетних програм для їх досягнення та очікувані результати від їх реалізації у річній та середньостроковій перспективі. На підставі аналізу стратегічних планів головних розпорядників бюджетних коштів та розроблених на їх виконання бюджетних програм з використанням механізмів взаємодії узгоджуються позиції Міністерства фінансів та головних розпорядників і в результаті формується і затверджується річний та середньостроковий план видатків бюджету [49,94,105].

Середньострокове планування видатків бюджету, яке застосовується у бюджетному процесі більшості розвинутих країн, передбачає застосування різних принципів і підходів до управління видатками бюджету з метою посилення взаємозв'язку між стратегічними цілями розвитку держави і результатами діяльності органів державної управління. Аналіз міжнародного досвіду перспективного бюджетного планування дозволяє визначити наступні основні переваги застосування середньострокового планування видатків бюджету: підвищення рівня ефективності і послідовності бюджетної політики шляхом визначення пріоритетів соціально-економічного та бюджетного

розвитку у середньостроковій перспективі; вибір раціональних способів бюджетного забезпечення запланованого рівня економічного і соціального розвитку на підставі аналізу рівня ефективності та результативності використання бюджетних ресурсів. Метод програмного бюджетування полягає у формуванні видаткової частини бюджету у розрізі бюджетних програм, показники виконання яких виступали критеріями для оцінювання рівня ефективності використання бюджетних коштів. Слід зауважити, що за умов застосування такого методу формування видатків бюджету процес контролю за виконанням акцентується на досягненні запланованих показників бюджетних програм без аналізу рівня результативності використання бюджетних коштів та досягнення конкретних суспільно вагомих результатів державної діяльності. Одним з актуальних завдань на даному етапі розбудови фінансово-економічних відносин є розробка основних засад інституційної архітектури системи видатків бюджету, яка визначається сукупністю співвідношень між складовими цієї системи, механізмами їх оптимізації з метою забезпечення ефективного та результативного впливу на динаміку показників економічного і соціального розвитку. Інституційна архітектура системи формування видатків бюджету у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку країни включає систему правил, норм, законів, організаційних структур та їх оптимальне поєднання і співвідношення, за допомогою яких формуються та реалізуються пріоритетні стратегічні і тактичні цілі соціально-економічного розвитку держави. Інституційні основи формування видатків бюджету включають систему відповідних механізмів, які регулюють і забезпечують процеси прогнозування, планування і виконання видатків бюджету, здійснення контролю за їх виконанням. Формальні інституційні основи формування видатків бюджету включають систему нормативно-правових актів та організаційних структур, які регулюють і забезпечують процеси прогнозування, планування і виконання видатків бюджету, а також здійснення контролю за їх виконанням[48,63,88].

Інституційні засади формування видатків бюджету у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку країни передбачають запровадження низки обмежень відповідно до етапу економічного та соціального розвитку, зокрема, щодо обсягу і особливостей структури видаткової частини бюджету, співвідношення поточних і капітальних видатків, рівня інвестиційної складової у бюджеті, обсягу дефіциту бюджету і структури джерел його фінансування у взаємозв'язку з показниками державного боргу. Інституційний підхід передбачає розгляд системи формування видатків бюджету як динамічної системи, що повинна постійно удосконалюватися з метою досягнення оптимальних співвідношень між її складовими елементами, зокрема, обсяг і структура видаткової частини бюджету, цілі і результативні показники бюджетних програм, стратегічні плани розпорядників бюджетних коштів, галузеві стратегії, динаміка соціально-економічних процесів. Процес удосконалення бюджетного регулювання у сфері видатків потребує модернізації системи державного стратегічного планування та прогнозування, розробки науково-обґрунтованої довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку країни та галузевих стратегій у різних сферах діяльності держави, формування бюджетної стратегії у сфері видатків із довгостроковими прогнозними показниками, запровадження системи стратегічного планування діяльності розпорядників бюджетних коштів, удосконалення системи середньострокового і поточного планування бюджетних видатків на засадах програмно-цільового методу, наукового обґрунтування системи оцінки ефективності і результативності бюджетних програм. Вищезазначене створить передумови для досягнення взаємоузгодженості бюджетних видатків із визначеними стратегічними пріоритетами суспільного розвитку та стане важливою передумовою процесу трансформації бюджетних видатків у ефективний інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Реалізація пріоритетних завдань суспільного розвитку потребує переосмислення сутності видатків бюджету у процесі регулювання соціально-економічного розвитку, підвищення теоретико-методологічного рівня

бюджетного регулювання в цілому, що надасть змогу поглибити розуміння видатків бюджету як економічної категорії та важливого регулятора економічних процесів, підвищити рівень ефективності і результативності бюджетної політики у сфері видатків. Реалізація науково обґрунтованої системи бюджетного регулювання у сфері видатків закладе передумови для забезпечення стійкого економічного зростання та соціального розвитку, якісного надання державних послуг. Видатки бюджету є вагомим інструментом державного впливу на динаміку показників економічного і соціального розвитку країни та її регіонів. З метою підвищення результативності бюджетної політики при вирішенні пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку необхідним є посилення використання регулюючої функції видатків бюджету з метою забезпечення їх результативного впливу на економічне зростання та соціальний розвиток країни. У контексті регулюючої функції, видатки бюджету – інструмент регулювання соціально-економічного розвитку країни, ефективне та результативне використання якого передбачає науково обґрунтоване визначення обсягу і структури видаткової частини бюджету в залежності від стратегічних пріоритетних напрямків та завдань суспільного розвитку з урахуванням циклічності економічних і соціальних процесів. Формування видатків бюджету повинно базуватися на аналізі динаміки соціально-економічних та бюджетних показників для прогнозу можливих змін макроекономічної і демографічної ситуації для розробки антикризових бюджетних заходів й прийняття своєчасних регулюючих дій з метою забезпечення достатнього обсягу видатків бюджету для задоволення суспільних потреб із одночасним регулюючим впливом структури бюджетних видатків на циклічність соціально-економічних процесів. В умовах обмеженості бюджетних ресурсів фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку можливе шляхом застосування науково-обґрунтованих підходів до оптимізації видаткової частини бюджету, враховуючи визначені пріоритети та циклічність соціально-економічного розвитку. Оскільки обсяг і структура видатків бюджету

характеризують стратегічні пріоритети суспільного розвитку, ефективно регулюючи ці показники в залежності від динаміки соціально-економічних процесів та пріоритетності суспільної діяльності держава здатна реалізовувати послідовну, цілеспрямовану бюджетну політику, яка буде мати на меті результативне вирішення нагальних суспільних потреб на певному етапі розвитку, запобігання негативної динаміки економічних процесів і соціального розвитку у середньо- та довгостроковій перспективі. З метою підвищення результативності бюджетної політики при вирішенні стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни необхідним є удосконалення системи бюджетного регулювання у напрямку посилення використання регуляторного потенціалу видатків бюджету, підвищення раціональності їх розподілу між напрямками суспільного розвитку з урахуванням циклічності соціально-економічних процесів та пріоритетності напрямів державного розвитку. Бюджетне регулювання у сфері видатків в сучасних умовах розглядається як макроекономічний регулятор відтворювальних процесів, спрямований на реалізацію стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку держави. Необхідним є активне використання регулюючої моделі розвитку економіки у напрямку посилення ролі бюджетних видатків у досягненні визначених цілей і пріоритетів соціально-економічного розвитку з одночасним підвищенням результативності використання бюджетних коштів. Питання удосконалення системи бюджетного регулювання у сфері видатків повинні розглядатися у єдиному комплексі з подальшим розвитком системи перспективного бюджетного прогнозування та планування.

Висновки до розділу 2

Під інституційним середовищем механізму бюджетної політики можна розглядати сукупність найбільш вагомих економічних, правових, суспільних та соціальних правил, які визначають межі впливу інструментів бюджетного регулювання на економічний розвиток країни. Складовими інституційного середовища також є ступінь розвитку взаємовідносин суб'єктів бюджетної системи, зниження рівня трансакційних витрат, довгостроковий характер економічних зв'язків. При дослідженні ролі інститутів у забезпеченні економічного зростання вагоме місце відводиться таким факторам як рівень якості правової системи держави та ступінь розвиненості бюджетного системи.

Формування дохідної частини бюджету є достатньо важливим при розробці і реалізації фінансово-бюджетної політики країни. Доходи бюджету складають фінансову основу для виконання покладених на державу функцій, виступають дієвим інструментом перерозподілу фінансових ресурсів у розрізі галузей, адміністративно-територіальних одиниць, верств населення, і тому є однією з вагомих складових системи державного регулювання соціально-економічного розвитку суспільства.

При розробці і реалізації фінансово-бюджетної політики країни достатньо важливим є формування дохідної частини бюджету. Податкова політика як складова системи формування доходів бюджету перебуває під впливом економічних трансформацій і адаптується до макроекономічних умов. Важливим є зростання ефективності управління структурою податкових надходжень бюджету. Пріоритетним напрямом бюджетної політики у сфері формування дохідної частини бюджету є покращення дієвості механізму адміністрування податків. Для підвищення ефективності формування доходів бюджету доцільним є забезпечення принципу інституційної стабільності податкового простору.

Розвиток системи планування та виконання бюджетів, який ґрунтується на принципах програмно-цільового методу, потребує посилення спрямованості

бюджетного планування на кінцеві результати, підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Відповідні бюджетні механізми мають забезпечити бюджетну рівновагу та дієвий вплив на соціально-економічні процеси. Основні засади формування та реалізації бюджетного забезпечення суспільного розвитку базуються на сукупності фінансово-економічних відносин з урахуванням інституційної архітектури бюджетної системи, динамічної макроекономічної рівноваги, збалансованості бюджетного середовища

Формування видатків бюджету є ваговою складовою фінансової політики держави, яка суттєво впливає на суспільний розвиток. Основним завданням політики у сфері видатків бюджету є оптимізація та економія їх обсягу з одночасним підвищенням ефективності та результативності використання бюджетних коштів з метою забезпечення достатньої якості суспільних послуг. Планування видатків бюджету має здійснюватися відповідно до етапу економічного розвитку, рівня дефіциту бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу, доцільності співвідношення поточних і капітальних видатків бюджету. Видаткова частина бюджету здійснює вагомий вплив на розвиток економіки, рівень соціального забезпечення населення. Важливого значення набуває питання дієвого розподілу обмежених бюджетних ресурсів особливо в умовах воєнного стану.

Важливим є планування найбільш дієвих суспільних послуг та ефективних бюджетних програм, що спроможні забезпечувати економічний розвиток країни, соціальний захист населення. Одним з основних завдань бюджетної політики є упорядкування кількості бюджетних програм, складання головними розпорядниками бюджетних коштів дієвого плану діяльності, у тому числі на наступні бюджетні періоди відповідно до напрямів розвитку галузі, підвищення якісного рівня розробки та виконання паспортів бюджетних програм, здійснення ретельного моніторингу бюджетної результативності.

Видатки бюджету є вагомим інструментом державного впливу на динаміку показників економічного і соціального розвитку країни та її регіонів. З метою підвищення результативності бюджетної політики при вирішенні

пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку необхідним є посилення використання регулюючої функції видатків бюджету з метою забезпечення їх результативного впливу на економічне зростання та соціальний розвиток країни. У контексті регулюючої функції, видатки бюджету – інструмент регулювання соціально-економічного розвитку країни, ефективно та результативно використання якого передбачає науково обґрунтоване визначення обсягу і структури видаткової частини бюджету в залежності від стратегічних пріоритетних напрямків та завдань суспільного розвитку з урахуванням циклічності економічних і соціальних процесів. Формування видатків бюджету повинно базуватися на аналізі динаміки соціально-економічних та бюджетних показників для прогнозу можливих змін макроекономічної і демографічної ситуації для розробки антикризових бюджетних заходів й прийняття своєчасних регулюючих дій з метою забезпечення достатнього обсягу видатків бюджету для задоволення суспільних потреб із одночасним регулюючим впливом структури бюджетних видатків на циклічність соціально-економічних процесів. В умовах обмеженості бюджетних ресурсів фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку можливе шляхом застосування науково-обґрунтованих підходів до оптимізації видаткової частини бюджету, враховуючи визначені пріоритети та циклічність соціально-економічного розвитку. Оскільки обсяг і структура видатків бюджету характеризують стратегічні пріоритети суспільного розвитку, ефективно регулюючи ці показники в залежності від динаміки соціально-економічних процесів та пріоритетності суспільної діяльності держава здатна реалізовувати послідовну, цілеспрямовану бюджетну політику, яка буде мати на меті результативно вирішення нагальних суспільних потреб на певному етапі розвитку, запобігання негативної динаміки економічних процесів і соціального розвитку у середньо- та довгостроковій перспективі. З метою підвищення результативності бюджетної політики при вирішенні стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни необхідним є удосконалення системи бюджетного регулювання у напрямку посилення використання регуляторного

потенціалу видатків бюджету, підвищення раціональності їх розподілу між напрямками суспільного розвитку з урахуванням циклічності соціально-економічних процесів та пріоритетності напрямів державного розвитку. Бюджетне регулювання у сфері видатків в сучасних умовах розглядається як макроекономічний регулятор відтворювальних процесів, спрямований на реалізацію стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку держави. Необхідним є активне використання регулюючої моделі розвитку економіки у напрямку посилення ролі бюджетних видатків у досягненні визначених цілей і пріоритетів соціально-економічного розвитку з одночасним підвищенням результативності використання бюджетних коштів. Питання удосконалення системи бюджетного регулювання у сфері видатків повинні розглядатися у єдиному комплексі з подальшим розвитком системи перспективного

Основні положення, висновки та рекомендації, що містяться у другому розділі дисертаційної роботи знайшли своє відображення у наступних публікаціях: [36-47].

Список використаних джерел до розділу 2

1. Бюджетна складова реалізації домінантних напрямів суспільного розвитку: монографія / за ред. Л. В. Лисяк. Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. 396 с.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. №2456 із змінами та доповненнями. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
3. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В.Канєва, М.Д.Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
4. Василик О.Д. Бюджетна система України. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 544 с.
5. Васютинська Л.А. Система видатків бюджету в умовах розвитку програмно-цільового управління: монографія. Одеса: Друк-Південь, 2014. 192 с.
6. Гаврилова Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання економіки. *Агросвіт*. 2019. № 3. С. 62–70.
7. Демиденко Л.М., Наконечна Ю.Л. Відкритість та прозорість державного та місцевих бюджетів в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2016. №10 (187). С. 20–27.
8. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання: моногр. К.: Інститут соц.-ек. стратегій, 2007. 528 с.
9. Канєва Т.В. Видатки бюджету як інструмент суспільного розвитку. *Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди*. 2020. Вип. 44. С. 172–179.
10. Канєва Т.В. Пріоритети підвищення ефективності видатків бюджетних установ. *Бізнес Інформ*, 2020 № 1 (504). С. 115–122.
11. Канєва Т.В. Бюджет у системі фінансово-економічних відносин: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 391 с.

12. Корнієнко Н.М. Підвищення ефективності планування бюджетних видатків в Україні // Вісник Львівської державної фінансової академії 2012. № 23. С. 28–35.
13. Коровій В.В. Державна фінансова політика: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 372 с.
14. Козарезенко Л.В. Фінансова політика розвитку людського потенціалу: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2016. 411 с.
15. Лисяк Л.В., Журавель М.О. Бюджетна політика як інструмент забезпечення фінансової безпеки України. *Modern Economics*. 2018. № 9. С. 53–59.
16. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку: інституційний аспект. *Економічний вісник університету*: Зб. наук. праць. 2016. Вип. 27/1. С. 595–601.
17. Лук'яненко І.Г., Сидорович М. Бюджетно-податкова політика України: нові виклики: монографія. Київ: НаУКМА, 2014. 229 с.
18. Луніна І. О. Державні фінанси та інфраструктурні проблеми розвитку економіки. *Економіка України*. 2011. № 8 (597). С. 46–55.
19. Макогон В.Д., Адаменко І.П. Фінансово-бюджетна політика як складова соціально-економічних перетворень. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 2 (14). Ч. 1. С. 129-135.
20. Макогон В.Д. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ: КНТЕУ, 2018. 364 с.
21. Максюта А.А. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку країни // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. 2013. № 1 (49). Економічні науки. С. 265 - 272.
22. Мярковський А.І., Чугунов І. Я. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни . *Вісник КНТЕУ*. 2010. № 5. С. 5–15.
23. Офіційний сайт Верховної ради України: zakon.rada.gov.ua
24. Офіційний сайт Державної казначейської служби України:

www.treasury.gov.ua

- 25.Офіційний сайт Міністерства фінансів України / [Електронний ресурс: www.minfin.gov.ua.
- 26.Офіційний сайт Статистичної організація Європейської Комісії: <http://ec.europa.eu/eurostat>
- 27.Пасічний М.Д. Фінансова політика держави : монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 440 с.
- 28.Пасічник В.А. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень. Бізнес Інформ. 2017. № 12. С. 126–131.
- 29.П'ятаченко Г.О. Становлення та розвиток фінансів України (1917–2003). Київ: НДФІ, 2005. 784 с.
- 30.Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України від 21.12.2016 р. № 1801-VIII: <http://zakon.rada.gov.ua>
- 31.Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 р. № 2246-VIII: <http://zakon.rada.gov.ua>
- 32.Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 23.11.2018 р. № 2629-VIII: <http://zakon.rada.gov.ua>
- 33.Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14.11.2019 р. № 294-IX: <http://zakon.rada.gov.ua>
- 34.Про Державний бюджет України на 2021 рік: Закон України від 15.12.2020 р. № 1082-IX: <http://zakon.rada.gov.ua>
- 35.Про Державний бюджет України на 2022 рік: Закон України від 02.12.2021 р. № 1928-IX: <http://zakon.rada.gov.ua>
- 36.Чугунов В.І. Формування бюджету як інструмент суспільного розвитку. Економіка та держава. 2019. № 12. С.132–137.
- 37.Chugunov V.I. Budget policy in the system of socio-economic transformations. Sciences of Europe. Praha, Czech Republic.2020. Vol.2. N.57. pp.40-44.
38. Чугунов В.І. Бюджетне планування як складова соціально-економічного розвитку країни. Ефективна економіка. 2020. № 12. URL:

<http://www.economy.nauka.com.ua>

39. Чугунов В.І. Бюджетні видатки як складова фінансового забезпечення суспільного розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 24. С. 64–69.
40. Чугунов В.І. Бюджетна політика економічного зростання. Агросвіт. 2022. № 1. С. 88–94.
41. Чугунов В.І. Теоретичні засади формування видатків бюджету як інструменту забезпечення економічного зростання. Трансформація національної економіки в контексті реалізації євроінтеграційної стратегії: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 24 травня 2018 р.). Миколаїв: МНУ, 2018. С. 78-82.
42. Чугунов В.І. Інституційні засади розвитку системи планування видатків бюджету. Модернізація та суспільний розвиток економіки держави та регіонів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25-26 травня 2018 р.). Київ: ТНУ, 2018. С. 115-118.
43. Чугунов В.І. Бюджетне регулювання економічного розвитку країни. Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10-11 квітня 2019 р.). Київ: КНТЕУ, 2019. С.83-85.
44. Чугунов В.І. Бюджетна політика у країнах із розвинутою економікою. Стратегічні пріоритети розвитку економіки, фінансів, обліку та права в Україні та світі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 3 жовтня 2019 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч.5. С. 47-49.
45. Чугунов В.І. Бюджетний механізм у системі державного регулювання економіки. Фундаментальні та прикладні наукові дослідження: актуальні питання, досягнення та інновації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Бердянськ, 27 березня 2020 р.). Бердянськ: БДПУ, 2020. С. 67–69.
46. Чугунов В.І. Бюджетна складова розвитку економіки. Фінансова політика як складова економічного розвитку: матеріали Всеукр. наук.-

- практ. конф. (м. Київ, 15-16 квітня 2020 р.). Київ: КНТЕУ, 2020. С. 94-96.
47. Чугунов В.І. Бюджетна система як інструмент економічних перетворень. Фінансова система України як складова інституційних перетворень економіки: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14-15 квітня 2021 р.). Київ: КНТЕУ, 2021. С. 76–79.
48. Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку. К.:НІОС, 2003. 488 с.
49. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Державні видатки у системі фінансового регулювання. *Фінанси України*. 2003. № 12. С. 3-8.
50. Чугунов І.Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання. К.: НДФІ, 2005. 259 с.
51. Чугунов І.Я. Інституційна архітектоніка бюджетної системи. *Фінанси України*. 2008. № 11. С. 3–10.
52. Чугунов І.Я. Теоретичні засади розвитку бюджетних відносин. *Вісник КНТЕУ*. 2011. № 4. С. 13–22.
53. Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни// *Казна Україна*. 2014. № 6.С. 25–28.
54. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень. *Економічний часопис-XXI*. 2016. № 3-4(2). С. 66 – 69.
55. Чугунов І.Я., Ігнатюк І.М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни. *Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди*. 2016. № 28/1. С. 217–226.
56. Чугунов І.Я. Бюджетна політика економічного розвитку // *Вісник КНТЕУ*. 2015. № 2. С. 64–73.
57. Чугунов І.Я., Собчук С.І. Формування бюджетної політики економічного розвитку країни . *Вісник КНТЕУ*. 2018. №3. С.103–116.

58. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. *Вісник КНТЕУ*. 2018. № 5. С.5–18.
59. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Видатки бюджету в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. *Вісник КНТЕУ*. 2019. № 2. С.103–121.
60. Чугунов І.Я., Кучер Г.В. Фінансові ресурси державного сектора економіки. *Вісник КНТЕУ*. 2019. № 3. С.40–52.
61. Чугунов І.Я., Качула С.В. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. *Вісник КНТЕУ*. 2020. № 2. С.87–98.
62. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах пандемії covid-19. *Вісник КНТЕУ*. 2020. № 6. С.57–65.
63. Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. К.:Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2021. 532 с.
64. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо здійснення оцінки ефективності бюджетних програм: наказ Міністерства фінансів України від 17.05.2011 р. №608 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.
65. Про паспорти бюджетних програм: наказ Міністерства фінансів України від 29.12.2002р.№1098.URL<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.
66. Про проведення огляду видатків бюджету в окремих сферах: постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. №101 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.
67. Про результативні показники бюджетної програми: наказ Міністерства фінансів України від 10.12.2010 р. №1536 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.
68. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 р. №142-р.

69. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021р. №1805-р.
70. Про Бюджетну декларацію на 2022-2024 роки: постанова Верховної Ради України від 15.07.2021 року № 1652-ІХ.
71. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 № 267 «Деякі питання затвердження фінансових документів та казначейського обслуговування в умовах воєнного стану»
72. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2022 № 381 «Про внесення змін до Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану»
73. Радіонов Ю.Д. Проблема ефективності використання бюджетних коштів. *Фінанси України*. 2011. № 5. С. 47-55.
74. Радіонов Ю.Д. Формування видатків бюджету: монографія. Київ: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2019. 616 с.
75. Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації / за ред. І.О.Луніної. Київ: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2014. 296 с.
76. Самошкіна О.А. Удосконалення використання програмно-цільового методу в процесі управління державними видатками. *Наукові праці НДФІ*. 2005. Вип. 4 (33). С. 70-76.
77. Сафонова Л.Д. Казначейська система виконання. К.: КНЕУ, 2014. 417 с.
78. Сафонова Л.Д., Невешкіна Т.С. Теоретичні засади управління видатками бюджету. *Фінанси України*. 2011. № 3. С. 100-110.
79. Стратегія оптимізації кількості бюджетних програм: розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.04.2011 р. №292-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/292-2011-p>.

80. Сідельникова Л.П. Соціальні видатки бюджету у системі забезпечення добробуту громадян. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2019. № 1 (45). С. 64-69.
81. Сідельникова Л.П. Системні детермінанти податків на споживання у формуванні доходів бюджету. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 35. С. 411–418.
82. Теорія фінансів / П.І. Юхименко, В.М. Федосов, Л.Л. Лазебник та ін.; за заг. ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. К.: Центр учбової літератури, 2010. 576 с.
83. Тірбах Л. В. Фіскальні реформи і бюджетна консолідація // *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Економічні науки. 2016. Вип. 16. Ч. 3 С. 123–126.
84. Тірбах Л. В. Оптимізація кількості державних цільових та бюджетних програм // *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Економіка. 2016. Т. 21. Вип. 2. С. 186–189.
85. Ткаченко Н.В. Прагматика і проблематика впровадження програмно-цільового методу в бюджетний процес. *Фінансовий простір*. 2013. № 3(11). С.78-84.
86. Чугунов І.Я., Нікітішин А.О. Податкова безпека держави. *Вісник КНТЕУ*. 2019. № 4. С.31–41.
87. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності. *Вісник КНТЕУ*. 2014. № 5. С. 64-77.
88. Чугунов І.Я., Лисяк Л.В. Бюджетна система в інституційному середовищі суспільства. *Фінанси України*. 2009. № 11. С. 3-11.
89. Чугунов І.Я., Пасічний М.Д. Бюджетно-податкова політика економічного розвитку . *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 1(13).Ч.1. С. 54-61.
90. Afonso, A., & Jalles, J. T. Fiscal composition and long-term growth // *Applied Economics*. 2014. – vol. 46(3). – pp. 349-358.

91. Ahmed, I., Socci, C., Severini, F., Pretaroli, R. (2019). Fiscal policy for households and public budget constraint in Italy. *Economia Politica*, 36(1), pp. 19-35.
92. Arestis, P. (2012). Fiscal policy: a strong macroeconomic role. *Review of Keynesian Economics*, 1(1), pp. 93–108.
93. Bilbiie, F., Monacelli, T., Perotti, R. (2021). Fiscal policy in Europe: controversies over rules, mutual insurance, and centralization. *Journal of Economic Perspectives*, 35(2), pp. 77-100.
94. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. and other. General editorship Chugunov I. Scientific Route. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p.
95. Government Finance Statistics Yearbook/ - Washington, DC: Prepared by Chugunov I., Pasichnyi M. (2018) Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies. *Investment Management and Financial Innovations*. 15(4). p.113–122.
96. Chugunov I.Y., Pasichnyi M.D. Fiscal policy for economic development. *Scientific bulletin of Polissia*. 2018. № 1 (13). P.1, pp.54–61.
97. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Features of EU and Ukraine debt policy. *Investment Management and Financial Innovations*. 2019. Volume 16, Issue №4, pp. 254-261.
98. Chugunov I., Makohon V. Fiscal strategy as an instrument of economic growth. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 No. 3. pp. 213-217.
99. Chugunov I., Makohon V., Krykun T. Fiscal policy and institutional budget architectonics. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 No.5. pp.197-203.
100. Chugunov I., Makohon V., Krykun T. Budget strategy in the conditions of economic globalization. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Vol.17, Issue 3, pp.101-110.

101. Chugunov I., Kachula S. State financial policy as a component of socioeconomic development of society. The potential of modern science. volume 2. Sciemcee Publishing.London, United Kingdom. 2019. pp.29-44.
102. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Budgetary policy of the emerging countries in conditions of institutional transformations. Problems and Perspectives in Management. 2019.Volume 17, Issue №4, pp.252-261.
103. Chugunov I., Makohon V., Vatulov A., Markuts Y. General government revenue in the system of fiscal regulation. Investment Management and Financial Innovations. Volume17.2020,Issue№1, pp.134-142.
104. Chugunov I., Makohon V. Budgetary projection in the system of financial and economic regulation of social processes. Baltic Journal of Economic Studies. Vol. 6. 2020. No.1 pp. 130-135.
105. Chugunov I., Makohon V., Korovii V. Formation of budget expenditure in the system of fiscal regulation. Baltic Journal of Economic Studies. 2020. Vol.6. N.2. pp.100-107.
106. Chugunov I., Makogon V. Institutional transformations of the financial support of the pension framework functioning. Financial and credit activity: problems of theory and practice.2020.4,Issue№35. pp.328-334.
107. Chugunov I., Pasichnyi M., Koroviy V., Kaneva T., Nikitishin A. Fiscal and Monetary Policy of Economic Development. European Journl of Sustainable Development. 2021. № 10(1), pp. 42-52.
108. Chugunov I., Koroviy V. Fiscal policy in the system of society development. Theoretical and scientific approaches to the problems of modern economy: monograph. Primedia eLaunch. Boston, USA. 2020. pp.139-160.
109. Chugunov I.Y., Koroviy V.V. Formation of financial policy of the state as a component of social development. Sciences of Europe. Praha, Czech Republic.2020. Vol.3. N.54. pp.12-18.
110. Chugunov I.Y., Aristov Yu.Yu. Budget as a tool of economic growth. Sciences of Europe. Praha, Czech Republic. 2021. Vol.3. № 64. pp.66-72.

111. Chugunov I.Y., Titarchuk M.I. Formation of the state budget as an instrument of socio-economic development of the country . Sciences of Europe. Praha, Czech Republic.2020. Vol.2. N.55. pp.46-52.
112. Chugunov I.Y., Mostytska N.A. Budget mechanism as a component economic policy of the state. Sciences of Europe. Praha, Czech Republic.2020. Vol.2. N.56. pp.15-21.
113. Chugunov I., Koroviy V. State financial policy of socio-economic development of the country. Actual problems of science and practice. Abstracts of XIV International Scientific and Practical Conference. Stockholm, Sweden 2020. pp. 43-46.
114. Chugunov I., Nasibova O. Public funding of social protection:Impact on social indicators in Eurozone countries. Investment Management and Financial Innovations.Vol.18.Issue 2. 2021.pp. 181–192.
115. Chugunov I., Pasichnyi M. (2018) Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies. Investment Management and Financial Innovations. 15(4). p.113–122.
116. Chugunov, I., Makohon, V., Kaneva, T., Adamenko, I. Influence of financial support of human capital development on economic growth.Problems and Perspectives in Managementthis link is disabled, 2022, 20(2), стр. 269–280.
117. Chugunov I., Samoshkina O. Budget mechanism of Ukraine in the conditions of martial law. European Academic Science and Research: International Conference of European Academy of Sciences & Research (Hamburg, Germany, April 28, 2022). “EASR”. No. XXVIII (2022), pp. 6-7.
118. Cogan, J. F., Taylor, J. B., Wieland, V., Wolters, M. H. Fiscal consolidation strategy // Journal of Economic Dynamics and Control. 2013. vol. 37(2). pp. 404-421.

119. Gaspar, V., Amaglobeli, D., Garcia-Escribano, M., Prady, D., Soto, M. (2019). Fiscal policy and development: Human, social, and physical investments for the SDGs. International Monetary Fund, 45 p.
120. Ho, A. (2018). From performance budgeting to performance budget management: theory and practice. *Public Administration Review*, 78(5), pp. 748-758.
121. Kuzheliev M., Nechyporenko A. Financial resources of public sector of economy in ensuring realization of financial policy of the country. Association agreement: driving integrational changes: collective monograph / edited by R.Iserman, M.Dei, O.Rudenko, Y.Tsekhmister, V.Lunov. Accent Graphics Communications Chicago, Illinois, USA, 2019. P. 374–385.
122. Kuzheliev M., Rekunenko I., Nechyporenko A., Nemsadze G. Discretionary budget expenditure in the system of state regulation of the country's socioeconomic development. *Public and Municipal Finance*. 2018. № 7. P. 8–18.
123. Larch, M., Orseau, E., Van Der Wielen, W. (2021). Do EU fiscal rules support or hinder counter-cyclical fiscal policy?. *Journal of International Money and Finance*, Volume 112, 102328.
124. Pasichnyi M. (2017). Empirical study of the fiscal policy impact on economic growth. *Problems and Perspectives in Management*, 15(3), pp. 316-322.
125. The official website of OECD. Retrieved from <http://www.oecd.org>
126. The official website of IMF. Retrieved from <https://www.imf.org/external/index.htm>
127. The official website of World Bank. Retrieved from <https://www.worldbank.org>
128. The official website of European Commission. Retrieved from <https://ec.europa.eu/commission/index>
129. The official website of Eurostat. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat>

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ У СИСТЕМІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

3.1. Основні напрями бюджетної політики суспільного розвитку

Одним із основних інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку є перспективне бюджетне планування, яке полягає в розробці основних напрямів формування та використання бюджетних коштів на середньострокову перспективу, відповідно до завдань, що постають перед суспільством на певному етапі його розвитку. У процесі перспективного бюджетного планування створюються умови для розв'язання найважливіших проблем державного впливу на економічний розвиток. Слід зазначити, що проведення цілеспрямованої фінансово-бюджетної політики в Україні передбачає запровадження стратегічного бюджетного планування. Середньострокове бюджетне планування є необхідною умовою підвищення керованості та якості процесу бюджетного планування, посилення впливу бюджетного регулювання на соціально-економічний розвиток держави. З метою посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток суспільства потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності витрачання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого фінансового контролю. Виникнення бюджетних відносин і зміни в них відбуваються внаслідок розвитку економіки, яка є передумовою і одночасно об'єктом їх впливу. Однак слід зазначити, що можливості використання бюджету в макроекономічному регулюванні пов'язані з умовами і результатами виробництва, рівнем розвитку економічних відносин. Бюджет є одним з основних інструментів державного регулювання соціально-економічних процесів, оскільки у процесі його складання здійснюється розробка основних напрямів формування та

використання бюджетних коштів, виходячи з необхідності вирішення завдань, які стоять перед суспільством на даному етапі його розвитку. Становлення бюджетних відносин відбувається внаслідок розвитку економіки, однак можливості використання бюджету в макроекономічному регулюванні пов'язані з умовами і результатами виробництва, рівнем розвитку економічних відносин. Бюджетна політика є адаптивним механізмом у системі регулювання економіки, спрямованим на забезпечення адекватності регулятивних заходів внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища з метою економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць. Основною метою бюджетної політики є забезпечення довгострокової збалансованості бюджетної системи, яка передбачає формування стабільної податкової бази на основі створення сприятливих умов для розвитку бізнесу, своєчасного та достатнього рівня фінансування основних напрямів розвитку соціально-економічної сфери, формування ефективного механізму міжбюджетного регулювання. Світовий досвід підтверджує, що бюджетна рівновага досягається при збалансованому бюджеті, який має впливати на темпи економічного зростання, рівень добробуту населення. Від якості та своєчасності прийняття рішень щодо управління державними фінансами залежить збалансованість бюджетної системи та результативність бюджетного регулювання. Основу бюджетної політики складають напрями і завдання, які визначають довгострокову перспективу формування і використання фінансових ресурсів державного та місцевих бюджетів, шляхи вирішення завдань, що випливають з особливостей суспільного розвитку країни та циклічності економічних процесів, динамічну збалансованість, стійкість та стабільність функціонування бюджетної системи. Досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни залежить від ступеня врахування в бюджетній політиці тенденцій розвитку інституційного середовища фінансово-бюджетного простору, динаміки суспільного розвитку. Підвищення дієвості бюджетного механізму та його взаємозв'язків з фінансовими інститутами на сучасному етапі розвитку системи державних фінансів обумовлює необхідність поглиблення

дослідження бюджетної архітекtonіки, розробки концепції її інституціоналізації на основі обґрунтування оптимальних співвідношень бюджетних, податкових, соціальних, державних боргових складових, що визначають бюджетний простір. Розвиток суспільних відносин потребує поглиблення досліджень щодо впливу бюджетних видатків на динаміку соціально-економічних процесів, посилення дієвості використання видатків бюджету як ефективного інструменту регулювання економічного розвитку країни, підвищення якісного рівня бюджетного прогнозування і планування видатків бюджету, результативності бюджетної політики [1,56,71].

Оцінка результативності бюджетних програм є ефективним інструментом управління бюджетними ресурсами, який дає можливість здійснювати оцінку використання бюджетних коштів на виконання певної бюджетної програми для досягнення визначених мети і завдань. При проведенні оцінки результативності виконання бюджетних програм необхідно визначити ті програми, які функціонують як було заплановано, і ті, які є недостатньо функціональними. Вагомим є формування якісного рівня показників результативності бюджетних програм з метою встановлення ступеня досягнення планових показників, системи середньострокового бюджетного планування, що дозволить посилити взаємозв'язок між використаними бюджетних коштів та отриманими результатами. На всіх стадіях бюджетного процесу його учасники в межах своїх повноважень оцінюють ефективність бюджетних програм, що передбачає заходи з моніторингу, аналізу та контролю за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів. Оцінювання ефективності бюджетних програм здійснюється на підставі аналізу результативних показників бюджетних програм, а також іншої інформації, що міститься в бюджетних запитах, кошторисах, паспортах програм, звітах про виконання кошторисів та паспортів. На сучасному етапі розвитку бюджетних відносин в Україні з метою підвищення рівня ефективності і результативності розподілу та використання бюджетних ресурсів відбувається подальше удосконалення планування і виконання видаткової частини бюджету України на засадах програмно-

цільового методу, і, перш за все, як складової системи середньострокового бюджетного планування. Подальше удосконалення методології програмно-цільового підходу до формування видаткової частини бюджету, інституційних засад його ефективного і результативного функціонування у системі перспективного бюджетного прогнозування та планування дозволить суттєво підвищити якість бюджетної політики. З метою посилення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за досягнення встановлених цілей, упорядкування і підвищення результативності і ефективності бюджетних видатків передбачається впровадження стратегічного планування в діяльність головних розпорядників бюджетних коштів та складання ними планів своєї діяльності, орієнтованих на результат, на поточний і наступні три бюджетні періоди. Зазначене вимагатиме від розпорядників бюджетних коштів оптимізації своїх видатків, в тому числі шляхом упорядкування своєї структури та оптимізації кількості бюджетних програм, здійснення планування видатків, що не пов'язані з утриманням бюджетних установ, виключно за наявності відповідних затверджених державних цільових програм. Розпорядники бюджетних коштів повинні визначити ті бюджетні програми, які не відповідають основним цілям їх діяльності та підлягають передачі до сфери управління інших галузевих міністерств, а також виключити неперіоритетні та неефективні видатки на основі інформації про виконання паспортів бюджетних програм, враховуючи їх пріоритетність. Оптимізація бюджетних програм також передбачає проведення поглибленого аналізу їх переліку і складу з висуненням обґрунтованих пропозицій щодо уточнення назв бюджетних програм, їх упорядкування (об'єднання, розподіл, передача до іншого відповідального виконавця), розглядом можливості включення нових бюджетних програм як напрямів використання вже існуючих бюджетних програм. Подальше удосконалення методології програмно-цільового підходу до формування видаткової частини бюджету України, інституційних засад його ефективного та результативного функціонування дозволить суттєво підвищити якість державної політики у сфері видатків бюджету. Для посилення бюджетної

результативності важливим є упорядкування бюджетних програм, у тому числі складання головними розпорядниками бюджетних коштів планів діяльності відповідно до середньострокових пріоритетів. Доцільним є виявлення найбільш дієвих, ефективних та таких бюджетних програм, що у достатній мірі відповідають функціям, основним завданням розпорядника бюджетних коштів, розробка та затвердження обґрунтованих паспортів цих програм, складання звітів та проведення оцінки ефективності їх виконання, посилення державного фінансового контролю та аудиту за управлінням бюджетними коштами [77,93].

Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку. Економічна сутність бюджетної політики в якості інструменту регулювання економічного розвитку полягає у використанні бюджетної архітекτονіки, яка визначається оптимальними співвідношеннями між елементами бюджетної системи для впливу на динаміку економічного зростання. Рівень збалансованості бюджетної політики впливає як одночасно, так і з лагами у часі на темпи економічного розвитку, а також на інтегрований показник запасу стійкості бюджетної системи, який визначається сукупністю вагомих бюджетних показників, що характеризують стан бюджетної системи. Тому важливим є запровадження відповідної методології розрахунку на певному інтервалі часу показника запасу стійкості бюджетної системи, який повинен враховувати, передусім, показники питомої ваги дебіторської та кредиторської заборгованості зведеного, державного та місцевих бюджетів до загальної суми видаткової частини відповідного бюджету, аналогічний показник заборгованості по соціальних виплатах, податкове навантаження на економіку, рівень виконання дохідної та видаткової частин бюджету, рівень фінансування дефіциту бюджету, питому вагу державного боргу у валовому внутрішньому продукті. З метою посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток суспільства необхідно здійснювати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності витрачання бюджетних

коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого фінансового контролю. Взагалі необхідним є не тільки розробка прогнозних бюджетних показників на середньострокову перспективу але й визначення довгострокової бюджетної стратегії з урахуванням циклічності економічного розвитку, що підвищить керованість бюджетного процесу. Від виваженості та своєчасності прийняття зазначених рішень залежить рівень ефективності бюджетної політики та функціонування бюджетної системи в цілому. Державне регулювання економічної та соціальної політики реалізується за допомогою бюджетного механізму, який включає як з одного боку процес перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту, так і вплив на соціально-економічний розвиток держави та адміністративно-територіальних одиниць. Перспективне прогнозування доходів і видатків бюджету є одним із вагомих елементів державного регулювання сталого розвитку та забезпечення економічного зростання [71,85].

Розробка і реалізація бюджетної політики має спиратися на науково обґрунтовані положення та результати проведених досліджень з питань бюджетних відносин, що безперечно посилить збалансованість державних фінансів та створить необхідні умови для підвищення рівня керованості економічних процесів країни. Основним завданням бюджетного регулювання є забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць, однак при цьому важливою є підтримка у необхідних межах запасу стійкості бюджетної системи. Середньострокове бюджетне планування є необхідною умовою підвищення керованості та якості процесу бюджетного планування, посилення впливу бюджетного регулювання на соціально-економічний розвиток держави. Отже, встановлення довго- і середньострокових цілей та завдань фінансово-бюджетної політики, кількісних та якісних критеріїв їх виконання і на цій основі визначення обсягів бюджетних ресурсів на перспективу є необхідною умовою підвищення якості процесу бюджетного планування та посилення

впливу бюджетної політики на соціально-економічний розвиток держави. Підвищення ефективності державного управління в сучасних фінансово-економічних умовах набувають особливої значущості. З метою реалізації соціально - економічних пріоритетів розвитку країни необхідне підвищення якісного рівня функціонування бюджетної системи, у тому числі запровадження середньострокового бюджетного планування у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів, бюджетних програм; удосконалення методологічних засад програмно-цільового методу планування бюджету; застосування дієвих підходів управління державними фінансами [62,77].

Для досягнення достатнього рівня бюджетної результативності важливим є упорядкування та оптимізація кількості бюджетних програм, зокрема шляхом складання головними розпорядниками бюджетних коштів плану діяльності на наступні за плановим два бюджетні періоди відповідно до середньострокових пріоритетів; розробки та затвердження паспортів бюджетних програм, складання звітів про їх виконання; здійснення управління бюджетними коштами у межах встановлених бюджетних повноважень та проведення оцінки ефективності бюджетних програм, внутрішнього фінансового контролю за повнотою надходжень, взяттям бюджетних зобов'язань розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів. З метою проведення збалансованої бюджетної політики важливим є забезпечення подальшого розвитку методологічних засад середньострокового бюджетного прогнозування та програмно-цільового методу планування видатків бюджету, посилення взаємозв'язку річного і перспективного бюджетного планування, застосування сучасних форм і методів управління бюджетними коштами, державним та місцевим боргом, зміцнення фінансової основи місцевих бюджетів, удосконалення системи державного внутрішнього фінансового контролю та посилення відповідальності учасників бюджетного процесу; посилення стимулюючої функції податкової системи та приведення її у відповідність з пріоритетами державної політики соціально-економічного розвитку. Для розробки і реалізації збалансованого бюджетного регулювання

пріоритети бюджетної політики повинні визначатися виходячи з циклічності економічного розвитку, стану державних фінансів та запасу стійкості бюджетної системи, на кожному етапі економічного розвитку існує необхідність обґрунтування та запровадження відповідних важелів бюджетного механізму[63,71].

Виходячи зі стратегії розвитку економіки, пов'язаної з підвищенням рівня її ендогенної складової, необхідні відповідні інституційні зміни у системі бюджетного регулювання економіки, що формується у певному середовищі суспільства. Вирішення завдань бюджетної політики залежить від вибору та реалізації методів бюджетного регулювання, тому перш за все при формуванні бюджетної політики необхідно чітко визначити її пріоритети, які повинні бути досягненні при її реалізації. Розвиток суспільства зумовлює необхідність відповідних інституційних змін у взаємовідносинах між учасниками бюджетного процесу та підвищення ефективності бюджетної політики у системі державного регулювання економіки. Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку країни. Якщо під інститутами мати на увазі обмеження, що накладаються суспільством на певну діяльність, то інституційні зміни у бюджетному процесі передбачають запровадження низки обмежень відповідно до етапу економічного розвитку, зокрема рівень інвестиційної складової у бюджеті, дефіцит бюджету та структуру джерел його фінансування, обсяг та структуру дохідної та видаткової частин бюджету. Інститути можна представити як результат процесів, які відбувалися у попередніх періодах часу і тому вони відповідають, перш за все, минулому середовищу. Важливим є визначення ступеню адекватності цих інститутів сучасним обставинам, терміну початку, поетапності, швидкості внесення необхідних інституційних змін. Від зазначеного залежить ефективність розвитку державних фінансів, національної економіки, суспільства в цілому. Стійка сукупність базових інститутів, що визначають еволюційний розвиток наступних інституційних структур є

інституційною матрицею, що реалізує концепцію системи раціональних структурно-функціональних перетворень. Інституційна система підлягає постійним змінам виходячи з невідповідності діючих інститутів певним особливостям сучасного середовища. У бюджетній системі містяться інститути, що як підвищують так і зменшують рівень ефективності функціонування цієї системи в якості інструмента соціально-економічного розвитку країни, тому важливою є оцінка бюджетних інституцій з цього питання, визначення інституційного залишку, який має суттєвий вплив на ступінь спроможності бюджетного регулювання [56,71].

Бюджетна рівновага важлива, насамперед, між запланованими та фактичними показниками, у тому числі як співвідношення до валового внутрішнього продукту, дохідної та видаткової частини бюджету, дефіциту бюджету, державного боргу, їх структуризації. Відповідна рівновага необхідна між фінансово-бюджетними та соціально-економічними показниками у розрізі адміністративно-територіальних одиниць, результативними показниками бюджетних програм, досягненням відповідної суспільної мети та бюджетними видатками головних розпорядників бюджетних коштів. Інституційна рівновага не означає тільки статичної рівноваги, має бути також стійка динамічна рівновага, зокрема бюджетна збалансованість важлива передусім у середньостроковій перспективі. Зважаючи на стратегію розвитку економіки, пов'язаної з підвищенням рівня її ендогенної складової, необхідні відповідні інституційні зміни у фінансово-бюджетному регулюванні, зокрема у податковій політиці, державній політиці сфери видатків, запозичень, державного боргу. Одним з основних завдань бюджетного регулювання є забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць, однак при цьому важливою є підтримка запасу стійкості бюджетної системи у необхідних межах. Слід зазначити, що бюджетна система є потужним інструментом впливу на економічне зростання, разом з цим вона з лагом у часі виступає як об'єкт впливу з огляду на макроекономічне становище країни, тому важливим є визначення ступеня

взаємовпливу з лагами у часі бюджетної системи і соціально-економічного розвитку держави та територій. Під час економічної рецесії ринковий механізм починає діяти по іншому ніж при економічному зростанні, тому важливими є посилення дієвості використання державних фінансів як інструменту впливу на економіку, необхідним є посилення фінансової дисципліни та фінансового контролю за використанням бюджетних коштів. Одним із основних інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку є перспективне бюджетне планування, яке полягає в розробці основних напрямів формування та використання бюджетних коштів на середньострокову перспективу, відповідно до завдань, що постають перед суспільством на певному етапі його розвитку. У процесі перспективного бюджетного планування створюються умови для розв'язання найважливіших проблем державного впливу на економічний розвиток. Слід зазначити, що проведення цілеспрямованої фінансово-бюджетної політики в Україні передбачає запровадження стратегічного бюджетного планування [30,63,84].

Пріоритетними напрямками бюджетної політики мають стати вдосконалення інституційного середовища фінансового регулювання, підвищення дієвості фінансово-бюджетного планування і прогнозування, посилення взаємозв'язку фінансового регулювання із циклічністю економічного розвитку, забезпечення макроекономічної збалансованості. Вагомим є подальше зміцнення ролі бюджетної складової в забезпеченні економічного зростання. Для стимулювання економічного зростання необхідним є активне використання дефіциту бюджету з метою збільшення видаткової частини бюджету, особливо в умовах відносного зменшення податкового навантаження на економіку, проте розмір державного боргу та економічні можливості держави по його обслуговуванню є фактором обмеження обсягу дефіциту бюджету. В періоди сталого економічного зростання при необхідності, особливо за умови наявності значного обсягу державного боргу, доцільним є використання профіциту бюджету. В умовах обмеженості фінансових ресурсів вагомим завданням бюджетної політики є

спрямування видатків на пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку країни, обґрунтування цілей, завдань та принципів бюджетної політики, узгодження фінансових можливостей бюджету щодо їх реалізації в межах бюджетних періодів. Динамічна трансформація економічної системи визначає необхідність збалансування бюджетів усіх рівнів з урахуванням циклічних коливань реального валового внутрішнього продукту, індексу споживчих цін, державного боргу, валютного курсу. Доцільним є формування бюджетної політики на основі засад, що передбачають стабільність, передбачуваність податкового регулювання, обмеження бюджетного дефіциту та державного боргу, формування бюджету з урахуванням прогнозу основних фінансово-економічних показників, що покладені в основу бюджетного планування. Важливим у процесі розробки та реалізації бюджетної політики є удосконалення системи управління державними фінансами, посилення ефективності регулятивної функції бюджетних механізмів, здійснення структурних змін в економіці, спрямованих на підвищення темпів економічного зростання. Вагомим завданням бюджетної політики є адаптація до змін структури суспільних відносин, впливу зовнішніх економічних факторів, інституційних перетворень економічної системи. З метою підвищення темпів економічного зростання та посилення результативності структурних перетворень економіки доцільним є проведення інституційних змін системи бюджетних відносин [71,85].

Збереження стійкості фінансово-бюджетної системи країни і особливостей бюджетного забезпечення в умовах воєнного стану потребують подальшого застосування принципів стратегічного, програмно-цільового і результативного управління бюджетними ресурсами з метою суттєвого підвищення дієвості фінансово-бюджетної політики у досягненні стратегічних пріоритетів розвитку країни. Ефективна реалізація зазначених принципів повинна відбуватися в рамках застосування державного стратегічного планування і прогнозування соціально-економічного розвитку країни та середньострокового програмно-цільового бюджетного планування, що дозволяє оцінити взаємозв'язок між

стратегічними пріоритетними завданнями розвитку країни у різних сферах суспільних відносин і результатами діяльності органів державного управління. Особливої актуальності набувають дослідження з питань розробки і реалізації науково обґрунтованої соціально-економічної політики держави в умовах воєнного стану з урахуванням критеріїв пріоритетності, послідовності, системності, результативності і ефективності відповідних заходів. Бюджетна політика як ефективний інструмент впливу на динаміку соціально-економічних процесів у країні, повинна формуватися виходячи із визначених державних стратегічних пріоритетів розвитку, рівня результативності і ефективності бюджетних видатків у різних сферах суспільної діяльності, а також враховуючи тенденції економічних і соціально-демографічних процесів у країні. Оскільки обсяг і структура видаткової частини бюджету у програмному, відомчому, функціональному та економічному розрізах характеризують перелік стратегічних пріоритетів розвитку країни, регулюючи ці показники, держава здатна реалізовувати послідовну, системну та ефективну бюджетну політику, яка матиме на меті результативне вирішення нагальних економічних, соціальних та оборонних потреб країни на певному етапі її розвитку, а також запобігання негативних тенденцій у середньостроковій перспективі. Бюджетний механізм соціально-економічного розвитку країни в умовах воєнного стану повинен передбачати ефективне і результативне досягнення економічних, соціальних і оборонних пріоритетів розвитку країни, що передбачає перехід від планування галузевих бюджетних видатків до бюджетного планування галузевих результатів від використання бюджетних коштів у сферах суспільних відносин. Відповідно до статті 95 Конституції України бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Держава прагне до збалансованості бюджету України. Реалізація цих положень є вкрай важливою в умовах воєнного стану країни. Важливим є удосконалення теоретико-методологічних та практичних основ середньострокового програмно-цільового планування бюджетних програм з урахуванням критеріїв

пріоритетності та результативності при вирішенні стратегічних завдань розвитку країни в умовах воєнного стану. Подальші напрями удосконалення бюджетного механізму соціально-економічного розвитку країни повинні передбачати: удосконалення підходів до оцінки результативності бюджетних програм та діяльності їх розпорядників щодо співвідношення бюджетних затрат, ефективності, кількісних і якісних характеристик галузевого продукту, а також оцінки кінцевого соціально-економічного ефекту від реалізації бюджетних програм у різних сферах суспільних відносин; визначення впливу видатків бюджету країни на показники функціонування і тенденції розвитку економічної, соціально-демографічної і оборонної сфер; удосконалення програмно-цільового розподілу бюджетних коштів між їх розпорядниками у різних галузях суспільних відносин на підставі їх планів з урахуванням критеріїв результативності і пріоритетності їх діяльності. Важливим є підвищення ефективності розподілу фінансових ресурсів на рівні формування державної політики в умовах воєнного стану, забезпечення ефективного виконання державного та місцевих бюджетів, дотримання жорсткої бюджетно-податкової дисципліни, підвищення рівня прозорості управління державними фінансами, управління людськими ресурсами в сфері державних фінансів, підвищення результативності використання бюджетних коштів. Бюджетна політика як вагома складова державної фінансової політики повинна бути адаптивним регулятором соціально-економічних процесів з урахуванням основних принципів бюджетної архітекtonіки як дохідної, так і видаткової частини бюджету. Фінансування з державного бюджету здійснюється перш за все на потреби збройних сил України, соціальні виплати населенню. За попередніми оцінками близько тридцяти відсотків підприємств зупинили свою діяльність, відповідно сорок п'ять відсотків скоротили виробництво. За оцінками Міністерства фінансів України втрати бюджету становлять понад два мільярди гривень щоденно. Інфраструктурні втрати щомісячно за попередніми розрахунками становлять сто двадцять мільярдів доларів. Якщо враховувати військові втрати, збільшення військових та соціальних видатків бюджету,

державні програми підтримки населення, то це – сотні мільярдів доларів. Основне завдання – збереження дієвості фінансово-бюджетної системи України. Фіскальний розрив збільшується з кожним днем війни. Євросоюзом вже створено програму макрофінансової допомоги Україні у розмірі понад один мільярд двісті мільйонів євро. З метою оперативного забезпечення потреб секторів безпеки і оборони в умовах воєнного стану Кабінетом Міністрів України прийнято постанову «Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету», якою передбачено збільшення коштів резервного фонду на понад п'ятдесят мільярдів гривень. Також урядом прийнято рішення щодо спрощення бюджетних процедур з метою забезпечення дієвого функціонування бюджетної сфери в умовах воєнного стану. Важливими є не тільки суттєві зовнішні запозичення, а також реструктуризація зовнішнього державного боргу та виплат по його обслуговуванню. Уряд здійснює низку достатньо обґрунтованих бюджетних заходів, поступово знаходить розуміння балансу бюджету воєнного часу, що є важливим на даному етапі бюджетно-податкових та соціально-економічних відносин в Україні [71,103].

Подальший розвиток програмно-цільового методу у бюджетному процесі передбачає: забезпечення прозорості бюджетного процесу; здійснення оцінки діяльності учасників бюджетного процесу щодо досягнення поставлених цілей та виконання завдань за результатами виконання бюджету, проведення аналізу причин неефективного виконання бюджетних програм; упорядкування системи організації діяльності головних розпорядників бюджетних коштів щодо формування і виконання бюджетних програм шляхом чіткого розмежування відповідальності за реалізацію відповідної бюджетної програми між визначеними головним розпорядником бюджетних коштів відповідальними виконавцями бюджетних програм; посилення відповідальності головного розпорядника бюджетних коштів за дотримання відповідності бюджетних програм законодавчо визначеній меті його діяльності, а також за фінансове забезпечення бюджетних програм і результати їх виконання; підвищення якості розроблення бюджетної політики, ефективності розподілу і використання

бюджетних коштів. З метою посилення впливу бюджетної політики на економічне зростання необхідно здійснювати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності використання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого державного фінансового контролю. Необхідним є не тільки розробка прогнозних бюджетних показників на середньострокову перспективу але й визначення довгострокової бюджетної стратегії з урахуванням циклічності економічного розвитку, що підвищить керованість бюджетного процесу. Взагалі необхідною є не лише розробка прогнозних бюджетних показників на середньострокову перспективу, але й визначення бюджетної стратегії до 2030 року із урахуванням циклічності економічного розвитку, що, безперечно, підвищить керованість бюджетного процесу. На сучасному етапі розвитку державних фінансів, необхідним є переосмислення сутності бюджетної системи у процесі регулювання економіки, підвищення теоретико-методологічного рівня бюджетної політики та розробки нової парадигми системи бюджетного регулювання на основі виявлених особливостей бюджетного процесу, враховуючи вітчизняний та зарубіжний досвід, з одного боку як інструменту впливу, з іншого – як об'єкту регулювання економічного розвитку. Зазначене надасть можливість приймати ефективні рішення стосовно розвитку бюджетних відносин як вагомому інструменту економічного зростання та поглибити розуміння сутності бюджету як економічної категорії і бюджетної системи як важливого регулятора економічних процесів [61,71,93].

Система бюджетного регулювання як одна з основних складових системи державного регулювання економіки є сукупністю функціональних фінансово-бюджетних та економічних елементів, зокрема, дохідна частина бюджету, видаткова частина бюджету, дефіцит бюджету, державний борг, податкове регулювання, міжбюджетні відносини, економічні процеси країни, зовнішнє економічне середовище та взаємозв'язки між ними. Важливим напрямом впливу бюджету на економічні та соціальні процеси в державі є видатки, які

беруть участь у формуванні величини фондів споживання та нагромадження. Бюджетна політика у сфері державних видатків є досить вагомим інструментом впливу на соціально-економічний розвиток, особливо на перехідному етапі економічних реформ при обмеженості фінансових ресурсів держави. Державна політика у сфері видатків бюджету суттєво впливає на обсяг сукупного попиту, який складається із обсягу споживчого попиту, інвестиційного попиту та попиту держави. Механізм впливу державних видатків на обсяг сукупного попиту та випуску продукції передбачає їх збільшення у періоди економічного спаду та зменшення у періоди економічного зростання, тим самим здійснюючи відповідний вплив на обсяг сукупного попиту та випуску продукції. Бюджетна політика є однією з найбільш вагомих складових системи державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Бюджетного регулювання має постійно вдосконалюватися та адаптуватися до інституційних перетворень економічного середовища, динаміки і тенденцій суспільного розвитку, економічної циклічності з урахуванням необхідності підвищення рівня збалансованості та ефективності функціонування державних фінансів. Результативність бюджетної стратегії визначається як перевищення ефективності видатків бюджету фіскального впливу доходів бюджету. Значення цього перевищення повинно бути найбільшим. Країни, які здатні у певній мірі досягнути зазначеного мають дієвий фінансовий інструмент економічного зростання. Подальші наукові дослідження теоретичних засад розвитку бюджетних відносин сприятимуть підвищенню рівня ефективності використання бюджетних коштів та результативності бюджетної системи як інструменту впливу на дієвість функціонування національної економіки.

3.2. Середньострокове бюджетне прогнозування в умовах економічних перетворень

Середньострокове бюджетне планування є необхідною умовою підвищення керованості та якості процесу бюджетного планування, посилення впливу бюджетного регулювання на соціально-економічний розвиток держави. Встановлення довго- і середньострокових цілей та завдань бюджетної політики, кількісних та якісних критеріїв їх виконання і на цій основі визначення обсягів бюджетних ресурсів на перспективу є необхідною умовою підвищення якості процесу бюджетного планування та посилення впливу бюджетної політики на соціально-економічний розвиток держави. Розробка і реалізація бюджетної політики мають спиратися на науково обґрунтовані положення та результати проведених досліджень з питань бюджетних відносин, що посилять збалансованість державних фінансів та створить необхідні умови для підвищення рівня керованості економічних процесів у країні. Інституційна модель бюджетної політики має поєднати, виходячи з положень економічної архітекτονіки, соціальні та інноваційні бюджетні складові, що забезпечить якісний рівень функціонування фінансово-економічної системи держави. Підвищення ефективності державного управління в сучасних фінансово-економічних умовах набувають особливої значущості. З метою реалізації соціально – економічних пріоритетів розвитку країни необхідне підвищення якісного рівня функціонування бюджетної системи, у тому числі запровадження середньострокового бюджетного планування у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів, бюджетних програм; удосконалення методологічних засад програмно-цільового методу планування бюджету; застосування дієвих підходів управління державними фінансами. З метою проведення збалансованої бюджетної політики важливим є забезпечення подальшого розвитку методологічних засад середньострокового бюджетного прогнозування та програмно-цільового методу планування видатків бюджету, посилення взаємозв'язку річного і перспективного бюджетного планування,

застосування сучасних форм і методів управління бюджетними коштами, державним та місцевим боргом, зміцнення фінансової основи місцевих бюджетів, удосконалення системи державного внутрішнього фінансового контролю та посилення відповідальності учасників бюджетного процесу; посилення стимулюючої функції бюджетної системи та приведення її у відповідність з пріоритетами бюджетної політики соціально-економічного розвитку країни. Виходячи зі стратегії розвитку економіки, пов'язаної з підвищенням рівня її ендогенної складової, необхідні відповідні інституційні зміни у системі бюджетного регулювання економіки, що формується у певному середовищі суспільства. Вирішення завдань бюджетної політики залежить від вибору та реалізації методів бюджетного регулювання, тому перш за все при формуванні бюджетної політики необхідно чітко визначити її пріоритети, які повинні бути досягненні при її реалізації. Розвиток суспільства зумовлює необхідність відповідних інституційних змін у взаємовідносинах між учасниками бюджетного процесу та підвищення ефективності бюджетної політики у системі державного регулювання економіки [30,71,87].

Одним з основних завдань бюджетної політики є забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць, однак при цьому важливою є підтримка запасу стійкості бюджетної системи у необхідних межах. Бюджетна система є потужним інструментом впливу на економічне зростання, разом з цим вона з лагом у часі виступає як об'єкт впливу з огляду на макроекономічне становище країни, тому важливим є визначення ступеня взаємовпливу з лагами у часі бюджетної системи і соціально-економічного розвитку держави. З метою розробки і реалізації збалансованого бюджетного регулювання протягом певного часового інтервалу бюджетна політика має визначатися, виходячи, з одного боку, з циклічності економічного розвитку, з іншого, – зі стану державних фінансів і запасу стійкості бюджетної системи, суттєве зменшення якого може призвести до ускладнень у проведенні ефективного бюджетного регулювання для позитивного впливу на економічне зростання. На кожному

етапі економічного розвитку є необхідність розробки такого бюджетного механізму, який забезпечив би втілення поставлених завдань перед державою. З економічної точки зору, бюджетний механізм є сукупністю певних видів бюджетних відносин, методів формування та використання бюджетних коштів. Перспективне прогнозування бюджету повинно мати індикативний характер, тобто виступати інструментом регулювання соціально-економічних процесів за допомогою постановки певних цілей, визначення пріоритетів розвитку національної економіки та соціальної сфери і застосування бюджетних стимулів для їх реалізації. Довгострокова збалансованість бюджету характеризує показники виконання дохідної та видаткової частини бюджету, частку дебіторської та кредиторської заборгованості зведеного, державного та місцевих бюджетів у загальній сумі видаткової частини відповідного бюджету, рівень податкового навантаження на економічну систему, фінансування дефіциту бюджету та державного боргу. Рівень збалансованості бюджетного регулювання впливає як одночасно, так і з лагами у часі, на інтегрований показник запасу стійкості бюджетної системи, що відображає можливість своєчасного виконання фінансових зобов'язань державними органами управління та місцевого самоврядування. Важливим є розробка обґрунтованих засад перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему, визначення пріоритетних напрямів використання бюджетних коштів та реалізація низки заходів щодо досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни [1,66].

Основною метою бюджетної політики є забезпечення довгострокової збалансованості бюджетної системи, яка передбачає формування стабільної податкової бази на основі створення сприятливих умов для розвитку економіки, своєчасного та достатнього рівня фінансування основних напрямів розвитку соціально-економічної сфери, формування ефективного механізму міжбюджетного регулювання, що впливатиме на темпи економічного зростання, рівень добробуту населення. Бюджетна стратегія виступає одним із вагомих інструментів фінансової політики, визначається завданнями соціально-

економічного розвитку суспільства та повинна бути спрямована на відповідні економічні перетворення, ендogenous чинники економічного зростання. При цьому бюджет як дієва складова системи державного регулювання економіки має узгоджуватися з основними напрямками економічного та соціального розвитку країни. При формуванні бюджетної політики необхідно визначати її пріоритети у відповідності до потреб суспільного розвитку. Ефективна бюджетна політика є важливим фактором регулювання соціально-економічного розвитку країни. Визначення пріоритетних напрямів використання бюджетних коштів, запровадження механізму формування бюджетних програм, порядку використання коштів для фінансування цих програм, встановлення відповідних показників результативності є необхідною умовою дієвої бюджетної політики. Виходячи зі стратегії економічного розвитку, підвищення рівня її ендogenous складової необхідні відповідні інституційні зміни у системі бюджетного регулювання економіки, що впливатиме на формування певного суспільного середовища. Перспективне прогнозування видатків бюджету є важливим інструментом державного регулювання економічних і соціальних процесів, оскільки обґрунтовує напрями використання бюджетних коштів у майбутньому з урахуванням визначених цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку держави на середньо- та довгострокову перспективу. Сучасний етап розвитку бюджетних відносин характеризується посиленням ролі бюджетних видатків у процесі регулювання соціально-економічного розвитку країни та територій. За останні роки здійснено відповідні заходи щодо посилення обґрунтованості планування видаткової частини бюджету, її впливу на економічне зростання та соціальний розвиток суспільства. Формування бюджетної політики на середньострокову перспективу дозволяє визначати стратегічні цілі бюджетної політики, забезпечити прозорість і відкритість щодо досягнення соціально-економічних завдань протягом запланованого періоду, досягати реалістичних прогнозів доходів бюджету; встановлювати основні пріоритети у сфері бюджетних видатків, забезпечувати своєчасне корегування бюджетної політики, посилити державний фінансовий контроль за реалізацією

цілей, встановлених основними напрямами бюджетної політики, відповідальність головних розпорядників бюджетних коштів за ефективністю використання бюджетних коштів. Бюджетне забезпечення економічного розвитку країни є одним з важливих інструментів впливу на економічні та соціальні процеси шляхом перерозподілу та використання бюджетних ресурсів між пріоритетними сферами суспільного виробництва. Основними завданнями бюджетного забезпечення економічного зростання на засадах інституційно-інвестиційного розвитку та структурних змін бюджетної системи, створення сприятливих умов для збільшення обсягів високотехнологічного виробництва, стимулювання обсягів внутрішнього попиту. Подальше вдосконалення методологічних підходів до формування бюджетної політики забезпечить посилення дієвості впливу регуляторних бюджетних механізмів на економічний розвиток країни. Формування ефективного механізму бюджетного регулювання є актуальним та взаємопов'язаним із розширенням функцій, необхідність виконання яких постає перед державою. Бюджетна політика країни для підвищення рівня її результативності потребує постійного удосконалення бюджетного планування та прогнозування. З метою подальшого розвитку методологічних засад системи прогнозування бюджетних показників доцільно враховувати низку динамічних взаємозв'язків між складовими бюджетної архітектури у процесі перерозподілу валового внутрішнього продукту. Прогноз доходної та видаткової частини бюджету на середньостроковий період має ґрунтуватись на основі сукупності відповідних методів, тенденцій макроекономічних показників з урахуванням забезпечення бюджетної збалансованості. Бюджетна складова системи соціального захисту населення відображає взаємодію та взаємозв'язок відповідних бюджетних та соціальних інститутів. Під інституційними засадами бюджетного забезпечення системи соціального захисту населення слід розуміти такі форми взаємовідносин між його учасниками, як соціальна відповідальність, соціальне партнерство, положення та принципи бюджетного забезпечення соціального захисту. Створення інституційних умов реалізації політики держави у сфері соціального

захисту населення потребує формування відповідної моделі, яка ґрунтуватиметься на інтеграції системи бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку суспільства та адаптивно-регуляторної бюджетної архітекτονіки [62,71,77].

Одним з основних інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку є перспективне бюджетне планування, зміст якого полягає у розробці основних напрямів формування та використання бюджетних коштів на середньо- та довгостроковий період, зважаючи на необхідність виконання завдань, які постають перед суспільством на певному етапі його розвитку. Проведення цілеспрямованої фінансово-бюджетної політики передбачає запровадження стратегічного бюджетного планування. У процесі перспективного бюджетного планування створюються умови для розв'язання найважливіших проблем державного впливу на економічний розвиток. Важливого значення набуває удосконалення системи перспективного бюджетного планування і прогнозування виходячи з макроекономічної та бюджетної стратегії, що надасть можливість сформулювати пріоритетні завдання соціально-економічного розвитку країни, оцінити необхідні фінансові ресурси для реалізації даних завдань та визначити основні джерела їх отримання. Розробка середньострокових та довгострокових бюджетних прогнозів надає можливість для прийняття обґрунтованих, раціональних рішень, оцінки їх наслідків у майбутньому. Перспективне прогнозування бюджету є важливою складовою бюджетної стратегії країни. Перспективне планування видатків бюджету є одним із необхідних інструментів державного регулювання соціально-економічного стану країни та передумовою підвищення керованості бюджетного процесу, впливу видатків на досягнення цілей та завдань розвитку національної економіки. При формуванні видатків бюджету держава виходить із розуміння необхідності забезпечення фінансування стратегічних довгострокових програм економічного розвитку, отже є важливим встановлення в видаткових призначеннях бюджету обґрунтованих пропорцій між видатками споживання та видатками розвитку та дотримання їх у ході фінансування відповідних бюджетних програм. Вагомим є перехід до

перспективного бюджетного планування видатків: на плановий і два наступні бюджетні періоди, на рівні головних розпорядників бюджетних коштів із врахуванням стратегічних планів їх діяльності як основного документу із формування державної політики у відповідній галузі економіки, що визначає місію відповідного розпорядника коштів як суб'єкта державного управління, цілі, завдання, функції, заходи, очікувані результати з урахуванням наявних фінансових ресурсів. Запровадження середньострокового бюджетного планування для реалізації цілей національної політики за допомогою видатків бюджету в рамках макроекономічної та фінансової стратегії вимагає від головних розпорядників бюджетних коштів якісного рівня підготовки обґрунтованих програм галузевого розвитку. Вдосконалення бюджетного регулювання у сфері видатків на середньо- та довгострокову перспективу базується на засадах удосконалення ефективності бюджетного механізму, як інструменту економічного розвитку, посилення впливу бюджетних коштів на реалізацію цілей суспільного зростання, розвитку системи управління державними фінансами, що дозволить підвищити результативність виконання стратегічних завдань розвитку країни. Розробка бюджетної стратегії із врахуванням циклічності економічного розвитку, бюджетної збалансованості, запровадження системного оцінювання ступеня досягнення завдань бюджетної політики попередніх періодів, реформування державного сектору економіки позитивним чином вплинуть на ефективність регулювання у сфері видатків бюджету [1,63,77,80].

Перспективне бюджетне планування сприяє формуванню стійкого макроекономічного середовища, відновленню та підтриманню високих темпів економічного зростання на інноваційно-інвестиційній основі, забезпеченню оптимального податкового та боргового навантаження, та завдяки цьому підвищити рівень гарантій виконання державою соціальних зобов'язань. Важливим є запровадження дієвого механізму управління бюджетним процесом як складової частини системи управління державними фінансами, встановлення взаємозв'язку між стратегічними цілями розвитку країни та

можливостями бюджету у середньостроковій перспективі, забезпечення прозорості, передбачуваності та послідовності бюджетної політики. Основними етапами середньострокового планування видатків бюджету на засадах програмно-цільового методу є наступні: складання прогнозу макропоказників, що характеризують економічний і соціальний розвиток країни, зокрема, номінального і реального валового внутрішнього продукту, обсягів виробництва, інфляції, обмінного курсу національної валюти, середньої заробітної плати тощо, який буде використаний для планування бюджетних показників на середньострокову перспективу. Визначення та узгодження стратегічних цілей і напрямків діяльності галузей, розпорядників бюджетних коштів і необхідних для цього бюджетних ресурсів. Розпорядники бюджетних коштів складають стратегічні плани, які визначають головну мету, цілі, завдання, шляхи їх досягнення та очікувані результати діяльності у середньостроковій та довгостроковій перспективі у відповідності до встановлених пріоритетів уряду. Необхідним на даному етапі є також розрахунок показників результативності бюджетних програм, які характеризують співвідношення бюджетних витрат та отриманих результатів. Зазначене дозволяє оцінювати ефективність витрачання бюджетних коштів, порівнювати виконання бюджетних програм у динаміці по роках та між розпорядниками бюджетних коштів, визначати найбільш результативні бюджетні програми і, таким чином, найбільш ефективні напрями вкладень бюджетних ресурсів. Як суспільно-економічна категорія бюджетна політика має певну структуру, яка охоплює суб'єкт, об'єкт і взаємозв'язки між ними, відповідний набір методів та інструментів регулювання згідно з визначеними у суспільстві цілями та завданнями. До структурних елементів бюджетної політики також належать: розроблення науково обґрунтованої концепції розвитку бюджету, яка формується на основі вивчення потреб сучасного стану суспільного розвитку, тенденцій соціально-економічного розвитку та стратегічних пріоритетів держави; визначення основних напрямів формування та використання бюджетних ресурсів на перспективу і поточний період;

здійснення заходів, спрямованих на досягнення поставлених цілей. Рівень збалансованості бюджетної політики впливає на темпи економічного розвитку, а також на інтегрований показник запасу стійкості бюджетної системи, який визначається сукупністю вагомих бюджетних показників, що характеризують стан бюджетної системи. Тому важливо запровадити відповідну методологію розрахунку на певному інтервалі часу показника запасу стійкості бюджетної системи, який повинен враховувати, передусім, показники питомої ваги дебіторської та кредиторської заборгованості зведеного, державного та місцевих бюджетів до загальної суми видаткової частини відповідного бюджету, аналогічний показник заборгованості за соціальними виплатами, податкове навантаження на економіку, рівень виконання дохідної та видаткової частини бюджету, рівень фінансування дефіциту бюджету, питому вагу державного боргу у валовому внутрішньому продукті [56,71,87].

На даному етапі розвитку державних фінансів вагомим значення набувають питання реалізації цілеспрямованої та результативної бюджетної політики, що передбачає запровадження перспективного бюджетного прогнозування і планування з метою досягнення довгострокової збалансованості та стійкості бюджетної системи. Перспективне прогнозування та планування видатків бюджету є важливим інструментом державного регулювання економічних і соціальних процесів, оскільки обґрунтовує напрями використання бюджетних коштів у майбутньому з урахуванням цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку країни на середньо- та довгострокову перспективу. Бюджетне прогнозування є науково обґрунтованим передбаченням напрямів розвитку бюджетної системи і її можливого стану у майбутньому, альтернативних шляхів її розвитку, а також строків досягнення певних встановлених параметрів бюджетного розвитку. Характерною рисою бюджетного прогнозу є його імовірний та індикативний характер. На відміну від бюджетного прогнозування, бюджетне планування передбачає встановлення чітких бюджетних цілей та шляхів їх досягнення, визначення конкретних бюджетних показників. Характерними рисами плану є

визначеність, конкретність та обов'язковість виконання. Якщо метою планування є обґрунтування прийняття і практичної реалізації управлінських рішень, то метою прогнозування – створення наукових передумов для обґрунтування і реалізації цих рішень. На сучасному етапі розвитку бюджетних відносин важливим є поглиблення наукових досліджень з питань теоретичних та методологічних засад визначення обсягу і структури бюджетних видатків на перспективу, враховуючи їх вплив на соціально-економічний розвиток держави та регіонів, що сприятиме поглибленню розуміння видатків бюджету як економічної категорії та важливого регулятора соціально-економічних процесів. Бюджетна політика повинна бути орієнтована на перспективу, виходити з чіткого розуміння можливостей бюджету і пріоритетів у бюджетних видатках, забезпечувати передбачуваність умов формування бюджетів усіх рівнів. Річний бюджет повинен з'являтися як природний результат тривалих розробок і напрацювань, науково-обґрунтованих і узгоджених оцінок перспектив соціально-економічного розвитку держави. Фактично мова йде про те, що розробка бюджету на певний рік повинна розпочинатися за декілька років раніше. Прогноз бюджету на початковій стадії здійснюється за узагальненими показниками, які конкретизуються по мірі наближення до планового року. Важливим є розробка середньострокового прогнозу видатків бюджету на основі пріоритетів бюджетної політики, прогнозу показників соціального і економічного розвитку, довгострокового прогнозу ресурсів бюджету та стратегічних планів головних розпорядників бюджетних коштів. Зазначений середньостроковий прогноз є основою для встановлення граничних обсягів видатків бюджету по кожній галузі як на плановий бюджетний рік, так і у середньостроковій перспективі [61,71].

Розробка основних напрямів бюджетної політики, бюджетного планування на середньострокову перспективу з урахуванням динаміки макроекономічних показників, стійкості бюджетної системи, функцій та завдань головних розпорядників бюджетних коштів надасть можливість підвищити якісний рівень бюджетного впливу на економічне зростання. Бюджетне

прогнозування доцільно розглядати як дієвий інструмент формування бюджетної політики, у тому числі планування видатків бюджету з урахуванням динаміки показників соціально-економічного розвитку країни, рівня бюджетної збалансованості та стійкості бюджетної системи. Перспективне прогнозування бюджету є важливою складовою бюджетної стратегії країни.

Таблиця 1

**Прогноз питомої ваги видатків зведеного бюджету України
у валовому внутрішньому продукті на 2024-2033 роки, відсотки**

Функціональна класифікація	2024-2026	2027-2029	2030-2033	2024-2033
Загальнодержавні функції	4,78	4,74	4,73	4,75
Оборона	4,19	4,15	4,14	4,16
Громадський порядок, безпека та судова влада	2,74	2,72	2,71	2,72
Економічна діяльність	3,07	3,05	3,04	3,05
Охорона навколишнього природного середовища	0,28	0,28	0,27	0,28
Житлово-комунальне господарство	0,97	0,96	0,95	0,96
Охорона здоров'я	3,26	3,24	3,23	3,24
Духовний та фізичний розвиток	0,82	0,81	0,80	0,81
Освіта	5,31	5,28	5,26	5,28
Соціальний захист та соціальне забезпечення	9,16	9,09	9,07	9,10
Всього	34,58	34,32	34,20	34,35

Перспективне бюджетне планування та прогнозування є основою послідовної, виваженої бюджетної політики та досягнення достатнього рівня результативності видатків бюджету, спрямованих на економічне зростання. Прогнозний показник питомої ваги видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті на період 2024-2033 років становить 34,35 відсотка, найбільше середнє значення цього показника за наведений період становлять видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення – 9,10 відсотка; освіту – 5,28; загальнодержавні функції – 4,75; охорону здоров'я – 3,24; економічну діяльність – 3,05; громадський порядок, безпеку та судову владу – 2,72; оборону – 4,16 відсотка; найменше – видатки на охорону навколишнього природного середовища – 0,28 відсотка; духовний та фізичний розвиток – 0,81; житлово-комунальне господарство – 0,96 відсотка.

З метою забезпечення реалізації середньострокового бюджетного планування здійснюються заходи за такими напрямками: створення надійних середньострокових рамок для планування державного бюджету; посилення обґрунтованості фінансово-економічної рішень; підвищення рівня бюджетної дисципліни та якості бюджетного планування; розвиток середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні.

Висновки до розділу 3

Вагомими завданнями у процесі розробки та реалізації державної фінансової політики є удосконалення системи управління публічними фінансами, посилення ефективності бюджетних механізмів, спрямованих на економічне зростання. Бюджетна політика є дієвим інструментом впливу на соціально-економічні процеси. Результативність економічних перетворень, значною мірою, залежить від якісного рівня інституційної складової бюджетної архітектури, стійкості бюджетної системи країни, дієвості впливу бюджетних інструментів на соціально-економічний розвиток країни.

Середньострокове бюджетне планування та прогнозування є основою послідовної, виваженої бюджетної політики та досягнення достатнього рівня результативності видатків бюджету, спрямованих на суспільний розвиток.

Прогнозний показник питомої ваги видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті на період 2024-2033 років становить 34,35 відсотка, найбільше середнє значення цього показника за наведений період становлять видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення – 9,10 відсотка; освіту – 5,28; загальнодержавні функції – 4,75; охорону здоров'я – 3,24; економічну діяльність – 3,05; громадський порядок, безпеку та судову владу – 2,72; оборону – 4,16 відсотка; найменше – видатки на охорону навколишнього природного середовища – 0,28 відсотка; духовний та фізичний розвиток – 0,81; житлово-комунальне господарство – 0,96 відсотка.

Бюджетна політика має будуватися на основі науково обґрунтованої концепції розвитку бюджетних відносин як складова фінансової політики держави, спрямованої на створення відповідних умов соціально-економічного розвитку країни. Інструменти бюджетної політики мають розглядатися як засоби формування інституціонального середовища бюджетного простору. При формуванні бюджетної політики держава повинна виходити з необхідності забезпечення фінансово-економічної збалансованості та стійкості.

Система бюджетного регулювання як одна з основних складових системи державного регулювання економіки є сукупністю функціональних фінансово-бюджетних та економічних елементів, зокрема, дохідна частина бюджету, видаткова частина бюджету, дефіцит бюджету, державний борг, податкове регулювання, міжбюджетні відносини, економічні процеси країни, зовнішнє економічне середовище та взаємозв'язки між ними. Важливим напрямом впливу бюджету на економічні та соціальні процеси в державі є видатки, які беруть участь у формуванні величини фондів споживання та нагромадження. Бюджетна політика у сфері державних видатків є досить вагомим інструментом впливу на соціально-економічний розвиток, особливо на перехідному етапі економічних реформ при обмеженості фінансових ресурсів держави.

Державна політика у сфері видатків бюджету суттєво впливає на обсяг сукупного попиту, який складається із обсягу споживчого попиту, інвестиційного попиту та попиту держави. Механізм впливу державних видатків на обсяг сукупного попиту та випуску продукції передбачає їх збільшення у періоди економічного спаду та зменшення у періоди економічного зростання, тим самим здійснюючи відповідний вплив на обсяг сукупного попиту та випуску продукції. Бюджетна політика є однією з найбільш вагомих складових системи державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Бюджетного регулювання має постійно вдосконалюватися та адаптуватися до інституційних перетворень економічного середовища, динаміки і тенденцій суспільного розвитку, економічної

циклічності з урахуванням необхідності підвищення рівня збалансованості та ефективності функціонування державних фінансів. Результативність бюджетної стратегії визначається як перевищення ефективності видатків бюджету фіскального впливу доходів бюджету. Значення цього перевищення повинно бути найбільшим. Країни, які здатні у певній мірі досягнути зазначеного мають дієвий фінансовий інструмент економічного зростання. Подальші наукові дослідження теоретичних засад розвитку бюджетних відносин сприятимуть підвищенню рівня ефективності використання бюджетних коштів та результативності бюджетної системи як інструменту впливу на дієвість функціонування національної економіки.

Основні положення, висновки та рекомендації, що містяться у третьому розділі дисертаційної роботи знайшли своє відображення у наступних публікаціях: [44-55].

Список використаних джерел до розділу 3

1. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В.Канєва, М.Д.Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
2. Гаврилова Л.В. Перспективне бюджетне планування як складова бюджетного процесу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019.№3. С. 65–71.
3. Канєва Т.В. Видатки бюджету як інструмент суспільного розвитку. *Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди*. 2020. Вип. 44. С. 172–179.
4. Канєва Т.В. Пріоритети підвищення ефективності видатків бюджетних установ. *Бізнес Інформ*, 2020 № 1 (504). С. 115–122.
5. Канєва Т.В. Бюджет у системі фінансово-економічних відносин: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 392 с.
6. Корнієнко Н.М. Стратегічне та середньострокове планування видатків як інструменти підвищення ефективності використання бюджетних коштів // *Наукові праці НДФІ*. 2012. № 2. С. 61–64.
7. Корнієнко Н.М. Підвищення ефективності планування бюджетних видатків в Україні // *Вісник Львівської державної фінансової академії* 2012. № 23. С. 28–35.
8. Корнієнко Н.М. Оцінка і моніторинг ефективності бюджетних програм // *Економічний часопис-XXI: науковий журнал*. 2013. № 5–6(2). С. 31 – 33.
9. Коровій В.В. Державна фінансова політика: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 372 с.
- 10.Коровій В. В. Основні напрями державної фінансової політики. *Агросвіт*. 2021. № 12. С. 51–57.

11. Козарезенко Л.В. Фінансова політика розвитку людського потенціалу: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2016. 411 с.
12. Макогон В.Д. Бюджетна стратегія соціально-економічного розвитку країни. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2017. № 1(90). С. 74–82.
13. Макогон В.Д. Бюджетна стратегія інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки. Бізнес Інформ. 2017. № 9. С. 58–62.
14. Макогон В.Д. Бюджетне прогнозування як інструмент державного регулювання економічних процесів. Бізнес Інформ. 2017. № 10. С. 314–318.
15. Макогон В.Д. Стратегічні пріоритети бюджетної політики в умовах інституційних перетворень. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 7. С. 38–45.
16. Макогон В. Д. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2018. 364 с.
17. Максюта А.А. Бюджетна стратегія як інструмент економічного зростання // Економічний часопис-XXI. 2013. № 5-6(1). С. 34 - 37.
18. Мярковський А. І. Пріоритетні напрями бюджетної політики // Наукові праці НДФІ. 2010. Вип. 1 (50). С. 3–14.
19. Мярковський А. І., Чугунов І. Я. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни // Вісник КНТЕУ. 2010. № 5. С. 5–15.
20. Набока Т.С. Проблематика оцінювання виконання бюджетних програм в Україні. *Бізнес Інформ*. 2014. №7. С. 298-303.
21. Офіційний сайт Верховної ради України: zakon.rada.gov.ua
22. Офіційний сайт Державної казначейської служби України: www.treasury.gov.ua
23. Офіційний сайт Міністерства фінансів України / [Електронний ресурс:

www.minfin.gov.ua.

24. Офіційний сайт Статистичної організація Європейської Комісії:
<http://ec.europa.eu/eurostat>
25. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 р. №142-р.
26. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021р. №1805-р.
27. Про Бюджетну декларацію на 2022-2024 роки: постанова Верховної Ради України від 15.07.2021 року № 1652-ІХ.
28. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 № 267 «Деякі питання затвердження фінансових документів та казначейського обслуговування в умовах воєнного стану»
29. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2022 № 381 «Про внесення змін до Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану»
30. Чугунов І.Я. Інституційна архітектура бюджетної системи. Фінанси України. 2008. № 11. С. 3–10.
31. Пасічний М.Д. Фінансова політика держави : монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 440 с.
32. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України від 21.12.2016 р. № 1801-VIII: <http://zakon.rada.gov.ua>
33. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 р. № 2246-VIII: <http://zakon.rada.gov.ua>
34. Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 23.11.2018 р. № 2629-VIII: <http://zakon.rada.gov.ua>

35. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14.11.2019 р. № 294-IX: <http://zakon.rada.gov.ua>
36. Про Державний бюджет України на 2021 рік: Закон України від 15.12.2020 р. № 1082-IX: <http://zakon.rada.gov.ua>
37. Про Державний бюджет України на 2022 рік: Закон України від 02.12.2021 р. № 1928-IX: <http://zakon.rada.gov.ua>
38. Про схвалення Основних напрямів бюджетної політики на 2019-2021 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.04.2018 р. № 315-р. Режим доступу: [www. https://zakon.rada.gov.ua](http://www.https://zakon.rada.gov.ua)
39. Радіонов Ю.Д. Формування видатків бюджету: монографія. Київ: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2019. 616 с.
40. Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації / за ред. І.О.Луніної. Київ: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2014. 296 с.
41. Самошкіна О.А. Формування видатків бюджету у системі суспільного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 21. С. 79-84.
42. Самуельсон Пол Э., Нордхаус Вільям Д. Экономика. 19-е изд.: пер. с англ. М.: Вільямс, 2015. 1360 с.
43. Тірбах Л. В. Проблеми та напрями реалізації бюджетної політики в Україні // Вісник Житомирського державного університету. Серія: Економічні науки. 2016. № 1 (75). С. 197–202.
44. Чугунов В.І. Формування бюджету як інструмент суспільного розвитку. *Економіка та держава*. 2019. № 12. С.132–137.
45. Chugunov V.I. Budget policy in the system of socio-economic transformations. *Sciences of Europe. Praha, Czech Republic*. 2020. Vol.2. N.57. pp.40-44.
46. Чугунов В.І. Бюджетне планування як складова соціально-економічного розвитку країни. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>

47. Чугунов В.І. Бюджетні видатки як складова фінансового забезпечення суспільного розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 24. С. 64–69.
48. Чугунов В.І. Бюджетна політика економічного зростання. Агросвіт. 2022. № 1. С. 88–94.
49. Чугунов В.І. Теоретичні засади формування видатків бюджету як інструменту забезпечення економічного зростання. Трансформація національної економіки в контексті реалізації євроінтеграційної стратегії: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 24 травня 2018 р.). Миколаїв: МНУ, 2018. С. 78-82.
50. Чугунов В.І. Інституційні засади розвитку системи планування видатків бюджету. Модернізація та суспільний розвиток економіки держави та регіонів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25-26 травня 2018 р.). Київ: ТНУ, 2018. С. 115-118.
51. Чугунов В.І. Бюджетне регулювання економічного розвитку країни. Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10-11 квітня 2019 р.). Київ: КНТЕУ, 2019. С.83-85.
52. Чугунов В.І. Бюджетна політика у країнах із розвинутою економікою. Стратегічні пріоритети розвитку економіки, фінансів, обліку та права в Україні та світі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 3 жовтня 2019 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч.5. С. 47-49.
53. Чугунов В.І. Бюджетний механізм у системі державного регулювання економіки. Фундаментальні та прикладні наукові дослідження: актуальні питання, досягнення та інновації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Бердянськ, 27 березня 2020 р.). Бердянськ: БДПУ, 2020. С. 67–69.

54. Чугунов В.І. Бюджетна складова розвитку економіки. Фінансова політика як складова економічного розвитку: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15-16 квітня 2020 р.). Київ: КНТЕУ, 2020. С. 94-96.
55. Чугунов В.І. Бюджетна система як інструмент економічних перетворень. Фінансова система України як складова інституційних перетворень економіки: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14-15 квітня 2021 р.). Київ: КНТЕУ, 2021. С. 76–79.
56. Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку. К.: НІОС, 2003. 488 с.
57. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Теоретико-методологічні засади удосконалення програмно-цільового методу планування видатків бюджету. *Фінанси України*. 2004. №9. С. 37-44.
58. Чугунов І.Я., Запатріна І.В. Розвиток програмно-цільового методу планування бюджету. *Фінанси України*. 2008. №5. С. 3-14.
59. Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни // *Казна Україна*. 2014. № 6. С. 25–28.
60. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень// *Економічний часопис-XXI*. 2016. № 3-4(2). С. 66 – 69.
61. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності // *Вісник КНТЕУ*. 2014. № 5. С. 64–77.
62. Чугунов І.Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання. К.: НДФІ, 2005. 259 с.
63. Інституційна трансформація фінансово-економічної системи України в умовах глобалізації/ В.Р.Сіденко, М.І.Скрипниченко, В.С.Пономаренко, І.Я.Чугунов та ін.; за ред. В.Р.Сіденка. К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2017. 648 с.

64. Чугунов І.Я., Пасічний М.Д. Бюджетно-податкова політика економічного розвитку // Науковий вісник Полісся. 2018. № 1(13).Ч.1. С. 54-61.
65. Чугунов І.Я., Собчук С.І. Формування бюджетної політики економічного розвитку України // Вісник КНТЕУ. 2018. №3. С.103–116.
66. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. Вісник КНТЕУ. 2018. № 5. С.5–18.
67. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Видатки бюджету в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Вісник КНТЕУ. 2019. № 2. С.103–121.
68. Чугунов І.Я., Кучер Г.В. Фінансові ресурси державного сектора економіки. Вісник КНТЕУ. 2019. № 3. С.40–52.
69. Чугунов І.Я., Качула С.В. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. Вісник КНТЕУ. 2020. № 2. С.87–98.
70. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах пандемії covid-19. Вісник КНТЕУ. 2020. № 6. С.57–65.
71. Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. К.:Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2021. 532 с.
72. Afonso, A., & Jalles, J. T. Fiscal composition and long-term growth // *Applied Economics*. 2014. vol. 46(3). – pp. 349-358.
73. Arestis, P. (2012). Fiscal policy: a strong macroeconomic role. *Review of Keynesian Economics*, 1(1), pp. 93–108.
74. Ahmed, I., Socci, C., Severini, F., Pretaroli, R. (2019). Fiscal policy for households and public budget constraint in Italy. *Economia Politica*, 36(1), pp. 19-35.

75. Azzimonti, Marina, Eva De Francisco, and Vincenzo Quadrini Financial globalization, inequality and the rising public debt // *The American Economic Review*. 2014. vol. 104 (8). pp. 2267-2302.
76. Bilbiie, F., Monacelli, T., Perotti, R. (2021). Fiscal policy in Europe: controversies over rules, mutual insurance, and centralization. *Journal of Economic Perspectives*, 35(2), pp. 77-100.
77. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. and other. General editorship Chugunov I. Scientific Route. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p.
78. Cimadomo Jacopo. Fiscal Policy in Real Time // *The Scandinavian Journal of Economics*. 2012. vol. 114 (2). pp. 440-465.
79. Chugunov I., Pasichnyi M. (2018) Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies. *Investment Management and Financial Innovations*. 15(4). p.113–122.
80. Chugunov I.Y., Makogon V.D. Budget policy under economic transformation. *Economic Annals-XXI*. 2016. № 3-4 (2). pp. 66-69.
81. Chugunov I.Y., Pasichnyi M.D. Fiscal policy for economic development. *Scientific bulletin of Polissia*. 2018. № 1 (13). P.1. pp.54–61.
82. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Features of EU and Ukraine debt policy. *Investment Management and Financial Innovations*. 2019. Volume 16, Issue №4, pp. 254-261.
83. Chugunov I., Makohon V. Fiscal strategy as an instrument of economic growth. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 No. 3. pp. 213-217.
84. Chugunov I., Makohon V., Krykun T. Fiscal policy and institutional budget architectonics. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 No. 5. pp. 197-203.

85. Chugunov I., Makohon V., Krykun T. Budget strategy in the conditions of economic globalization. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Vol.17, Issue 3, pp.101-110.
86. Chugunov I., Kachula S. State financial policy as a component of socioeconomic development of society. *The potential of modern science*. volume 2. Sciemcee Publishing. London, United Kingdom. 2019. pp.29-44.
87. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Budgetary policy of the emerging countries in conditions of institutional transformations. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Volume 17, Issue №4, pp.252-261.
88. Chugunov I., Makohon V., Vatulov A., Markuts Y. General government revenue in the system of fiscal regulation. *Investment Management and Financial Innovations*. Volume17.2020, Issue№1, pp.134-142.
89. Chugunov I., Makohon V. Budgetary projection in the system of financial and economic regulation of social processes. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 6. 2020. No.1 pp. 130-135.
90. Chugunov I., Makohon V., Korovii V. Formation of budget expenditure in the system of fiscal regulation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. Vol.6. N.2. pp.100-107.
91. Chugunov I., Makogon V. Institutional transformations of the financial support of the pension framework functioning. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020.4, Issue№35. pp.328-334.
92. Chugunov I., Pasichnyi M., Koroviy V., Kaneva T., Nikitishin A. *Fiscal and Monetary Policy of Economic Development*. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. № 10(1), pp. 42-52.
93. Chugunov I., Koroviy V. *Fiscal policy in the system of society development. Theoretical and scientific approaches to the problems of modern economy: monograph*. Primedia eLaunch. Boston, USA. 2020. pp.139-160.

94. Chugunov I.Y., Koroviy V.V. Formation of financial policy of the state as a component of social development. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2020. Vol.3. N.54. pp.12-18.
95. Chugunov I.Y., Aristov Yu.Yu. Budget as a tool of economic growth. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2021. Vol.3. № 64. pp.66-72.
96. Chugunov I.Y., Titarchuk M.I. Formation of the state budget as an instrument of socio-economic development of the country . *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2020. Vol.2. N.55. pp.46-52.
97. Chugunov I.Y., Mostytska N.A. Budget mechanism as a component economic policy of the state. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2020. Vol.2. N.56. pp.15-21.
98. Chugunov I., Koroviy V. State financial policy of socio-economic development of the country. Actual problems of science and practice. Abstracts of XIV International Scientific and Practical Conference. Stockholm, Sweden 2020. pp. 43-46.
99. Chugunov I., Koroviy V. Fiscal regulation in the conditions of social and economic transformations. Scientific basis of solving of the modern tasks . Abstracts of XIX International Scientific and Practical Conference. Frankfurt am Main, Germany 2020. pp. 26-30.
100. Chugunov I., Nasibova O. Public funding of social protection: Impact on social indicators in Eurozone countries. *Investment Management and Financial Innovations*. Vol.18. Issue 2. 2021. pp. 181–192.
101. Chugunov, I., Makohon, V., Kaneva, T., Adamenko, I. Influence of financial support of human capital development on economic growth. *Problems and Perspectives in Management* [this link is disabled](#), 2022, 20(2), стр. 269–280.
102. Chugunov, I., Sidelnykova, L., Sosnovska, O., Zhytar, M., Navolokina, A. Tools for Assessing the Level of Adaptivity of the Financial Architecture of

- Economy to Financial Globalization Conditions based on the Capacity of Banks, Non-Banking Financial Institutions and Stock Market. WSEAS Transactions on Business and Economics, 2022, № 19, pp.1075–1084.
103. Chugunov I., Samoshkina O. Budget mechanism of Ukraine in the conditions of martial law. European Academic Science and Research: International Conference of European Academy of Sciences & Research (Hamburg, Germany, April 28, 2022). “EASR”. No. XXVIII (2022), pp. 6-7.
 104. Chugunov I., Pasichnyi M., Koroviy V., Kaneva T., Nikitishin A. Fiscal and Monetary Policy of Economic Development. European Journal of Sustainable Development. 2021. №10(1), pp. 42-52.
 105. Cogan, J. F., Taylor, J. B., Wieland, V., Wolters, M. H. Fiscal consolidation strategy // Journal of Economic Dynamics and Control. 2013. vol. 37(2). pp. 404-421.
 106. DeLong, J. B., Summers, L. H. (2012). Fiscal policy in a depressed economy. Brookings Papers on Economic Activity, 2012(1), pp. 233-297.
 107. Gaspar, V., Amaglobeli, D., Garcia-Escribano, M., Prady, D., Soto, M. (2019). Fiscal policy and development: Human, social, and physical investments for the SDGs. International Monetary Fund, 45 p.
 108. Ho, A. (2018). From performance budgeting to performance budget management: theory and practice. Public Administration Review, 78(5), pp. 748-758.
 109. Larch, M., Orseau, E., Van Der Wielen, W. (2021). Do EU fiscal rules support or hinder counter-cyclical fiscal policy?. Journal of International Money and Finance, Volume 112, 102328.
 110. Managing Public Expenditure. A reference book for transition countries. OECD: [Electronic resource]. Access mode: <http://www.worldbank.org/publicsector/pe/oecdpehandbook.pdf>

111. Pasichnyi M. (2017). Empirical study of the fiscal policy impact on economic growth. *Problems and Perspectives in Management*, 15(3), pp.316-322.
112. Teles, V., Mussolini, C. (2014). Public debt and the limits of fiscal policy to increase economic growth. *European Economic Review*, 66, pp. 1–15.
113. The official website of OECD. Retrieved from <http://www.oecd.org>
114. The official website of IMF. Retrieved from <https://www.imf.org/external/index.htm>
115. The official website of World Bank. Retrieved from <https://www.worldbank.org>
116. The official website of European Commission. Retrieved from <https://ec.europa.eu/commission/index>
117. The official website of Eurostat. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat>

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження теоретичних засад та механізмів формування бюджетної політики суспільного розвитку зроблені *наступні висновки*:

1. Бюджетна політика суттєво впливає на створення відповідних умов для підвищення конкурентоспроможності національної економіки з урахуванням достатнього рівня збалансованості державних фінансів, дієвості бюджетного планування, системи міжбюджетного регулювання, державного фінансового контролю та аудиту. Вагомою умовою досягнення основних цілей бюджетної політики є розвиток інструментарію оцінки та моніторингу соціально-економічної результативності бюджетних програм, що надасть можливість забезпечити відповідний взаємозв'язок між досягнутими результатами та використаним обсягом бюджетних коштів.

2. Розвиток системи планування та виконання бюджетів, який ґрунтується на принципах програмно-цільового методу, потребує посилення спрямованості бюджетного планування на кінцеві результати, підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Відповідні бюджетні механізми мають забезпечити бюджетну рівновагу та дієвий вплив на соціально-економічні процеси. Основні засади формування та реалізації бюджетного забезпечення суспільного розвитку базуються на сукупності фінансово-економічних відносин з урахуванням інституційної архітекtonіки бюджетної системи, динамічної макроекономічної рівноваги, збалансованості бюджетного середовища.

3. Досвід зарубіжних країн показує, що дієвість бюджетної політики залежить від рівня розвитку фінансово-бюджетних інститутів, суспільно-економічних відносин. Більшість країн світу протягом останніх років дотримуються політики жорсткої економії бюджетних коштів, бюджетної дисципліни, прозорості бюджету, що сприяє зменшенню боргових зобов'язань, дефіциту бюджету. У країнах із розвинутою економікою відбувається застосування сучасних методів управління бюджетними ресурсами, підвищення рівня ефективності використання бюджетних коштів, посилення взаємозв'язку

річного і перспективного бюджетного планування, подальший розвиток програмно-цільового методу планування видатків бюджету, системи державного фінансового контролю.

4. Бюджетна політика суспільного розвитку ґрунтується на сукупності фінансово-економічних взаємовідносин та полягає у використанні бюджетної архітекτονіки, яка визначається оптимальними співвідношеннями структури дохідної та видаткової частини бюджету з врахуванням динаміки економічної циклічності. В умовах економічної рецесії бюджетна політика має реалізовувати адаптаційний потенціал з метою зменшення її тривалості та впливу на соціально-економічні процеси. Вагомим є посилення взаємозв'язку бюджетного планування та основних пріоритетів розвитку суспільства, виконання бюджетних програм на необхідному рівні та забезпечення досягнення запланованих результативних показників.

5. При розробці і реалізації фінансово-бюджетної політики країни достатньо важливим є формування дохідної частини бюджету. Податкова політика як складова системи формування доходів бюджету перебуває під впливом економічних трансформацій і адаптується до макроекономічних умов. Важливим є зростання ефективності управління структурою податкових надходжень бюджету. Пріоритетним напрямом бюджетної політики у сфері формування дохідної частини бюджету є покращення дієвості механізму адміністрування податків. Для підвищення ефективності формування доходів бюджету доцільним є забезпечення принципу інституційної стабільності податкового простору.

6. Формування видатків бюджету є ваговою складовою фінансової політики держави, яка суттєво впливає на суспільний розвиток. Основним завданням політики у сфері видатків бюджету є оптимізація та економія їх обсягу з одночасним підвищенням ефективності та результативності використання бюджетних коштів з метою забезпечення достатньої якості суспільних послуг. Планування видатків бюджету має здійснюватися відповідно до етапу економічного розвитку, рівня дефіциту бюджету у взаємозв'язку з показниками

державного боргу, доцільності співвідношення поточних і капітальних видатків бюджету. Видаткова частина бюджету здійснює вагомий вплив на розвиток економіки, рівень соціального забезпечення населення. Важливого значення набуває питання дієвого розподілу обмежених бюджетних ресурсів особливо в умовах воєнного стану.

7. Важливим є планування найбільш дієвих суспільних послуг та ефективних бюджетних програм, що спроможні забезпечувати економічний розвиток країни, соціальний захист населення. Одним з основних завдань бюджетної політики є упорядкування кількості бюджетних програм, складання головними розпорядниками бюджетних коштів дієвого плану діяльності, у тому числі на наступні бюджетні періоди відповідно до напрямів розвитку галузі, підвищення якісного рівня розробки та виконання паспортів бюджетних програм, здійснення ретельного моніторингу бюджетної результативності.

8. Вагомими завданнями у процесі розробки та реалізації державної фінансової політики є удосконалення системи управління публічними фінансами, посилення ефективності бюджетних механізмів, спрямованих на економічне зростання. Бюджетна політика є дієвим інструментом впливу на соціально-економічні процеси. Результативність економічних перетворень, значною мірою, залежить від якісного рівня інституційної складової бюджетної архітектури, стійкості бюджетної системи країни, дієвості впливу бюджетних інструментів на соціально-економічний розвиток країни.

9. Середньострокове бюджетне планування та прогнозування є основою послідовної, виваженої бюджетної політики та досягнення достатнього рівня результативності видатків бюджету, спрямованих на суспільний розвиток.

Прогнозний показник питомої ваги видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті на період 2024-2033 років становить 34,35 відсотка, найбільше середнє значення цього показника за наведений період становлять видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення – 9,10 відсотка; освіту – 5,28; загальнодержавні функції – 4,75; охорону здоров'я – 3,24; економічну діяльність – 3,05; громадський порядок, безпеку та судову

владу – 2,72; оборону – 4,16 відсотка; найменше – видатки на охорону навколишнього природного середовища – 0,28 відсотка; духовний та фізичний розвиток – 0,81; житлово-комунальне господарство – 0,96 відсотка.

10. Бюджетна політика має будуватися на основі науково обґрунтованої концепції розвитку бюджетних відносин як складова фінансової політики держави, спрямованої на створення відповідних умов соціально-економічного розвитку країни. Інструменти бюджетної політики мають розглядатися як засоби формування інституціонального середовища бюджетного простору. При формуванні бюджетної політики держава повинна виходити з необхідності забезпечення фінансово-економічної збалансованості та стійкості.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Номінальний та реальний валовий внутрішній продукт
за 2010-2021 рр.

	Валовий внутрішній продукт		Індекс- дефлятор ВВП, %
	номінальний, млн. грн.	реальний, % до відповідного періоду попереднього року	
2010	1 079 346	104,1	113,7
2011	1 299 991	105,5	114,2
2012	1 404 669	100,2	107,8
2013	1 465 198	100,0	104,3
2014	1 586 915	93,4	115,9
2015	1 988 544	90,2	138,9
2016	2 385 367	102,4	117,1
2017	2 983 882	102,5	122,1
2018	3 560 596	103,4	115,4
2019	3 977 198	103,2	108,1
2020	4 191 864	96,0	109,8
2021	5 459 574	103,4	125,1

Додаток Б

Таблиця Б.1

Видатки зведеного бюджету України за 2010-2021 рр.

	Видатки		Кредитування	
	млн. грн.	у % до ВВП	млн. грн.	у % до ВВП
2010	377 842,8	33,72	1 348,4	0,12
2011	416 853,6	30,90	4 757,9	0,35
2012	492 454,7	33,75	3 856,3	0,26
2013	505 843,8	33,22	535,2	0,04
2014	523 125,7	32,96	4 972,1	0,31
2015	679 871,4	34,19	3 057,8	0,15
2016	835 832,1	35,04	1 841,3	0,08
2017	1 056 973,1	35,42	2 122,1	0,07
2018	1 250 189,5	35,11	1 893,0	0,05
2019	1 372 350,6	34,53	4 762,7	0,12
2020	1 595 289,7	38,06	5 316,2	0,13
2021	1 845 367,4	33,80	4 775,7	0,09

Додаток В

Таблиця В.1

Доходи зведеного бюджету України за 2010-2021 рр.

	млн. грн.	у % до ВВП
2010	314 506,3	28,07
2011	398 553,6	29,54
2012	445 525,3	30,53
2013	442 788,7	29,08
2014	456 067,3	28,74
2015	652 031,0	32,79
2016	782 859,5	32,82
2017	1 016 969,5	34,08
2018	1 184 290,8	33,26
2019	1 289 849,2	32,45
2020	1 376 661,6	32,84
2021	1 662 333,6	30,45

Додаток Д

Таблиця Д.1

Доходи Державного бюджету України за 2010-2021 рр.

	млн. грн.	у % до ВВП
2010	240 615,2	21,47
2011	314 616,9	23,32
2012	346 054,0	23,72
2013	339 226,9	22,28
2014	357 084,2	22,50
2015	534 694,8	26,89
2016	616 283,2	25,84
2017	793 441,9	26,59
2018	928 114,9	26,07
2019	998 344,9	25,12
2020	1 076 016,7	25,67
2021	1 296 896,5	23,75

Додаток Е

Таблиця Е.1

Видатки Державного бюджету України за 2010-2021 рр.

	Видатки		Кредитування	
	млн. грн.	у % до ВВП	млн. грн.	у % до ВВП
2010	303 588,7	27,09	1 292,0	0,12
2011	333 459,5	24,72	4 715,0	0,35
2012	395 681,5	27,12	3 817,7	0,26
2013	403 456,1	26,50	477,5	0,03
2014	430 217,8	27,11	4 919,3	0,31
2015	576 911,4	29,01	2 950,9	0,15
2016	684 883,7	28,71	1 661,6	0,07
2017	839 453,0	28,13	1 870,9	0,06
2018	985 851,8	27,69	1 514,3	0,04
2019	1 075 122,1	27,05	4 216,5	0,11
2020	1 288 016,7	30,73	5 096,1	0,12
2021	1 491 206,4	27,31	4 533,9	0,08

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Частка основних податків у загальному обсязі доходів зведеного бюджету України та ВВП, %

Показники	2002-2005	2006-2010	2011-2015	2016-2021	2002-2021
Податок на додану вартість					
<i>частка у доходах зведеного бюджету, %</i>	27,40	28,16	28,86	30,57	28,27
<i>частка у валовому внутрішньому продукті, %</i>	8,32	8,58	9,31	10,04	8,77
Податок на доходи фізичних осіб					
<i>частка у доходах зведеного бюджету, %</i>	15,46	15,28	15,34	19,87	17,05
<i>частка у валовому внутрішньому продукті, %</i>	4,66	4,63	4,85	6,52	5,27
Податок на прибуток підприємств					
<i>частка у доходах зведеного бюджету, %</i>	13,72	13,44	13,14	8,58	12,14
<i>частка у валовому внутрішньому продукті, %</i>	4,11	4,05	3,30	2,80	3,69
Акцизний податок					
<i>частка у доходах зведеного бюджету, %</i>	7,39	7,43	7,44	11,30	8,60
<i>частка у валовому внутрішньому продукті, %</i>	2,23	2,25	2,78	3,72	2,68

Додаток 3

Таблиця 3.1

Частка видатків зведеного бюджету України у ВВП, %

Функціональна класифікація	2001-2005	2006-2010	2011-2015	2016-2021	2001-2021
Загальнодержавні функції	3,85	3,61	4,55	5,20	4,36
Оборона	1,67	1,17	1,20	2,60	1,79
Громадський порядок, безпека та судова влада	2,21	2,61	2,67	3,32	2,76
Економічна діяльність	4,25	5,07	3,99	4,29	4,39
Охорона навколишнього природного середовища	0,33	0,29	0,31	0,23	0,28
Житлово-комунальне господарство	0,75	0,91	0,96	0,87	0,87
Охорона здоров'я	3,44	3,80	3,95	3,51	3,65
Духовний та фізичний розвиток	0,71	0,88	0,91	0,78	0,81
Освіта	5,46	6,70	6,87	5,84	6,13
Соціальний захист та соціальне забезпечення	6,17	8,10	8,95	8,70	7,96
Всього	28,82	33,15	34,01	35,33	33,01

Додаток К

Таблиця К.1

Дефіцит(-) / профіцит (+) бюджетів України
за 2010-2021 рр.

	Зведений бюджет		Державний бюджет		Місцеві бюджети	
	млн. грн.	у % до ВВП	млн. грн.	у % до ВВП	млн. грн.	у % до ВВП
2010	-64 684,9	-5,77	-64 265,5	-5,73	-419,4	-0,04
2011	-23 057,9	-1,71	-23 557,6	-1,75	499,7	0,04
2012	-50 785,7	-3,48	-53 445,2	-3,66	2 659,5	0,18
2013	-63 590,3	-4,18	-64 706,7	-4,25	1 116,4	0,07
2014	-72 030,5	-4,54	-78 052,8	-4,92	6 022,3	0,38
2015	-30 898,2	-1,55	-45 167,5	-2,27	14 269,3	0,72
2016	-54 813,9	-2,30	-70 262,1	-2,95	15 448,2	0,65
2017	-42 125,7	-1,41	-47 882,1	-1,60	5 756,4	0,19
2018	-67 791,8	-1,90	-59 251,1	-1,66	-8 540,6	-0,24
2019	-87 264,2	-2,20	-80 993,7	-2,04	-6 270,5	-0,16
2020	-223 944,3	-5,34	-217 096,1	-5,18	-6 848,2	-0,16
2021	-187 809,5	-3,44	-198 843,8	-3,74	11 034,4	0,20

Додаток Л

Таблиця Л.1

Джерела фінансування дефіциту бюджету за 2010-2021 рр., млрд.грн.

	Зведений бюджет			Державний бюджет			Місцеві бюджети		
	ВСЬОГО	В Т.Ч.		ВСЬОГО	В Т.Ч.		ВСЬОГО	В Т.Ч.	
		внутрішнє	зовнішнє		внутрішнє	зовнішнє		внутрішнє	зовнішнє
2010	64,68	17,51	47,17	64,27	17,01	47,26	0,42	0,50	-0,08
2011	23,06	8,56	14,50	23,56	9,85	13,70	-0,50	-1,30	0,80
2012	50,79	40,08	10,70	53,45	40,61	12,83	-2,66	-0,53	-2,13
2013	63,59	49,69	13,90	64,71	50,78	13,93	-1,12	-1,09	-0,03
2014	72,03	29,86	42,17	78,05	35,80	42,26	-6,02	-5,94	-0,08
2015	30,90	-78,75	109,65	45,17	-64,52	109,69	-14,27	-14,23	-0,04
2016	54,81	21,55	33,26	70,26	37,04	33,23	-15,45	-15,48	0,04
2017	42,13	5,14	36,98	47,88	10,92	36,96	-5,76	-5,78	0,02
2018	67,79	22,96	44,83	59,25	14,49	44,76	8,54	8,47	0,07
2019	87,26	90,88	-3,61	80,99	85,01	-4,01	6,27	5,87	0,40
2020	223,94	128,74	95,21	217,10	122,20	94,89	6,85	6,54	0,31
2021	186,9	77,2	109,7	197,9	87,4	110,5	-11,0	-10,2	-0,8

Додаток М

Таблиця М.1

Державний та гарантований державою борг
за 2010-2021 рр., млрд.грн.

	Загальна сума боргу	у % до ВВП	Державний борг			Гарантований державою борг		
			всього	внутрішній борг	зовнішній борг	всього	внутрішній борг	зовнішній борг
2010	432,3	38,6	323,5	141,7	181,8	108,8	13,9	94,9
2011	473,1	35,1	357,3	161,5	195,8	115,8	12,2	103,6
2012	515,5	35,3	399,2	190,3	208,9	116,3	16,2	100,1
2013	584,8	38,4	480,2	257,0	223,3	104,6	27,1	77,4
2014	1 100,8	69,4	947,0	461,0	486,0	153,8	27,9	125,9
2015	1 572,2	79,1	1 334,3	508,0	826,3	237,9	21,5	216,4
2016	1 929,8	80,9	1 650,8	670,6	980,2	279,0	19,1	259,9
2017	2 141,8	71,8	1 833,7	753,4	1 080,3	308,1	13,4	294,7
2018	2 168,4	60,9	1 860,3	761,1	1 099,2	308,2	10,4	297,8
2019	1 998,3	50,3	1 761,4	829,5	931,9	236,9	9,4	227,6
2020	2 551,9	60,9	2 259,2	1 000,7	1 258,5	292,7	32,3	260,4
2021	2 671,8	48,9	2 362,5	1 062,6	1 299,9	309,3	49,0	260,3

Додаток Н

12.05.2022
 № 7-110/1-22

Державний торговельно-економічний
 університет

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
 Чугунова Валерія Ігоровича на тему
 «Бюджетна політика суспільного розвитку»

Основні висновки та результати дисертаційної роботи Чугунова В. І. «Бюджетна політика суспільного розвитку» використано при підготовці проектів нормативно-правових актів з питань розробки та реалізації бюджетної політики.

Начальник Управління
 з питань бюджетно-податкової та
 митної політики Департаменту з питань
 фінансового та економічного розвитку
 Секретаріату Кабінету Міністрів України

[Signature] В. А. Пасічник

Підпис

[Signature]

засвідчую

Перший заступник директора Департаменту
 забезпечення документообігу
 Секретаріату Кабінету Міністрів України
 М. Марчук

« ___ » _____ 20__ р.

Додаток П

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний торговельно-економічний університет
ФАКУЛЬТЕТ ФІНАНСІВ ТА ОБЛІКУ
Денна форма навчання
02156, м. Київ-156, вул. Кіото 19, к. А-342, тел. 531-47-57.

10 травня 2022 № 7

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Чугунова Валерія Ігоровича на тему

«Бюджетна політика суспільного розвитку»

Положення дисертаційної роботи Чугунова В.І. на тему «Бюджетна політика суспільного розвитку» використано у навчальному процесі Державного торговельно-економічного університету при викладанні дисциплін «Бюджетна система», «Бюджетне планування і прогнозування».

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої ради Державного торговельно-економічного університету.

Декан ФФО

Т. В. Канєва

Додаток Р

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, тел. +38 (044) 531 47 41, e-mail: knute@knute.edu.ua, код ЄДРПОУ 44470624

16.05.2022 № 869/24

На № _____

ДОВІДКА

Чугунов Валерій Ігорович, аспірант кафедри фінансів Державного торговельно-економічного університету, дійсно з IV кв. 2018 р. по IV кв. 2020 р. брав участь у виконанні науково-дослідної роботи «Фінансова стратегія суспільного розвитку» (термін виконання теми: I кв. 2018 р. – IV кв. 2020 р.).

Номер державної реєстрації НДР 0118U000047.

Особистий внесок Чугунова Валерія Ігоровича:

- розкрито сутність бюджетної політики як складової системи фінансового регулювання суспільного розвитку;
- удосконалено підходи щодо формування бюджетної політики у системі інституційного середовища суспільства.

Проректор з наукової роботи

Світлана МЕЛЬНИЧЕНКО

Додаток С

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, тел. +38 (044) 531 47 41, e-mail: knute@knute.edu.ua, код ЄДРПОУ 44470624

16.05.2022 № 870/24

На № _____

ДОВІДКА

Чугунов Валерій Ігорович, аспірант кафедри фінансів Державного торговельно-економічного університету, дійсно з I кв. 2021 р. бере участь у виконанні науково-дослідної роботи «Фінансова політика соціально-економічного розвитку країни» (термін виконання теми: I кв. 2021 р. – IV кв. 2023 р.).

Номер державної реєстрації НДР 0121U100344.

Особистий внесок Чугунова Валерія Ігоровича:

- дістало подальшого розвитку положення щодо підвищення результативності програмно-цільового методу планування видатків бюджету;
- удосконалено підходи щодо посилення взаємозв'язку перспективного бюджетного планування з пріоритетними напрямками соціально-економічного розвитку країни.

Проректор з наукової роботи

Світлана МЕЛЬНИЧЕНКО

Додаток Т

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, тел. +38 (044) 531 47 41, e-mail: knute@knute.edu.ua, код ЄДРПОУ 44470624

19.05.2022 № 897/20

На № _____

ДОВІДКА

Чугунов Валерій Ігорович, аспірант кафедри фінансів Державного торговельно-економічного університету, дійсно з I кв. 2020 р. по IV кв. 2021 р. брав участь у виконанні науково-дослідної роботи № 670/20 «Фінансово-бюджетна стратегія економічного зростання» (термін виконання теми: I кв. 2019 р. – IV кв. 2021 р.).

Номер державної реєстрації НДР 0119U100577.

Особистий внесок Чугунова Валерія Ігоровича:

- удосконалено положення щодо особливостей формування та реалізації пріоритетів бюджетної політики в умовах економічних перетворень;
- дістали подальшого розвитку підходи до розробки основних напрямів бюджетної політики, бюджетного планування на середньострокову перспективу.

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої ради.

Проректор з наукової роботи

Світлана МЕЛЬНИЧЕНКО

Додаток У
Список публікацій здобувача

наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Чугунов В.І. Формування бюджету як інструмент суспільного розвитку. *Економіка та держава*. 2019. № 12. С.132–137. (0,4 друк. арк)
2. Chugunov V.I. Budget policy in the system of socio-economic transformations. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2020. Vol.2.N.57. pp.40-44. (0,4 друк. арк)
3. Чугунов В.І. Бюджетне планування як складова соціально-економічного розвитку країни. *Ефективна економіка*. 2020. №12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua> (0,5 друк. арк.)
4. Чугунов В.І. Бюджетні видатки як складова фінансового забезпечення суспільного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. №24. С.64–69. (0,4 друк. арк.)
5. Чугунов В.І. Бюджетна політика економічного зростання. *Агросвіт*. 2022. № 1. С. 88–94. (0,5 друк. арк.)

наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації :

6. Чугунов В.І. Теоретичні засади формування видатків бюджету як інструменту забезпечення економічного зростання. *Трансформація національної економіки в контексті реалізації євроінтеграційної стратегії: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 24 травня 2018 р.)*. Миколаїв: МНУ, 2018. С. 78-82. (0,3 друк. арк.)
7. Чугунов В.І. Інституційні засади розвитку системи планування видатків бюджету. *Модернізація та суспільний розвиток економіки держави та регіонів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25-26 травня 2018 р.)*. Київ: ТНУ, 2018. С. 115-118. (0,3 друк. арк.)

8. Чугунов В.І. Бюджетне регулювання економічного розвитку країни. *Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10-11 квітня 2019 р.). Київ: КНТЕУ, 2019. С.83-85. (0,2 друк. арк.)

9. Чугунов В.І. Бюджетна політика у країнах із розвинутою економікою. *Стратегічні пріоритети розвитку економіки, фінансів, обліку та права в Україні та світі*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 3 жовтня 2019 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч.5. С.47-49. (0,2 друк. арк.)

10. Чугунов В.І. Бюджетний механізм у системі державного регулювання економіки. *Фундаментальні та прикладні наукові дослідження: актуальні питання, досягнення та інновації*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Бердянськ, 27 березня 2020 р.). Бердянськ: БДПУ, 2020. С.67–69. (0,2 друк. арк.)

11. Чугунов В.І. Бюджетна складова розвитку економіки. *Фінансова політика як складова економічного розвитку*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15-16 квітня 2020 р.). Київ: КНТЕУ, 2020. С. 94-96. (0,2 друк. арк.)

12. Чугунов В.І. Бюджетна система як інструмент економічних перетворень. *Фінансова система України як складова інституційних перетворень економіки*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14-15 квітня 2021 р.). Київ: КНТЕУ, 2021. С. 76–79. (0,3 друк. арк.)

Додаток Ф

Таблиця Ф.1

Відомості про апробацію результатів дисертації

№ п/п	Назва конференції, конгресу, симпозіуму, круглого столу, місця та дати проведення
1.	<i>Трансформація національної економіки в контексті реалізації євроінтеграційної стратегії:</i> Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 24 травня 2018 р.)
2.	<i>Модернізація та суспільний розвиток економіки держави та регіонів:</i> Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25-26 травня 2018 р.)
3.	<i>Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України:</i> Всеукр.наук.-практ.конф. (м.Київ, 10-11 квітня 2019 р.)
4.	<i>Стратегічні пріоритети розвитку економіки, фінансів, обліку та права в Україні та світі:</i> Міжнар. наук.-практ. конф. (м.Полтава, 3 жовтня 2019 р.)
5.	<i>Фундаментальні та прикладні наукові дослідження: актуальні питання, досягнення та інновації:</i> матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Бердянськ, 27 березня 2020 р.)
6.	<i>Фінансова політика як складова економічного розвитку:</i> матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15–16 квітня 2020 р.)
7.	<i>Фінансова система України як складова інституційних перетворень економіки:</i> Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14-15 квітня 2021 р.)